

„Ukraine und

die Welt“

УКРАЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

Руїни Києво - Печерської Лаври
Благовіщенська Церква

Зошит восьмий — дев'ятий

ГАННОВЕР

1953 рік

З М І С Т

	Стор.
Ексцеленція Преосвященніший Кир Іван Бучко—Пастирський лист	1
А. М. Амманн S. J.—Апостольський лист до «народів Росії» і промова Св. Отця до українців католиків	2
Ілля Сапіга—Енцикліка Святішого Отця, Вселенського Архiereя Папи Пія ХІІ до клеру Східніх Церков і наше становище	4
Newfyringrap—З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти	5
Ігор Костецький—Діалоги про речі неймовірні	7
Яр Славутич—Епілог (із книги «Розстріляна муза»)	19
Елізабет Котмаєр—Поезії (оригінали та українські переклади).	20
Василь Барка—з циклу «Трояндний роман» (оригінали та німецькі переклади)	21
Андре Шеньє—з поезій	23
Джон Донн (з перекладом його сонета).	24
З англо-американської католицької поезії (переклади з Т. С. Еліота і Езри Павнда)	25
М. Орест—З записів у нотатнику	26
Густав Майрінк—Альбінос.	27
Емма Андієвська—Вечоріє	33
В. Державин—Поезія Емми Андієвської	33
З пародій	33
Культурно-мистецьке життя світу:	
Байройт 1952 і наші околиці (Ігор Костецький)	39
Альфред Кубін (Ігор Костецький)	45
Проф. д-р В. Щербаківський—Зв'язки між Україною й Середземномор'ям	49
З надісланих видань	54
У справі відклику Митрополитом Полікарпом благословення для журналу «Україна і Світ»	54
М. Колонко—Шпартуни.	55

Пастирський лист

Всечесному Духовенству й Вірним українським скитальцям

мир о Господі й Архирейське Благословення
Всечесні Отці, Дорогі Браття й Сестри!

Від уст самого Святішого Отця прийшла правда батьківська і найкраща потіха для зболілих українських сердець, що затривожені долею свого народу так дуже схвилювались появою знаного Папського Листа, бо він своєю формою й деякими висловами вдаряв по найніжніших патріотичних почуваннях українців.

Українська духовна громада в Римі числом понад 50 осіб, пам'ятного дня 14. листопада 1952 року з нагоди ювілею 20-ліття нової Української Папської Колегії імени св. Йосафата в Римі прийнята найласкавіше на авдієнції у Святішого Отця, мала щастя почути найніжніші й найцінніші слова потіхи, що їх солодкий відгомін остаточно у вухах слухачів на ціле життя. Вже із самою появою серед нас Святішого Отця, з батьківським привітним усміхом на устах, ми всі відчували цілим серцем, що ми в хаті нашого найліпшого Батька, що вийшов нам на стрічу з приготованою для нас потіхою, та й не тільки для нас, приваних у літній Папській палаті Кастель Гандольфо, але таки на правду для цілого українського народу. Сам Святіший Отець приготував слова потіхи, щоб розвіяти всі сумніви й побоювання за любов і прихильність Апостольського Престолу до нашого народу.

Він, Верховний Пастир Вселенської Церкви, що обіймає батьківською любов'ю всі народи, а зокрема ті, що терплять переслідування і стогнуть під тяжким ярмом неволі, промовив до нас маестатично, хоч змученим, але могутнім голосом, такі милі, солодкі слова, що гомоніли, як найкраща мелодія, і полонювали уми та серця слухачів.

На маестатичному лиці Христового Намісника і з наголошуваних найважливіших місць у промові видно було особливе Його зворушення, бо з журбою радість обнялась. Журба за долю українського народу, за долю наших Преосвященних Владик, священників і вірних, що користають свій вік по тюрмах і по таборах примусової праці, журба за тих усіх, що осталися в Батьківщині в тяжкому ярмі, журба за сотні тисяч українських скитальців, що втратили все, навіть Батьківщину, а на чужині наражені на різні тяжкі небезпеки, зокрема на небезпеку затрати-

ти віру святу і зв'язок з рідними традиціями. Журба за тих нез'єдинених з нами по вірі наших братів, що не мають щастя належати до єдиної, святої, вселенської і апостольської Церкви і не хочуть називати Його своїм Отцем, хоч кожному повинно бути ясно, що Він, Святіший Отець, єдиний Батько всіх християн. Вкінці і свіжа журба за ті прикрі наслідки, викликані Його останнім Апостольським Листом серед української спільноти, бо знайшлися серед неї й такі, що не вагались підсувати під найкращі релігійні наміри Святішого Отця згодні політичні цілі на шкоду українського народу. Це таки, мабуть, найбільша журба і найтяжчий біль для батьківського серця Святішого Отця, бо дехто на підставі недокладних назв і висловів Апостольського Листа не вагався пустити у світ згод, немов би Святіший Отець схотів потоптати засаду справедливості, яка вимагає, щоб кожний нарід міг користати з Богом даного права — жити своїм життям. Таж кожний добрий християнин мусить бути прихильником тієї засади, бо це природне право кожного народу бути свободним і жити власним життям, а природне право є тільки впливом того вічного Вожого права, що його пояснює, стереже й боронить найвища моральна власть, яку сам Христос Бог дав Римському Архирееві. Тож — писав колись наш великий Митрополит Андрей, — «тільки тоді, коли буде загально признано, що Христовий Намісник є підставою й основою міжнародного права християнських народів, бо в Його руках є та моральна сила, що може дати успішну санкцію вимогам справедливості в міжнародних відносинах, — тільки тоді буде можлива розв'язка миру, якого світ досі надармо шукає. Це рівночасно й дорога до того, щоби й слабі народи не були позбавлені своїх прав. Нехай ще ця велика ціль, — писав далі наш великий Митрополит Андрей, — стане кличем цілого нашого народу: ми хочемо, щоби Римський Архирей став суддею і сторожем міжнародного права, а, як Голова і Отець християнського світу, нехай стане головою правдивого Союзу народів» — а тепер сказав би: Об'єднаних Націй.

Слухаючи незабутню промову Святішого Отця, можна було теж наявно ствердити, що й радістю сповнялось Його батьківське серце, бо має нагоду перед численною українською духовною громадою заявити Свою особливу, незмінну батьківську любов до українського народу, Своє без-

застережне спочування в недолі нашої любові Батьківщини, Своє найгарячіше бажання, щоб Милосердний Господь звільнив нашу нещасну Батьківщину з кайданів неволі, щоб на руїнах Царства Сатани процвітало релігійно-церковне і національне життя в тісному зв'язку з Христовою Церквою та й щоб на всіх українських землях сповнилось гаряче бажання Божественного Спасителя й бажання найкращих синів українського народу: св. священномученика Йосафата, Митрополита Веліяміна Рутського, Гетьмана Пилипа Орлика, Митрополита Андрея Шептицького: «Да всі будуть єдино, єдино стадо і єдин Пастир!» Чи ж можуть бути кращі побажання для нас, Дорогі Браття й Сестри, побажання, що їх безнастанно повторює в молитві Святіший Отець враз із нами у св. Літургії і скріпив особливим Апостольським Благословенням для нашої улюбленої Батьківщини і для нас усіх.

По відчитанні Своєї промови, і то промови власноручно написаної, Святіший Отець зволив найласкавіше підійти до кожного з нас, прив'язаних, щоб кожного з нас обняти й притулити до Свого батьківського серця. Бажав Святіший Отець почути ім'я кожного з нас і назву спархії, з якої хто походить. Радів особливо Святіший Отець, що на двадцять чотирьох питомців нашої Колегії в Римі шість походить з Карпатської України, а трое з далекої Бразилії. Раділо батьківське серце Святішого Отця, вітаючи численну громаду Василіянських Ченців враз із їхнім Верховним Проводом і з Настоятелями Колегії св. Йосафата, а зокрема вітаючи Василіянських клириків, що прийшли сюди на богословські студії з-поза океану: з Канади, Америки й Бразилії.

Особливими духовними ласками наділив Святіший Отець чотирнадцять наших добрих Сестер Службниць Пречистої Д. М. Н. З., що живуть у Римі, чи то в домі Верховного Заряду їхнього Згромадження, чи в самій Колегії св. Йосафата, зайняті кухонною господаркою.

В суботу дня 15. листопада м. р. півурядовий дневник Ватикану «Оссерваторе Романо» помістив на першій сторінці урядову вістку про незабутню ювілейну авдієнцію, а враз із тим і дослівну промову Святішого Отця. З волі Святішо-

го Отця ватиканське радіо передало на всіх важніших мовах світу промову Святішого Отця, щоб цілий світ знав, як дуже любить Святіший Отець український нарід.

Дорогі Браття й Сестри, радію цілим серцем, що пишу до Вас це Пастирське Письмо з такої щасливої нагоди, подаючи Вам не тільки вістку, але й самі найцінніші слова Святішого Отця, сказані поправді до нас усіх. Знаю, що продовж останніх трьох місяців Ваші серця сповнялись різними сумними почуваннями, як про це свідчить безліч писем, що дійшли сюди з усіх сторін світу від наших нещасних скитальців. Окремим Пастирським Письмом зверну Вашу увагу на ті хиби, які Ви виявили в письмах до святого Апостольського Престолу, висловлюючи свій біль і смуток, а часто забуваючи за належне відношення дитини до батька, та ще й такого Батька. Немає сумніву, що добра дитина має право поскаржитись батькові за дізнану прикрість, але не сміє дитина забувати за четверту Божу заповідь.

Немає в мене навіть фізичної сили, щоб відповідати на ті Ваші тривожні письма, що Ви їх до мене писали, але й немає потреби, бо в найцінніших словах Святішого Отця дістали Ви найкращу відповідь, яку тільки могли б собі вимріяти. Остається нам тепер сповнити милий обов'язок вдячності супроти Святішого Отця за ту висловлену особливу любов до нашого народу, а при цьому пам'ятаймо, що Святіший Отець не тільки словами любить, бо й ми самі дізнали вже тут, на скитальщині, стільки й таких добродійств, що їх тут годі було б виписати. Найкраще сповнимо наш обов'язок вдячності, якщо будемо щодня молитися за нашого доброго Святішого Отця по Його наміренні, будемо боронити Його священну особу перед напастями тих, що Його не люблять, будемо нашою щораз більшою любов'ю і прив'язанням до Католицької Церкви винагороджувати за ту кривду, що її Він дізнає від ворогів Христа і від ворогів Христового Намісника на землі.

Благадать вам, братіє, і мир от Бога Отця Нашого і Господа Ісуса Христа, амінь.

Дано в Римі, дня 15. XI. 1952.

ІВАН

єпископ, Апост. Візитатор.

A. M. Ammann S. J.

Professore al Pontificio Istituto Orientale

Апостольський Лист до «народів Росії» і промова Св. Отця до українців католиків

Протягом цього року Св. Отець два рази промовив до народів східної Європи. Перший раз у листі з 7. 7. 1952 р. «До народів Росії», другий раз 14. 11. 1952 р. до українців католиків.

У своєму листі до «народів Росії», під яким

висловом треба розуміти всі народи, що живуть по той бік залізної завіси в ССРСР, Він зробив їм усім велику прислугу. До них у першій мірі звернений цей лист, а не до багатьох емігрантів, що часто теж живуть у страшних злиднях.

Загрожени в своїй вірі, ці народи довідалися, що Св. Отець пам'ятає про них, однак самозрозуміло, зовсім не поділяє безбожницької системи, що так гнітить їхню совість та все їхнє життя. Що советська влада здає собі з того справу, яке велике враження зробили ті слова серед усіх народів, видно з того, що досьгодні вона його зовсім промовчала. Однак, з того не слідує, що там зовсім про нього не знають. Народом же «вільним», що живуть із цієї сторони залізної завіси, Св. Отець пригадає про їхній обов'язок, який тяжить на них, а саме, що вони повинні молитися за тих, які переслідувані й так багато мусять терпіти.

Певно, що багато тепер з них говорить собі: «За нас там принаймні моляться, коли вже іншим способом не можуть прийти нам з допомогою.» Тепер принаймні знають також і західні католики, за кого вони щодня моляться в спільній молитві після Служби Божої.

Але й поза тим цей лист став великою прислугою для тих народів поза залізною завісою. Багато було вже таких помежи вільними народами, які, як це подібно було з німецьким народом за часів Гітлера, почали вважати злочинцем та переступником кожного, хто живе на сході під большевицьким режимом. Св. Отець, оскільки це в Його силі, поклав рішучий край цьому. З листа цілком ясно видно, що Св. Отець переконаний, що й там, у тих краях багато, дуже багато невинних людей.

Звичайно, не можна заперечити, що багато емігрантів невдоволені з цього листа. Вони насамперед дошукувалися в ньому політичної сторони. Це легко зрозуміти в людей, що вже так довго, день-у-день перебувають у боротьбі за свою Батьківщину. Однак, цілком певно, що Св. Отець ніяк не думав забирати голос у політичній площині. Він писав у стилі та термінами, які загально вживані серед загалу західнього світу. Коли він не вичислив усіх народів тієї «Росії», це ніяк не означає, що він про них забув. Досьгодні ж є у Ватикані литовський амбасадор, і певно радо прийняли б такого з Латвії, якщо б він тільки був у Римі. Протягом кількох років у Ватикані урядовав посол України граф Тишкевич. 1917 року Апостольський Престіл один із перших визнав відновлену Фінляндську державу. Ніколи він не мав найменших труднощів, щоб визнати свободу народам, на яку вони мають повне право нарівні з іншими. Тому, на мою думку, помиляються ті, хто думають, що своїм листом Св. Отець заперечив це право українському народові, якщо поіменно не згадав його в цьому листі.

Можна тільки радіти, що Св. Отець так ясно підкреслив давню злуку та зв'язки східньої Європи з Апостольським Престолом, хоч це й може не подобатись декому з нез'єдинених з Апостольським Престолом. Св. Отець зачерпнув, однак, докази із слов'янських джерел, і їх ніяк не можна заперечити. Вважаю також, що Св.

Отець зовсім не думав санкціонувати один погляд науковців супроти другого, і зовсім не буде проти наукової дискусії, коли українці називатимуть українськими св. Володимира Великого та Київське Князівство Рюриківичів. Тому ні дрібки злої волі не можна закинути Св. Отцеві, і це було для Нього великим ударом, коли довідався, які неспокої, зовсім несподівано, викликав Його лист.

Коли ж цей лист був звернений до народів, що тепер перебувають під большевицьким режимом, — то промова з 14. 11. 1952 р. була спрямована до Проводу та питомців Колегії св. Йосафата в Римі, яка тоді саме святкувала 20-ліття в новому домі на Джанікольо. При тій нагоді взяли участь також Преосвященніший Кир Іван Бучко, Апостольський Візитатор для українців у Зах. Європі, Ген. Курія Василіянського Чину, які й мають провід Колегії, та деякі Сестри українські. Уся промова, як це видно з тексту, була звернена передусім до українців католиків, так на еміграції, як і на рідних землях.

З найбільшими похвалами Св. Отець згадав св. Йосафата, Опікуна Колегії, який походить з українського містечка Володимира Волинського і який віддав життя в обороні віри та вірності Апостольському Престолові. З найбільшим признанням згадав він і багатьох Єпископів та вірних, що й сьогодні переносять найтяжчі гонення в обороні своєї віри та вірності Апостольському Престолові. З повними пошани словами згадав він і великого українського Митрополита Андрея Шептицького та його великі заслуги для своєї Церкви та Батьківщини. Крім цього, з окремим словом Св. Отець звернувся до присутнього Преосв. Кир Івана Бучка: «Серед стільки горя, що впало на Українську Католицьку Церкву та її Єрархію, єдина наша потіха це Твоя присутність, Преподобний Брате Іване Бучко. В Тобі, здається нам, бачимо весь вірний нам український народ.»

Св. Отець зовсім не покидає надії на краще майбутнє, а Його надія — це Пречиста Діва, Божя Мати, до якої всі Українці весь час плекали таке ніжне набоженство й любов.

Не зовсім слушно вважатимуть нез'єдинені з Апостольським Престолом Брати, що Св. Отець поминув їх мовчанкою. Між ними ж немало таких, які принесли вже не малі жертви, а навіть і життя в обороні Христової Церкви, як і Того, що Його в суті речі все ж таки признають Своїм Найвищим Пастирем. Цілком певно, що й їх мав на думці Св. Отець, коли звертався своєю промовою до присутніх тоді учасників авдієнції. Однак, і ті, які не належать навіть і до цих останніх, — все ж таки й вони гаряче почитують Божу Матір, і тому Св. Отець, коли на цій саме любові до Пречистої Диви покладає свої надії на краще для українського народу, мав на думці і їх, сподіваючись та бажаючи Божої помочі для досягнення того кращого майбутнього для їхньої Батьківщини.

Енцикліка Святішого Отця, Вселенського Архисрея Папи Пія XII до клеру Східніх Церков і наше становище

Його Святість Папа Пія XII видав 15. грудня 1952 року своє окружне письмо до всіх Патріархів, Архієпископів, Єпископів та всіх помісних Ординаріїв Східніх Церков, що в мирі і в об'єднанні з Апостольським Престолом. В цьому листі Папа Пія XII про українців пише так: «Та нині Наші думки і Наше серце звертаємо до другого народу, напrawdę Нам наймилішого, а саме до українського народу, серед якого немало є вірних християн, що з найбільшою тугою й з великою любов'ю глядять на Рим, почитаючи цей Апостольський Престіл, як осередок християнської віри, як непомильного вчителя християнської правди в волі Ісуса Христа (див. Мат. 16, 18-19; Ів. 11, 15-17; Лук. 22, 32). Вони, як Ми довідалися з великим болем, уже довгий час мучаться серед не менших ударів переслідування, серед не менш тяжких обставин, як інші народи, що про них Ми вам згадали, Преподобні Браття, в цьому листі.

А особливим способом хочемо Ми згадати тих Єпископів українського східнього обряду, що одні з перших перенесли стільки злиднів, болів і кривд в обороні віри. Їх перевезено до престольного міста Києва і там поставлено під суд та засуджено на різні кари. Підкреслюємо, їх перевезено до столичного міста Києва, звідки колись на всі ті області просвічувало світло Христової науки, звідки поширилось почитання Христового імені. Деяких з них постигла вже славна (мученича) смерть, тому й можна сподіватися, що вони з небесних висот, де заживають вічного щастя, глядять з найбільшою любов'ю на своїх синів та співтоваришів миротворчої боротьби і виводять у Бога для них могутню опіку.»

Французький часопис «Франс Суар» з приводу цієї енцикліки написав: «Енцикліка Папи Пія XII буде однією з основних баз, на яку покликуються українські самостійники і яку використають усі для підготовки розчленування Російської імперії та занепаду сталінського режиму.»

Церква — це носій Духу Христового, Духу

Його Любови, Спасіння, Правди, Кротости, Незлобії й Терпіння. Тільки від Церкви виходить всепрощення, утіха й радість. Тому енцикліка Голови Католицької Церкви дає нам до рук велику зброю-віру в правоту наших українських прагнень і стверджує слушність наших хотінь — мати самостійну, ні від кого незалежну Українську Соборну Державу.

Енцикліка ця ще раз ствердила, що Апостольська Столиця ніколи не мала і не могла мати упередження до українців і їхніх змагань за ліпше завтра для своєї Країни. Ми завжди ставили своїм головним завданням не тільки розбудити в нашому громадянстві думки про поєднання Церков, але ми також ставили своїм завданням наблизити православних до Апостольського Престолу, бо там ми бачили і бачимо наш національний рятунок. І ми не помилялися. Коли сильні світу цього не тільки що не визнають наших національних аспірацій, не тільки негують формально існуючу вже українську державність, але просто намагаються загнати нас знову до російської тюрми народів і віддати нас під зверхність московських імперіялістів, тоді саме Носій Духу Незлобії, Правди й Християнської Любови до ближнього з висот Апостольського Престолу бере в оборону нас, українців, і наші національно-державні аспірації.

Тому, власне, в боротьбі проти грядучого Хама, що хоче підкорити собі весь світ, ми бачимо лише єдину фортецю — Поєднану Церкву Христову.

Цю справу ми будемо й далі розглядати в перспективі прийдешнього, абсолютно не забуваючи про Церкви православні, поєднання яких у середині самих їх ми щиро б вітали. Взагалі ж у поєднанні Церков ми бачимо поворот людства до Христа, до Його Любови до ближнього. Церква є Установою Божою і з'єднання Її є справою Божою. Та віра є істина, яка освітлює, оновлює людину, а не та, що викликає ворожнечу, ненависть, переслідування, тортури!

Протестантське вільнодумство вириває своїх визнаців з українських коренів національних та веде їх до повного деклясування і в результаті — до повної денационалізації.

В. ЛИПИНСЬКИЙ

З щоденника людини, що її оточення не розуміє, не хоче, або й не може розуміти

21. 1. 52

Думка про з'єднання Церков річ не нова в історії українського народу. З прадавніх часів вона жила серед українців, набираючи час-від-часу цілковито реальних форм, не тільки в особах її носіїв, як київський князь Олелько Володимирович, діячі Фльорентійського Собору, король Галицький Данило Романович, а пізніше Мелетій Смотрицький, митрополит Петро Могила тощо, але і в цілих великих рухах, як от Унія.

Згідно з 9. точкою «Вірую», ми віримо в «єдину святу, соборну й апостольську Церкву» (постанови 7-х Вселенських Соборів обов'язують і православних, і католиків).

Звідси — тільки одна з Церков — Православна чи Католицька — с від Бога, або ж іде тут про чергову вавилонську башту, коли люди, хоч і говорили один до одного, а, проте, не розуміли один одного. Себо то йде тут про непорозуміння, коріння якого лежать не в Божому, а в кесаревому... Не в Церкві яко такій (бо вона, яко тіло Христове, завжди єдина й одна), а в Державі, що підкорила собі певну частину Єдиної Церкви, зробивши з неї свого слугу, а тим самим раба.

Почали це «благочестиві» базилевси візантійські, продовжували це не менш «благочестиві» самодержці — царі московські й імператори, а докінчує цю бісівську інтермедію вже сам нечестивий Йосиф Сталін.

Отже, прагнення направити заподіяне в віках зло, прагнення з'єднати Церкви є справа добра, Божа справа.

І хто наважиться заперечувати це?

Але є ще інше питання: чи добре таке становище у справі церковній для нашої справи державної?

Відповідь: кожне пов'язання (найвище) є добре, коли найвища точка пов'язання сама не має світської держави і світської **влади**, а також є поза межами безпосередніх впливів і засягу державної потуги... Звідси наше безпосереднє пов'язання з Ватиканом є добрим, натомість наше пов'язання з Ватиканом не добре, якщо приходить до нас через Москву чи через Варшаву.

Однак, саме пов'язання на всю широчінь можна зреалізувати тільки в Державній Україні. Все інше є передчасне і шкідливе.

І цікаво тут те, що Ватикан має свій плян пов'язання і намагається його зреалізувати, а ми собі — —

Але саме тут наші шляхи з Ватиканом розходяться...

І властиво вина по нашому боці.

Православні українці, замість мати єдину, добре організовану і з суворою дисципліною Церкву, розбилися на низку різно зорієнтованих і нарізно кермованих церковок, а поза тим не зуміли в ватиканських колах створити такий осередок, що міг би впливати на тактику Ватикану в справі поєднання Церков у бажаному для нас напрямку.

Натомість деякі православні москвини, перейшовши в католицькі духовні лави, здобули в тому світі поважні вихідні позиції.

І що дуже важливо: решта москвинів їх за це не гудить, що в нас залюбки робиться в подібних випадках, не анатемує їх, не провокує їх, закидаючи їм «яничарство» і «каїнову роботу за гадючі гроші», бо знає твердо, що це на користь «єдиної і неделімої»...

Ще цікаво: по таборах «ДП» в Німеччині уви-хаються в величезних автобусах з завданням наvertати православних (під фірмою «Остпрі-стергільфе» — осередок у Голляндії) католики візантійського обряду — москвини (проф. Гаврілов) з бородатими пан-отцями, серед яких, ясна річ, не бракує й наших «самоотверженних» малдоросів...

Православні москвини чемно їх приймають, без крику й лайки, гостять, слухають і чемно з ними прощаються

Два світи — два підходи! Один — колоніальний, другий — державницький!

21. 2. 52

Католицтво є саме в собі мета, тоді як православ'я в сучасному своєму стані, заблукавши в хащах кесаревих, стало засобом для суто політичних мет. І тим воно сьогодні позбавлене розгону вселенськості (що є в католицтві), бо цей вітер з його крил тим часом перебрав Йосиф Сталін для корабля, що має й у собі розгін вселенськості, але має назву ІНТЕРНАЦІОНАЛ!

5. 3. 52

Чеська протикатолицька лінія: Іван Гус—Жижка, Томаш Масарик (приховано)—Клофач—Соукуп—Едуард Бенеш — закінчується нечехом Готвальдом (справді лісом, що з Божого дозволу

сонце затьмив). У літературі ця лінія представлена Алойзом Граском, що на радість усіх гуситів і жіжківців написав «ТЕМНО».

Цікаво, коли б він воскрес і побачив плоди рук своїх, чи написав би він тоді «ЯСНО»?

Сумніваюсь...

Злоба і зненависть проти Вічного Риму були б дужчі!

23. 3. 52

Догматичний розвій Православної Церкви закінчився 7. Вселенським Собором.

Католицька Церква догматично розвивається й посьогодні... Що є правильним?

Бог є живий і є Бог живих, але ми ніколи не зможемо в нашому земному стані збагнути до кінця істоту Божу,

«бо ми знаємо частинно, і пророкуємо частинно; коли ж досконале настане, тоді знищиться те, що частинне» (ап. Павла I. лист до Коринтян, XIII, 9—10).

Але ми, однак, можемо й повинні пізнавати Бога. І Бог відкривається тим, хто шукають Його і стукають до дверей Його. Шлях такого пізнання йде через Церкву. Отже — не можна твердити, щоб отці Церкви на час 7. Вселенського Собору вже остаточно й повністю пізнали Бога.

І Христос не відразу відкрився людям повністю; аж щойно по Його фізичній смерті, воскресенні й вознесенні людям стало ясно, хто Він був і є.

1. 8. 52

Багато чути голосів проти догмату Католицької Церкви про непомильність Папи (ex cathedra).

Але, властво, ті галасії з-за дерев лісу не бачать.

Так, Святий Отець непомильний для членів Католицької Церкви. Але хто б із советських підданих, не кажучи вже про членів компартії, наважився сумніватися в непомильності далеко не святого «отця» народів, а разом і «патріярха» комуністичної «церкви»? Хоч декрета про його непомильність і не проголошено!

31. 8. 52

Раб Божий — це звучить не зле, але безбожний раб — це щось надзвичайно огидне.

3. 9. 52

Церква Христова може бути тільки Одна. Бо Христос і Його Царство поділитися в собі не можуть.

«Кожне царство, само проти себе поділене, запустіє, і дім на дім упаде» (св. Луки, XI, 17).

«І кажу Я тобі, що Петро ти, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, — і сили адові не переможуть її» (св. Матвія, XVI, 18).

Це люди поділилися між собою і тим поділили ризи Христові. Захищаючи православну, католицьку чи ще якунебудь форму церковну, ми все стоїмо перед небезпекою забути про суть, про Християнство, себто, про Дух Святий, що ті форми наповнювати творчим життям має.

«І кожному, хто скаже слово на Людського Сина, йому проститься, а хто зневажатиме Духа Святого, — не проститься» (св. Луки, XII, 10).

Ось так утворюються синадріони книжників, а з тим і фарисеїв, що проти них так гостро виступав Христос.

Витворюючи крім політичного ще й релігійний, духовий розлам у нації, «свідома» інтелігенція українська, що увійшла тепер в автокефальну церкву, викличе на Україні після політичної — релігійну «всеросійську», Москвою ведену, а на старих візантійських коренях наших національних оперту реакцію. І вибух цієї реакції змете таку церкву з поверхні України разом з іншими, занадто революційними новотворами, оставляючи її хіба тільки там, де якась стороння сила державна захоче і зможе її проти веденого Москвою напору всеросійського здержати.

В. ЛИПІНСЬКИЙ

Діалоги про речі неймовірні

I.

DEMONARCHIA

(Діалог із слабкою перспективою)

— Пробачте мені. Я був мимовільним свідком Вашої розмови з тими панами і тепер хотів би поставити Вам кілька запитань віч-на-віч.

— Слухаю Вас.

— Я називаюся ... Втім, це не має значення. Нехай наша розмова відбудеться як розмова двох анонімів, хоч я і знаю Ваше прізвище. Так от. Я, знаючи про Вас як про людину найлівіших поглядів, цілковито не можу зрозуміти, чому Ви говорили з тими панами в такому дусі, начебто Ви були членом гетьманського руху.

— Це ж дуже просто. Адже крайнощі сходяться.

— Ви, звичайно, жартуєте. Я хотів би поважної відповіді.

— Поважна відповідь полягала б у тому, що бути лівих поглядів не означає виключати потребу в ґрунті.

— І цей ґрунт.

— Цей ґрунт — та вісь, навколо якої все обертається. Стати на лівих поглядах це насамперед припустити, що існують праві. А якщо є ліве й праве, то повинен бути й центр. Центром би була в майбутній Українській Державі особа Гетьмана.

— Так. Це дуже дивно. Що таке ліві погляди. Знищення експлуатації людини людиною, тотальне визволення труду, інтелектуального й фізичного. Визволення поневолених націй. Заперечення тих авторитетів, які не доводять щохвилини своєї авторитетності. Свобода думки, сумління, творчості і т. д. Чи правильно я формулюю те, що Ви раз-у-раз захищаєте.

— Ви це формулюєте загалом правильно. Отже.

— Отже, який же гетьман погодиться з усім цим, коли він репрезентує правий рух.

— Чому Ви так думаєте.

— Тому що Гетьман повинен бути якихось поглядів, він бо людина. А скільки самий характер його влади абсолютний, то він не може бути лівих поглядів.

— Ага. Ні, Ви помиляєтеся. Ви помиляєтесь насамперед у тому, що Гетьман людина.

— Що ж він таке.

— Тобто, він, звичайно, людина. Чи Ви, до речі, бачили Гетьманича Данила?

— Ні, не бачив ніколи.

— Спробуйте якось подивитись на його портрет без упереджень.

— Добре, нехай. З Ваших слів можна зрозуміти, що Ви вважаєте його за людину незвичайну. Припустімо, що це так. Але чому тоді йому не стати звичайним президентом, відмовившись від гетьманської ідеї на користь ідеї народовлади.

— Хто ж Вам сказав, що гетьманська ідея і ідея народовлади суперечать одна одній?

— Я так це розумію. Диктатура сильної людини виключає можливість демократичного устрою.

— Так. Але ж Гетьман не диктатор.

— Хто ж тоді?

— Він символ влади. Влада і символ влади мають те саме співвідношення, що й діло і слово. Діло зроджується із слова, але воно з ним не тотожне.

— Я не зовсім розумію.

— Владу здійснюють люди, провід, уряд, обранці партій, як то кажуть — обранці народу. Гетьман не є обранець. Гетьман це щось раз і назавжди дане, з роду в рід, з покоління в покоління. Вісь. Критерій. Міра речей. Метр-прототип.

— Добре. Це — коли гетьман сам талановита людина. А що буде з метром-прототипом, якщо він буде слабким, нездібним, недоумкуватим, божевільним?

— Так. Якщо Ви вже зачепили цю тему, то я хотів би лишитися в її межах. Прошу мене правильно зрозуміти: Ви говорите весь час про реальні людські випадки, а ж — про пересічного гетьмана як символ.

— Таж колись йдеться не про людину, а про символ, то чому тоді не поставити просто якийсь знак, ну, встромити палицю, наприклад, і їй поклонятися.

— Ви таки вперто хочете парадоксів. Чому, в такому разі, кожен найабстрактніший символ виливається, зрештою, в образ із плоті й крові? Чому Данте, що не наважився зобразити Бога інакше, як у вигляді світляної точки, зобразив

його все-таки словами. Навкруги нас символи, про це дуже гарно писав свого часу Гордон Креґ. Слово є символ багатьох найтаємніших асоціацій, уявлень і думок. Але все-таки воно слово, а не порожній звук.

— Значить, усе таки гетьман — людина.

— Так, людина-символ.

— Щось містичне.

— Ніякою мірою. Нормальний символ, яким жили всі дозрілі нації. Дуже простий символ. Дуже ясний символ, який, як сказав один наш великий поет у приватній розмові зі мною, полегшує розв'язання багатьох надзвичайно складних речей на перших початках відроджуваної державности.

— Отже, це таки тоталістична ідея.

— Горенько моє. Звідки ж це тоталістична ідея! Якщо особа гетьмана врівноважує всі партії, але не заперечує їх: врівноважує кляси, спрагли влади, і конфесії, стрімкі до виключности, — тож, таким чином, вона єдина спроможна забезпечити свободу кожній одиниці.

— Так. Я все-таки цього не можу зрозуміти. Я не можу зрозуміти, які можливості співдіяння абсолютного символу єдності і абсолютної свободи одиниці.

— Ось слухайте сюди. Що таке свобода, на Вашу думку? Невже Ви гадаєте, що свобода це безобов'язковість? Таж свободи свідомо, відповідальна людина прагне лише для того, щоб, звільнившись з чужої неволі, взяти себе до себе самої в неволю. Свобода означає звільнення від обов'язку, накиненого іншим, для служення обов'язкові, накиненому самим собою. Свобода це завжди боротьба за обов'язок. Втіленням свідомих самообов'язків є держава. Втіленням держави є Гетьман.

— Як погодити це з Вашим поглядом, що абсолютних істин не існує?

— Дуже просто. Твердивши, що абсолютних істин не існує, я маю на увазі лише людські істини, але жадною мірою не ту істину, в існуванні якої я не сумніваюся: Бога. Тим більша відповідальність на тому, хто усвідомив, що абсолютних людських істин не існує. Одиниці, суспільства, нації потребують сталих речей, сталих уявлень. Що запекліша боротьба одиниці з мертвими догмами, то дорожча їй її власна виборена істина, яка є часткою істини загальної. Люди завжди потребують сталих речей.

— Так. Добре. Нехай окремі відповідальні одиниці усвідомлять усе це. Але невже Ви тищите себе ілюзією, що усвідомлять це всі. Наші соціалісти, наприклад, будуть і надалі завзято боротися проти гетьманської ідеї.

— Наші соціалісти не є державники. Вони серйозно переконані, що витрати на двірські церемонії, що плекання в оточенні гетьмана духу лицарства та джентльменства, за яким взувалася б ціла нація, — означало б один з виглядів експлуатації людини людиною. Наші соціалісти — дітки. Вони наповажно обстоюють усі свої догми, вони б'ються за них навкулачки. Їм бра-

кує доброго гумору дорослої людини. Почуття гумору звичайно приходять з дозріванням, але боюся, що наші соціалісти засуджені на вічне дитинство. Ось і тут: вони цілком поважно переконані, що монархія це історичний анахронізм, питомий країнам відсталим, півфевдальним і т. д. Скажіть мені, будь ласка, чому, наприклад, у Швеції ніхто не сумнівається в доцільності існування монархії. А це чейже не «відстала», не «півфевдальна», а передова європейська країна. З високою технікою, з міцною культурою, з модерною цивілізацією і з не меншим відсотком соціалістів, ніж, приміром, у Франції чи Італії.

— Я, властиво, й сам не знаю, чим це пояснити.

— А я Вам поясню. Вся справа, друже мій, не в букві, а в інтелекті людському. Це означає просто лиш те, що у Швеції менше наволочі, а більше людей шляхетних, ніж деінде. В цьому й усе пояснення. Пересічному шведові ніколи не спаде на думку вважати за експлуататора свого законного суверена — Густава VI Адольфа, вченого, професора, щирого батька народу.

— Ну, добре. Може й наші соціалісти часом дозріють до ступеня, скажімо, Етлі чи Спаака. Нехай еліта вся без винятку погодиться на гетьманат. Але чи погодяться на це маси? Народ наш, вихований протягом десятиріч на зовсім протилежних засадах, буде всіма силами опиратися. Чи знаєте Ви це?

— Знаю. Якщо дивитись на історичний розвиток нашого народу логічно, то в перспективі цього розвитку, звичайно, стоятиме що завгодно, тільки не гетьманат. У цьому ж уся річ.

— У чому.

— У тому, що історію творить не логіка, а виняток із логіки. Не бійтесь. Я не адорую ані права сильного, ані примушування мас потурати фантазіям проводу. Провід і маси, за моїм глибоким переконанням, ліплені з одного тіста. При щирій взаємодії одного з одним, при вмільй, розумній, переконливій, послідовній пропаганді вже за один рік всупереч шкідливому вихованню, як Ви кажете, протягом десятиріч, — і провід, і маси чудово можуть порозумітися на єдиній гетьманській ідеї. Але й поза тим — за другим моїм глибоким переконанням, — без усякої пропаганди, одного прекрасного дня, саме в катастрофальну хвилину співжиття проводу й мас, може впасти й на тих, і на тих несподіване сяйво, і тоді все, що здавалося нездійсненним, може здійснитись, і всі речі стануть на свої місця. Це завжди буває з добрими народами, а наш бо не найгірший.

— Трудно в двадцятому сторіччі вірити в чуда.

— Трудно. Саме тому, що вони не стаються, я в них вірю. Ви послуговувалися парадоксом із палицею — ось маєте відплатний.

— Дякую. Лишаю тим часом останнє слово за Вами. Я думатиму над цим.

— Це ніколи не шкодить. Ні, я не глузую. Розумію Вас, бо й сам ще довго і послідовно думатиму над цим.

1948.

II.

DE VIRIS NOBILIBUS

(Діялог без перспективи взагалі)

— О. добридень. Як же ж добре. Такий випадок. Таж ми не бачилися...

— Чотири роки.

— Більше.

— Ні, якраз чотири роки.

— З дня нашої останньої розмови. Пам'ятаєте її. Я дуже добро її пам'ятаю. Саме тому, що тоді ні з одним Вашим словом не погоджувався.

— Тепер також.

— Правдоподібно, що й тепер. Але тепер уже інакше. Багато води втекло. То ж було ще за нашого еміграційного ренесансу. Перед грошовою реформою. Перема масовим черезокеанням.

— Якраз невдовзі перед грошовою реформою. За кілька тижнів.

— Слушно. Чотири роки. Але тоді ще — видництва, театри, імпрези. З'їзди науковців, з'їзди МУРу. Переповнені інтелігенцією табори. — Але у Вас стомлений вигляд. Може, не маєте охоти до гутірки.

— О, ні, це ніколи не вадить.

— Бо я маю страшенну охоту. Взагалі, останнім часом я говорю дуже багато. Щось наче б прорвалося в мені за роки мовчанки.

— Це цілком зрозуміло. І це найкраще, що може бути.

— Що саме.

— Що більше слів, то більше доброго на землі.

— А чин. Дія, гадав я, не менш важлива за слово.

— Помилка. Дія це завжди спотворене слово.

— А що як — «великих слів велика сила, і більш нічого».

— Ви знаєте, що я не прихильник хрестоматійних цитат. Поготів — цитат із Шевченка.

— Слушно. Я забув. Подробіці забуваються. Я дещо відзвичаївся від Вашого стилю, бо, поза кількома листами до мене, напочатку, по нашій розмові, Ви за ввесь цей час майже не давали нічого про себе чути — —

— Крім поганого.

— Так. Поганого про Вас таки написано. Але це не грає ролі. Я в основному мало довіряю нашим партійним часописам. А, крім того, я маю такого страшного гедзя поговорити з уважною людиною, що мені байдужісінько, добра вона чи погана. То, зайдемо кудись.

— Про мене.

— Тут — за рогом. Тут є дуже симпатична кантина: затишно і милий господар. Бачите, як я добре обізнаний у Вашому місті. — Подібного роду діалоги, хоч які б вони були абстрактні, все-одно потребують ресторанного оформлення. Ви, до речі, ніде не публікували нашу першу розмову?

— Ні. Я й забув її в головному. Лише деякі подробиці — — Бо я, на відміну від Вас, маю па-

м'ять детальну, зорову. Те, що я пам'ятаю інтегрально, завжди в мені костеніє. Воно вже є наче не м'яке, а...

— А...

— Власне — хрестоматійне. Але це, звичайно, не важить. Ви, пригадую, говорили щось про застромлений у землю патик. З гетьманською емблемою.

— Атож, атож. Темою тоді була монархія.

— Так. Я вже пригадую: монархія. І що ж — і хто ж із нас був монархістом. Ви чи я?

— Ви ж бо, Ви. Ви дуже наполегливо захищали монархічний принцип, а я Вам опонував.

— Хвала Богові.

— Чому: хвала Богові?

— Бо приємно людині хоч у чомусь простежити власну сталість. Я й досі ще за монархію.

— Ось, ми прийшли. Прошу сюди. Отам, мій куток, від трьох днів, як я сюди прибув. Прошу роздягатися й сідати. Я зараз, за хвилику. — Отже, так. Отже, Ви й сьогодні монархіст. Ну, а я й сьогодні все ще затятий республіканець. Тим ліпше. Так от: пропоную для Вас консеквентну тему. Я за цей час хоч і змінив багато на що думку, проте ще більше закріпився на своїх старих — так би мовити: петлюрівсько-уєнерівських — позиціях. Отож, я маю вироблену думку на все, що мене цікавить. І саме тому прагну почути Вашу. Це свого роду самопід'юджування. Коли я Вас слухаю, в мене виникає потреба гостро протестувати, і тоді — від противного — я ще більше зміцнююся на власних позиціях. Хочете говорити — хочете говорити з цією умовою, чи, краще сказати, з цим застереженням, що я однак залишуся на своєму.

— Звичайно. З приємністю.

— Цілком поважно, Вас не лякає безплідне говорення?

— Аніскільки. Говорення, яке включає намір сплодити щось, отже, має якусь мету, цим самим є більшою або меншою мірою утилітарне — або підле, що те саме. А скільки говорити з метою доводиться навіть найкращому з-поміж нас по три-чотири рази денно, то я принаймні з великою радістю хапаюся за кожну можливість по-розмовляти без усякої мети.

— Чудово. Тема як раз консеквентна до монархії.

— Тобто: лицарство. Лицарство як лицарськість, джентлменство — чи — —

— Ні, ні: в простому і безпосередньому розумінні. Лицарство як орден. Як установа.

— Розумію. Ну, то й що.

— Ваша думка.

— Чи можливо відродити лицарство як орден?

— Атож.

— Що ж. Тут не може бути двох думок.

— Можливо віродити?

— Ні.

— Гм.

— Не може бути двох думок.

— Шкода. Значить, тема вмерла при своєму народженні.

— Жадною мірою. Вона якраз розпочинається, бо цікавить мене справді дуже й дуже. Поготів, що стосується до речей неможливих, а ми ж бо з Вами, здається, тільки про такі й говоримо.

— Так Ви будете таки говорити на цю тему.

— Буду. Лише спершу я хотів би довідатися, чому вона цікавить Вас. Здавалося б, ідея станової організації настільки суперечна з — —

— Таж ні. Я заздалегідь відкидаю підозру, що Ваше лицарство було б організацією становою. У Вас воно мусить бути або якесь зовсім фантастичне, або взагалі ніяке.

— Даремно Ви такої високої про мене думки. Лицарство я мислю собі виключно як станову організацію.

— Я не зовсім точно висловився. Станова, звичайно, але в якомусь духовому розумінні — не в розумінні суспільних привілеїв.

— А, це. Суспільні привілеї мене, звичайно, аж ніяк не цікавлять.

— От-от. Я й маю це якраз на увазі. То, прошу — розвивайте тему. Перша наша розмова, пригадую, була коротка й досить таки дерев'яна. Але тепер ми вже добре знаємося з листування. Отож не бентежтеся в виразах, говоріть вільно й багато.

— Гарзд. Лиш я не знаю — мені завжди тяжко починати з тези. Тобто, я міг би сказати: відродження лицарства потрібне екзистенційно, конечно для життя нації. Але це було б і вичерпанням теми. Тим часом же існує стільки обґрунтовань цієї потреби, що може б ми ліпше почали з якогось деталю. Завжди приємно на початку обробити деталь.

— Що ж, деталь то й деталь. Почнімо, приміром, з критики еміграційного суспільства — віддамо данину цій заявленій темі. Отже, група за групою. Ось хоч би — група «Вперед», мені не зовсім симпатична, проте, в певних питаннях, на мою думку, слухна.

— Наскільки я розумію, Ви хотіли б розібрати один по одному наші провідні на еміграції гурти, щоб точно встановити, що жаден з них не надається на представництво перед вільним світом і на інтегральний провід у майбутній визвольній боротьбі.

— Приблизно так.

— З охотою почну з «Вперед». Я зневажаю майже всі наші партії, а цю, яка зневажає дослівно всі, крім самої себе, я зневажаю найбільше.

— От і добре. Спів зав'язався. Я тверджу, що все-таки ця група — принаймні теоретично — найбільш слушно розв'язала соціальне питання. Заперечуйте.

— Прошу врахувати, що всі діячі «Вперед», з якими я знайомий, особисто мені дуже сим-

патичні. Де з ким з них я навіть дружив. Я зневажаю саму ідею соціалізму.

— Що саме Вам не подобається у «Вперед».

— Бачите, я міг би брати одну по одній кожену статтю, кожену хронікальну замітку, що з'являється в цьому неперіодичному виданні, число за числом, і доводити, чому я вважаю це за шкідливе. Але що конкретні теми, порушені при цьому, щільно торкалися б таких слизьких питань і так би збігалися з нападами на «Вперед» з боку «Українських Вістей», форма яких нападів мені нестерпно огидна, що я волів би саме тут не деталізувати. Неминуче це скидалося б на прилюдний донос, а це вже я відступаю професійним викривачам. Ні, я радше про саму ідею — всякого — соціалізму.

— Отже.

— Багато про це вже писали й говорили противники соціалізму. Твердилося про зник ініціативи, про нівелювання особистості, про зматеріалізування людської психіки, про гльорифікацію фізичної праці на карб інтелектуальній і т. п. Це все тільки бічні сторони справи. Щоб ударити в саме осердя, треба збагнути одне: соціалізм, як мисленний комплекс, намагається зробити людей щасливими. Це й є його смертний, його первородний гріх — соціалізму.

— А Ви хочете, щоб люди були нещасливими.

— Ні, я не хочу, щоб люди були нещасливими. Я хочу, щоб вони вічно прагнули щастя.

— Так це ж і є ідеальний соціалізм: постійне вдосконалення.

— Ні, ідеальний соціалізм розрахований заздалегідь на завершення процесу, а не на його постійне розвивання. Тим соціалізм перекреслює вічність, принаймні для людини — ставить над нею крапку. А що здійснення соціалістичної ідеї, якщо воно принесе одного дня земний рай усьому людству, все-одно так чи так залишить якийсь відсоток людей, які прагнуть жити у вічності, тобто, їм буде закрита дорога прагнути дійсного, істотного щастя, — то це вже не годиться. Соціалізм це тоталітаризм, це тотальне примушування людей до дочасного щастя, а це так само злочинно, як і примушувати до нещастя. Примушувати ж меншість на угоду абсолютній більшості — злочин подвійний. Примушувати, наприклад, ініціативного, талановитого, з певними творчими задумами підприємця будувати своє підприємство за стандартними нормами й законами якоїсь згляйхшальтованої держави — це тупий, непоправний, безповоротний злочин.

— Ну, добре. Але якщо соціалізм — у цьому випадкові Ви говорите навіть не про ідею його, а про господарче здійснення, — якщо він шкідливий, то що, в такому разі, потрібне? Капіталізм?

— Непотрібно й капіталізму. Непотрібно ніякої канонізованої й загально-обов'язкової суспільно-економічної формації, бо жадна з людьми вигаданих систем співжиття сама з себе не дає гарантій, що на чолі її не стануть шубравці — будь то безсоромні експлуататори в безконтроль-

ній капіталістичній системі, будь то партійні бюрократи й упривілейована верхівка за здійсненого соціалізму. Потрібна абсолютна свобода й потрібні люди, які розуміють, що свобода це щоденне жорстоке самонасильство. Таких людей може покликати до життя Церква і ще авторитет Монарха, але не якась змінна людська установа.

— Але в господарстві, що тоді — безплярність? Анархія виробництва?

— У розумному, єдиному світовому суспільстві анархія виробництва практично неможлива. Кожен підприємець завжди може розрахувати, скільки треба йому виробити, щоб продати з успіхом, без утрат. Анархія виробництва існує — як свого роду фантом — саме тому, що одні країни йдуть соціалістичним напрямом, а інші капіталістичним. Це вислід рабства світу. Все стало б притьмом на своє місце, якби весь світ був вільний. Потрібне не тільки інтелектуальне громадянство світу, але й господарче. Тоді й економічне плянування світового ринку стане індивідуальною справою, стане творчою справою, перестане бути примусовою ідеологією.

— Але тоді в один мент зникнуть нації. Ви йдете ще далі за соціалістів, бо й навіть «Вперед», при всій своїй лівизні, стоїть на свого роду націоналістичних позиціях.

— Стою на них і я. Лише з тією різницею, що мій націоналізм не колективістичний.

— Як то — не розумію — —

— Бачите, національне питання взагалі дуже складне, і його так само годі не то що розв'язати, але й сформулювати одним реченням, як і питання соціалізму. Я спробую знов деталічно. Наприклад, якщо я вважаю себе за українця, тобто за людину, що прагне цілковитої духової незалежності українського географічного простору, то я ним є з власної волі, і тут уже не грає ролі, якщо я все моє життя проживу на чужині або якщо якийнебудь шантажист з «Українських Вістей» доводитиме до прилюдного відома моє — як він гадає або як він найнявся гадати — московське походження. Розумієте мене? Для мене нація не є нацією, якщо вона є тільки продуктом випадково складених історичних обставин, якщо вона вживає рідної мови не свідомо, а лише утилітарно. Ідеально було б, звичайно, якби кожен українець дослівно кожної миті свого буття усвідомлював себе українцем. Але що це практично не тільки було б для кожної людини іншої національності вкрай обтяжно, але й для самого українця геть утомно, то нехай би до такого — сказати б: ясновидного — усвідомлення себе нацією приходило бодай у часи реальної загрози для національного існування, першою ж чергою — для здобутків національної культури, полишених у спадок від поколінь. Розумієте мене.

— Майже розумію. Що ви називаєте здобутками національної культури?

— Мову. Мову як свідомо творену й постійно досконалену форму мислення. Але, звичайно, творивши мову або принаймні свідомо послугувавши нею, я повинен бути вільний. Я не мав би бути зобов'язаний вживати лише говірки якоїсь місцевості чи якоїсь суспільної кляси. Наприклад — висловлюючи якусь емоцію, вживати конче «ой, лишенько», з боязні бути, в противному випадкові, зарахованим до «європеїстів».

— Чи вважаєте Ви за національну зраду мислити іншими мовами.

— Ні в якому разі. Ви можете знати десятки мов і всіма ними досконало мислити. Але щойно тоді, коли Вам щось здобуде в чужому свідомо хочеться перекласти по-українському, Ви є правдивий українець. Коротше кажучи: я за індивідуальну приналежність до нації, а не за групову.

— Дуже добре. Але я все-таки наполягаю на протиріччі — у Вас протиріччі. Громадянство світу — і націоналізм, нехай навіть і індивідуалізований. Ще в мові це могло б, у решті-решт, якимось гармонізуватись. Але в інших духових ділянках? У музиці, наприклад. У малярстві. Яку, приміром, національну культуру репрезентує Пікассо? Французьку? Чи еспанську?

— Жадну.

— Чи добре це?

— Це його приватна справа.

— Але якщо це стане приватною справою всіх інтелектуалістів, то вони всі рано або пізно «спікаються» — отже, скасуються як одиниці національні. А за інтелектуалами зникнуть і національні маси.

— Звичайно, це може статися. Це сталося б саме тоді, коли переміг би колективізм. Але я за індивідуальне громадянство світу. До найвищої амбіції індивідуума належить репрезентувати не свою фізичну оболонку, а себе у вічності, тобто своїх батьків, тобто своїх «предків ойчистих» — тобто: свій рід. Індивідуальне громадянство світу — найміцніша запорука збереження національних духовостей. Не народницьких, не варених лише у власній етнографії, а — національних; не випадком, не інерцією, не гуртовою психікою, а — кожноразовою індивідуальною свідомістю. Я за індивідуальне громадянство світу.

— Але чи будуть усі саме за таке громадянство світу! Чи не підуть самопливом, стандартом, «кока-колею»!

— Це їхня приватна справа — всіх. Я висловлюю лише певну думку. Я не в силі нагнути до неї інших.

— Гаразд. Дозвольте, я зберуся з думками, бо тут раптом накопичилося усього, що відводить від головної нашої теми. Одну хвилинку. Здається, що ми вже добре таки від неї віднеслися. Отже, соціалісти. Так Ви гадаєте, соціалісти не можуть стати отим новим лицарством України через те, що прагнуть здійсненого щастя для народу — ліпше сказати: здійсненого задоволення. — тоді як щире лицарство повинне лише будити

нескінченну жагу щастя. Йдеться тут, коротше кажучи, про дві концепції: про лицарів сьогобічного й про лицарів трансцендентного. Чи правильно я Вас розумію.

— Цілком правильно.

— Цікава річ. Звичайно, що у суворому — канонічному, сказати б — розумінні лицарі сьогобічного не є жадні лицарі. Лицарство це завжди служба Граалеві, служба блакитній квітці. Проте, Ви не заперечите, що й серед соціалістів були й є справжні ідеалісти, які прагнуть не закам'яніння, а постійного самодосконалення людства. Навіть сам Маркс говорив, що нещасливо закоханий і за соціалізму буде нещасливий. А що, приміром, Сталін це заперечує — мовляв, особисте щастя в його країні компенсується з наскою щастя колективним, — то західні соціалісти й твердять, що сталінський режим це не соціалізм, а зрада соціалізму. Мовляв, соціалізм практично ніде ще не здійснено, тим то при правильному його здійсненні може б і постала можливість того Вашого постійного наближування до ідеалу — отого отвору в вічність. Як гадасте.

— Це мені нагадає запевнення росіян, коли їм закидають утиски інших народів, що «ідеальна» демократична Росія розв'язала б усі проблеми. Але практично ця «ідеальна» Росія — поза царською і поза більшовицькою — існувала у вигляді кількамісячного Лютневого уряду. Цей уряд так само, як і його попередник, змушував підвладну йому частину українців воювати проти тієї частини українців, що носила австрійські мундури. Цей ідеал війни «до победного кінця», чужий і ворожий усім народам, що мали історичне нещастя бути об'єднаними під спільною вівіскою «Росії», з погляду здорового глузду є нічим іншим, як тим, що сьогодні в міжнародному праві кваліфікується як військовий злочин. І так само, як злочинно починати сьогодні щось іменем дискредитованої в усіх своїх практичних варіантах «Росії» — як конгломерату народів, — злочинно було б починати й якийсь варіант соціалізму на тій лише підставі, що досі йшлося не правдиво-соціалістичним шляхом. Задорогі це були б експерименти!

— Ну, що ж, я згоден. Зрештою, я й застерігся напочатку: я не «впередовець». Куди більше я схильюся до середовища, яке видає «Українські Вісті». Як не як, а воно визнає легальність милої моєму сердцю УНР. Але я запримітив, що Ви тим разом особливо злісно висловлюєтесь про «Українські Вісті» — до речі, чому?

— А, тут справа особлива. Тут у мене щось ніби як розчарування в першому коханні. І не тільки тому, що вони, «Вісті», останнім часом допекли мені особисто брудними пасквілями, ґрунтованими на бездарній інформації їхніх придворних донощиків. Це, зрештою, стало вже міцним, випробуваним стилем ульмських «Вістей»: зведення особистих поррахунків під прикриттям ідеологічної боротьби, погано приховані

прилюдні доноси, шантаж і всілякі спекуляції з псевдонімами противників. Про наклепи, що торкаються мене як людини, я не хочу говорити. Але біда в тому, що ниций стиль «Українських Вістей» являє собою показник загального морального падіння цієї групи. Це якась раптова катастрофа, і ось про це говоримо, бо як собі там хочете, а мовчати про такі речі годі.

Насамперед, мені глибоко прикро за особистість провідника цієї групи, мого колишнього колеги з перших днів МУРу. Людина, без сумніву, здібна, з яскравою уявою і природним відчуттям ритму слова, він за кілька коротких років описав феноменальну криву. З присмного співбесідника, популярного белетриста й автора грубуватих, але, зрештою, смішних літературних пародій зробився до останніх меж безкритичности самозакоханий партійний голова, який спокійнісінько дозволяє редакторові своєї газети писати про нього як про «наймаркантнішу особистість цього періоду» («Українські Вісті» з 28. червня 1951). А група ця поставала ніби життездатно, і я з цілковитою симпатією ставився до неї на її початках. Навіть коли вона, відсепарувавшись від групи «Вперед», не витворила власної програми, а стихійно йшла шляхом ідеологічних шукань, я не брав їй її «безпрограма» зазле. Задумана як політична організація для розпростання духових сил підсоветських «східняків», ця група могла стати солідною вислідною в позитивній співпраці наших еміграційних партій, кореґуючи помилки, заблуди й «недотягнення» угруповань «західняків». Я не раз повторював, що не бачу геть нічого страшного в існуванні в нас «східняків» і «західняків». Кожне явище з познакою індивідуальности є дар Божий, і в загальному це повинно гармонійно співдіяти — кожне своїми додатними сторонами, — а не механічно зливатись. Але в групі «Українських Вістей» усе звелось остаточно до найпласкішої боротьби за владу, спершу з конкурентами ззовні, потім і в середині себе самої. Без традицій, так би мовити, «з дому», без залізної дисципліни, яка тримає, приміром, ОУН, ця група нікчемніе дедалі катастрофальніше, і процес розкладу відбувається в ній просто таки стрімголов. Сьогодні маємо вже не тільки дві партії з тією самою назвою, але й дві військові організації. І все це без жадного обґрунтування, без тіні відповідальности, без будь-якого дійсного шляхетного пориву чи наміру. Здається, що це розбиття, що це пристрасне, якесь майже сласне взаємне паплюження — нічим не спинити. Вселенською зливою заливає воно брудні сторінки здовж і впоперек перехрещеної друкарськими помилками преси. І глядівши на це взаємовідштовхування, залишається тільки погодитися з одним моїм добрим знайомим, який, говоривши про ці речі, зацитовав слова з польського перекладу «Братів Карамазових»: Niech sie żra gady!

— Так. «Здовж і впоперек перехрещені друкарськими помилками» — маєте слушність. «Українські Вісті» саме такі сьогодні й є.

— Якби тільки це. Але теперішні редактори цієї газети ніби виходять з якоїсь спеціальної антикультурної засади. Я, наприклад, щоразу з непереможною цікавістю розгортаю їхню так звану мистецьку сторінку, щоб побачити, яким дивоглядним чином можна ще спотворити ім'я й прізвище одного славетного французького маляра. Відомості про нього вони раз-у-раз переписують з «Neue Zeitung», але називають його то «Матісса», то «Матиссе», то «Генрі Матес» — і ні разу правильно! Здавалось би, всі можливі варіанти вже вичерпано, і, за теорією ймовірності, наступний може бути тільки правильний. Але шеф цієї культурної сторінки примудряється навіть іраціональне зробити опуклою реальністю і слідує далі: «Маттіс», «Матисс», «Матиссе»... Ви смієтесь. Але це факт. Подібним способом вони транскрибують дослівно кожне чуже прізвище. Зрештою, що ж Ви хочете, коли сам вождь дає приклад згори, не тільки поводившись з іменами великих мистців, скромно кажучи, грайливо, але й порядкуючи їхньою спадщиною за власною вподобою.

— Ви, мабуть, про його роман, де говориться, що «Джоконда» це твір «божественного Санціо».

— Атож. Я ще розумію, що звичайний смертний може переплутати Мазаччо й Мазоліно або Сапунова й Судейкіна, бо це, зрештою, предмет спеціальних знань. Але плутати речі хрестоматійні і цю плутанину розмножувати тисячним накладом, компромітуючи не тільки себе, а й тих своїх колег, які, не читавши ще твору й довіряючи авторитетові автора, привернули до нього увагу інтелігентного читачтва, — можете собі уявити, скільки байдужості, скільки безвідповідального наплювайства треба мати до національної культури. Ви смієтесь.

— Я сміюся, звичайно. Мушу признатися, що Ви сьогодні мене якось надзвичайно переконали, і коли я думаю про цей, дійсно таки страшний, аналіфетизм, то навіть забуваю, що група ця стоїть на концепції УНР.

— Мимоволі забуваєш. Чи можна щось подібне уявити собі в пресі польській, в паризькому часописі Єжего Гедройца «Kultura», або в пресі російській, в паризькій же «Русской Мысли», з її десятками публіцистів і фахових авторів у всіх ділянках, з її міцними традиціями передреволюційної російської культури, з її, нарешті, тисячами інтелігентних читачів. Ворожа нам наскрізь неділимська концепція подається через блискучі імення, через бездоганний стиль (і коректу!), через усі конечні мінімуми вмiлого, кваліфікованого журналізму. А на кого розраховані «Українські Вісті»? Сказати: на вулицю — замало й за слабо. На будь-кого, аби лиш цей «будь-хто» був сліпо закоханий у «вождя». На тих, хто регочуть з пальця і не добирають ком. На тих, хто не уявляють собі фельстона над рівень Остапа Вишні. На тих, хто не розуміють, що навіть із цієї писанини, яка надходить до редакції, безграмотної, розвезеної, пласкої, невлучної, невмілої, що навіть із цього можна б зробити щось

путяще при наявності досвідчених, умілих редакторів — —

— Маєте на увазі себе.

— Маю на увазі не тільки себе. Ви знаєте, що в різний час до послуг «Вістей» ставали всілякі свого роду «культурні кондотьєри». Вони робили все від них залежне, працювали не за страх, а за совість, день і ніч, — серед них був і я, — щоб піднести рівень газети, щоб надати їй культурної принциповості. Бож, погодьтеся, неможливо, просто таки болюче неможливо друкувати на тій самій сторінці поезії Андіївської і — Діми. Чи статті Шереха і — Ганни Наконечної. Не щодо змісту й стилю, а щодо рівня, звичайного культурного рівня. Але що робити. Всі наші намагання пішли на марне, і перемогло остаточно те явище, яке один із цих «кондотьєрів» назвав прекрасним словом, що його, на жаль, не можу відтворити задля його виразної солоності. Ви знову смієтесь.

— Знову сміюся.

— Я теж. Як бачите. Хоч тут і свого роду трагедія. Бож, з другого боку, згаданий провідник партії міг би сказати: я не мав часу на культуру, бо, поки ви навчалися по високих учбових закладах, я страждав на заслання. Суб'єктивно це мало б рацію — і не тільки для цього випадку, але й для дуже великого відсотка діючих на еміграції інтелектуалів. Та об'єктивно це справи такі не мінє. Той, хто, мавши прогалини в освіті — незалежно від причини, — стає перед кінечністю виступати в ділянці, якої саме ці прогалини стосуються, повинен би все-таки їх виповнити. Коли ж на те не вистачає часу чи охоти — то таки не виступати зовсім. Прошу собі уявити щось подібне деінде — ну, приміром, щоб «Фавста» приписав Шіллерові президент сучасної Німеччини — —

— Це не зовсім вдалий приклад: доктор бо Теодор Гойсс саме фаховий мистецтвознавець.

— Добре, хтось інший. Доктор Курт Шумахер, наприклад, — який, до речі, провів не менший час у кацеті, ніж наша «наймаркантиша особистість». Якби покійний провідник німецьких соціалістів мав щось зачитувати, що не належало б до його безпосередньої компетенції, то напевно б запитав когось авторитетного або заглянув у довідник. А наш поет-трибун, нічого сумняшєся, виступає на мурівському з'їзді з промовою, в якій недвозначно плутає Гомера з... одним з його героїв. І ось ця людина, яка не вмє звичайної полемічної статті написати, яка не знає викласти струнко й послідовно думку, яка не спроможна висловитися без десятикратних поворотів до одного й того самого, тупо повторюваного, як правило, грубого й недотепного образу («примітив свиснув!»), яка нездатна елементарно, по-шкільному вивести на папір біль своїх пристрастей і сверблячку незаспокоєних амбіцій, ця людина в нас — провідник, авторитет, «урядуючий голова». І при цьому партія підспівує, називає себе «партією молоді України» («Українські Вісті» з 16. II. 1952), вихваляється своєю невгнутістю

супроти москалів — Ви розумієте безжалісну іронію випадку! Найнижчої марки провінційний ентузіазм, скопище несусвітнього примітивізму й безкультурності геть у всіх ділянках репрезентує в нас молоду Україну. І найстрашніше, що ніхто цього не помічає, ніхто не зауважує. Слухачі поглухли. Читачі посліпили. Якесь загальна втрата чутливості. Масовий катар.

— І спробуйте їм це сказати. Вони самі вже либонь не відчують різниці між грамотним і безграмотним реченням. Я певен, що якби вони оце почули, що Ви тут говорите, вони цілком щиро зареагували б на це як на ворожу диверсію, як на бажання підірвати авторитет УНРади, як на намагання зашкодити визвольній справі і подібне. Не забули б нагадати Вам і славетний Ваш «камбрум».

— Що ж їм ще лишилося б зробити! Не можуть же вони, справді, мужньо визнати свою неповновартність і саморозпуститися. Хто ж би тоді воювався на всі боки — бож, крім Абрамовича й Вейнбаума, існує ще сила-силенна головних ворогів: «Вперед», «Сучасна Україна», «Меч і Воля», «Неділя», «Україна і Світ», «Наше Слово», «Свобода», «Америка», «Християнський Голос» і т. д., і т. д. Це все, до речі, їхньою мовою називається досягати консолідації, «для якої ніяка ціна не зависока».

Що ж, нехай би собі й «жерлись гади», якби це було десь на власному хуторі. Та справа в тому, що це все помічаємо не тільки ми, нечисленні, які ще не посліпили й не поглухли, але так само помічають і наші «старші брати», які взагалі все добре помічають, що в нас діється. Вони й не пропустять цього. Ви думаєте, чому відбувається перехід декого з наших під прапори «народів Росії» — з тих пір, як тимчасово відкрилась можливість цього переходу? Зовсім не через «американські приватні доляри», а через вправність російських провідників і бездарність наших. Це в нас явище традиційне: коли «зрадник» Гоголь творив свій розкішний «Невський проспект», подарувавши росіянам світового значення літературу, ми собі вдома втішалися «Сердешною Оксаною» або гиготіли над немазаними дотепами «Енеїди». Ще й досі вважаємо ці нікчемні еляборати за витвори національної культури. І з кожним разом нарікаємо на «хитрого з біса москаля» — і з кожним разом та сама поговорія. І — ніяк, ніяк не можемо зрозуміти, що вже за яких сто років нащадки будуть цілком байдужі до «умов доби», до наших особистих страждань, навіть до страждань на засланнях. Зате вони будуть ой же ж не байдужі — ті з них, з нащадків, свідомі й відповідальні, — до покладених на столі архіву одне поруч одного чисел «Русской Мысли» й «Українських Вістей».

— Так, добре. Я тільки хотів би Вас тут спинити. Дозвольте. Ви цілком слушно характеризували допіру середовище «Українських Вістей» і ту об'єктивну шкоду, якої завдає всім нам його поведінка, тон, стиль. Уявімо собі тепер, що цю розмову чули б — або читали б опубліковану

— ті ж самі росіяни. Скажіть мені: чи ж при нашому досконалому вмінні валити авторитети — а що гостріше те вміння, то нищівніший був би наслідок, — чи ж не йшло б це на руку їм, що з усіх сил намагаються нас розкласти, нацькувати одне проти одного? Ви кажете, що вони все помічають. А ну ж бо не так то й усе, — а ось тепер, після Ваших розкриттів якраз би й помітили. Чи не краще ж мовчати про наші болячки?

— Я про це думав не раз. Бачите, наші провідники ставлять нас у свого роду безвихідне становище. Протестувати проти їхньої поведінки означає підірвати авторитет українців взагалі. Мовчати ж означає утотожнювати себе з ними. Якщо брати за критерій певну абстрактну величину, думку прекрасної меншости — в цілому світі, — то з погляду цього критерія мовчати — нестерпно. Поготів, що в цій шляхетній царині — в царині думки меншости — також уже з'явилися спекулянти. Простацьким своїм розумом збагнувши силу перебування в меншості, вони заграли саме на тому нашому слабкому місці, де нам дійсно можна завдати дошкульної шкоди. Я маю на увазі ньюйоркський «Східняк». Полемізуючи з ним як рівний з рівним (бо, зрештою, з тієї самої ментальності, лише з різних поглядів), «Українські Вісті» не відчують, як колосально вони програють в абсолютному розумінні. Поодинокі розумні виступи «Вістей» (маю на увазі тільки статті М. Воскобійника на дотичну тему й дещо з писань В. І. Гришка) не рятують справи. Східняцька крамничка торгує тому так «бойко», що вона в вигідній позиції: в меншості. З позицій меншости вона нападає на те, що варте нападу, і це мимоволі імпонує навіть тим інтелігентним росіянам, які в іншому випадкові, якби справа не торкалася такої драстичної теми, конче побачили б, що «Східняк» ведеться на рівні ще нижчому від рівня «Українських Вістей». Мені цілком байдуже до думки мас російської еміграції, але кілька моїх особистих приятелів з-поміж російської інтелігенції, які визнають слушність наших змагань, належать до тієї дійсної меншости, думку й смак якої я шаную. І перед цими мені соромно за «Українські Вісті».

Зрештою, про авторитетність поговоримо дещо пізніше, я маю особливу думку щодо цього Кого ми ще тут не чіпали?

— Ну — СЗСУ.

— Дуже симпатична організація з якимись особливо міцними основами й солідним лідером, якому вся моя пошана. Я, на жаль, майже нічого про неї не знаю, крім того, що її вперто не хоче прийняти в свої лави УНРада, що само вже з себе являє не ябиюку позитивну характеристику для СЗСУ. Цілком поважно.

— Ну, добре. Гетьманці.

— Тут я волів би промовчати. З огляду на мої особисті монархістичні переконання.

— Вандерівці. Бульбівці.

— Ще менш випадало б мені тут говорити. скільки йдеться про організації військового типу. Нема нічого більш нищого, як суд вродженого цивіліста про військовий стан. Про ОУНР можна б говорити лише в тій площині, де її діяльність стосується безпосередньо певних сторін життя нас — інтелігенції. Я перебував, на жаль, у затяжному конфлікті з бандерівцями, коли вони пробували втручатися в мистецькі проблеми. У відповідь на напади мені довелося казати свого часу на їхню адресу немало прикрих слів. Дуже шкодую, що дав пристрасті опанувати собою. Поготів, що, як потім виявилось, непорозуміння трапилося завдяки діяльності відомого провокатора. Провокатора демасковано самими бандерівськими офіційними чинниками, і тим інцидент для мене є вичерпаний. Додам до цього, що до особи Степана Бандери я відчуваю найглибшу пошану. Справжнього радостю для мене було б, якби між ним і Бульбою настало одного дня замирення, як то й годиться справжнім військовикам, українським лицарям.

— Ага, лицарям. Так ми їх нарешті знайшли.

— Ні, ми їх ще, на жаль, не знайшли.

— Ви зараз самі говорили принаймні про двох.

— Так, але лицарство це не тільки особистості, а й стан.

— Дивно. Чи ж Ви самі не твердили, що Вам ідеться насамперед про особисте. Про особисте громадянство, наприклад.

— О так. І про особисту ініціативу. І про особисту відповідальність. І про особисту фантазію, якщо хочете, в плеканні ідеї нового світу. Це все так, але лицарство це таки гурт. Єдиний, до речі, гурт, що його я визнавав би і що його волі я залюбки підкорювався б, з умовою, звичайно, щоб гурт складався з людей непересічних.

— Я не розумію, чому в такому разі Ви організацію Степана Бандери — мені, до речі, мало симпатичну, — не вважаєте за ідеальну. Це було б цілком логічно з Вашої сторони: Гетьман як ідея і ОУНР на чолі з видатною особистістю як опора ідеї. Вони, до речі, й співпрацюють, гетьманці з бандерівцями. І Ваше місце — безумовно там.

— Ні. Я Вам зараз поясню, чому. Найперше, ОУНР Бандери (чи, формально, Ковалю) це все-таки партія, а лицарство може бути тільки надпартійним. Але важливіше ще інше. Степан Бандера особистість безумовно видатна. Він, можливо, найліпший, найдосконаліший з усіх українців, по цей бік перебуваючих. Але він тільки українець. Для відродження лицарства потрібна ідея наднаціональна, — як от у наших козаків була ідея віри православної, — і тут, якщо хочете знати, сходяться в мене два моменти, сполучення яких завжди стримує мене називати себе націоналістом. Я постараюся пояснити це, і знов таки на детальних прикладах. Потрібен не тільки новий образ світу, а й всебічне вміння його послідовно здійснити. Практично це означає, що носії нашого ідеалу повинні бути в наявності не тільки в пропагандивних закладах

Мюнхену і не тільки в карпатських чи поліських кривках, але й у пісках Тунісу, в сутережах Теграну, в джунглях Індонезії. Впливовість наших відпоручників у всьому світі, де відбувається справедлива боротьба проти колоніального гноблення, повинна бути такої потужності, що спромагалася б скеровувати цю боротьбу в потрібному з нашого погляду — з погляду вільнолюбного людства — напрямі: проти всякої тиранії, отже й проти комуністичної. Щоб координувати дії цієї так званої третьої сили у світі, потрібно свого роду парадоксу: чийсь націоналізм повинен стати наднаціональним. Організація Бандери, що не знає собі рівних, коли йдеться про здисциплінованість, про жертвенність у боротьбі за безпосередню Україну, звичайно ж на цей висок із самої себе для посередньої боротьби за Україну — неспроможна.

— На мою думку, на перешкоді цьому стали б тоталітаризм цієї організації і фашистський її характер.

— Друже мій, киньте Бога ради ці байки, вони личать д-рові Феденкові, а не Вам. Невже Ви, розумна людина, досі ще не збагнули, що справа зовсім не в абстрактній системі з назвою тоталітарної чи демократичної, а таки в особистостях, що надають усьому тон. Вірте мені, що я над усе адорую свободу особистості, хоч ні разу ще не назвав себе демократом, бо бриджуся налічками. Але, з тих же причин не називавши себе фашистом, тверджу категорично, що коли в загально визнаних провідників суспільства забракне самовідповідальності, коли еліта безволіє, дрібніє, миршавіє, стає дефетистичною, втрачає духову енергію, втрачає перспективу, втрачає Бога в серці, — тоді становище може врятувати тільки диктатура сильних особистостей. Досить вказати на позитивний приклад Кемалю, Франку, Перону, Нагіба, по-своєму й Тіто, коли йдеться про опір югославським москвофілам, зрештою й Муссоліні, з яким би все було в порядку, якби він не наробив був дурниць, починаючи з Абесінії. Такої диктатури, до речі, конче потрібно зараз Франції, бо інакше буде Європі біда. Звичайно ж — підкреслюю з усією виразністю — йдеться про особистість, не про дрібного тирана. — про генерала Нагіба, не про Го-Чі-Міна. Йдеться про перспективу, про дух, про творчість, про фантазію, про оригінальність, про всеоб'ємність, про гуманність, про виразну релігійність. Якщо ці ідеали активно впроваджується в життя, то мені далекі однаковісінько, хто їх впроваджує: самодержавний диктатор, а чи стоголовий парламентар. І коли мова про організацію Бандери, то справа зовсім не у фашизмі, а тільки в тому, що в її лавах немає графів Куденгов і полковників Лоренсів.

— Я слухаю й великим дивом дивуюся. Все, що Ви зараз говорите, і про диктатуру сильних особистостей, це ж так нагадує Донцова, якого Ви —

— Не відхиляймося на тему Донцова. Я маю до нього безліч претенсій, але він мені тисячу разів миліший, ніж тисячі наших соціалістів та

просвітян. І в одному він має безумовну слушність: він докладно намацав той пульс, де б'є живий струм, коли нації в цілому забракне волі до життя. Лише він, Донцов, не надається на ідеолога лицарства. Він не вміє зформулювати загальнообов'язкові норми. І він не розуміється на мистецтві, а це вирішна вада.

— Що ж є лицарство?

— Світова змова інтелектуалістів.

— Ми про це ще сьогодні не говорили.

— Ми про це говорили ввесь час — зо знаком мінус.

— Де ж воно існує зо знаком плюс?

— Ніде.

— А чи може існувати?

— Практично — ні.

— Чому?

— Бо для цього потрібне чудо. Треба, щоб професор Чижевський і професор Борщак стали бандерівцями, а Бандера мав би Бульбу за начальника генерального штабу. Щоб «Українські Вісті» злилися з «Українським Самостійником» і щоб редактором об'єданого часопису став Которович. Щоб УНРада поєдналася з СГД і щоб усі купно щодо майбутнього державного устрою України (республіка? монархія? військова диктатура?) погодилися на непередрішенській засаді. Щоб усі партійні каси було віддано до розпорядимости єдиного українського комітету визволення, складеного не з партій, а з особисто здібних, талановитих, діяльних, невтомних, дисциплінованих людей —

— Це мені нагадує моє дитяче бажання, щоб літо було круглий рік.

— Авжеж, авжеж. Щоб літо було круглий рік. Щоб день-у-день, хвилинка в хвилину люди, які провадили б нашу акцію у світі, відчували б на собі тяжку відповідальність і щоразу цю відповідальність ще побільшували б. Щоб наповнили українською ідеєю всі жолоби світу, щоб працювали день і ніч над світовою громадською думкою. Щоб на це йшли всі наші помисли, всі зусилля і всі гроші. Щоб ми мали контакти в Білому Домі, на Ке д'Орсе, в Делі, в Адіс Абебі. Каїрі й Єрусалимі. І щоб усі акції координувалися одним єдиним центром, мозковим трестом, партією людей доброї волі, об'єднаних ідеєю свободи, ідеєю нового вільного світу.

— І вірністю своєму Гетьманові?

— Атож. І вірністю Апостольському Престолу, осередкові християнського світу.

— Ага, до речі. Я все хотів Вас запитати, тільки забував: Ваша думка про послання Папи до «народів Росії». Воно викликало в нас таку несамовиту бурю, стільки різних відгуків, що навіть найбільш затяті з наших католиків не наважуються сказати щось певне на користь Папи. Мені було б дуже цікаво почути тепер Вас у цій справі.

— Що ж, спинімося й на цьому. Послання, як викликувач, як лякмусовий папірець, виявило насамперед нашу історичну короткозорість. Приймаючи всі як один 1596 Унію, ставши своєрідною — цілком окремою — католицькою нацією

на ґрунті греко-руського православ'я, ми тим самим навки застереглися б проти будь-якого влучення нас до «народів Росії». Ніякі особисті помилки щоразових наступників св. Петра вже не змінили б стану речей: навіть по тристарічнім московським полоні ми були б в очах Ватикану окремою нацією, як от поляки або литовці. А, по-друге, Послання виявило й нашу сьогоднішню цілковиту незрілість. Замість до-ручити цю справу людям авторитетним і компетентним, які могли б для цього зібратись або злистуватись, виробити відповідний план дії й ввійти в контакт з відповідними ватиканськими чинниками, виклавши всі наші претенсії фактами, що містяться в статті Є. Врецьони («Сучасна Україна»), і тоном, що в ньому писаний, наприклад, допис із Бельгії («Український Самостійник»), — замість усе це зробити так, як належить дорослим людям, ми відразу, з місця, гнані безконтрольною емоцією й дівчацькою задержуватістю, розпочали чергову «кампанію». Мітинги, галас, ім'я Папи вживають так, наче б ішлося про якогось Воллеса чи Кеннена. Коротше кажучи: влаштовано дорогий нашому серцю базар. Я ще розумію, коли щось подібне відбувається на сторінках «Українських Вістей»: з їхньою органічною ненавистю до всього, що історично йде з Заходу, вони залюбки віддали в цій справі свої шпальти не тільки для хуліганських виступів звихненого й недостатньо свого часу січеного різками наддніпрянця, але й для безграмотних екзерцицій однієї погано снобізуючої галичанки (бо який може бути добрий снобізм, коли не знається синтаксис!). Але наші справжні галичани, наші природні католики! Чи ж може свідомий, переконаний католик, при першій політичній невдачі, пов'язаній з помилковим (чи, може, й правильним, але недостатньо ще з'ясованим) кроком одного з Пап, загрозувати, що він змінить віру! Подумайте: не політичне переконання, не партійну приналежність, не членство в якомусь добровільному товаристві, а — віру! Віру в священний переказ, віру в живу воду, яка забила з сухої долівки у в'язниці святого Петра, щоб перший Христові намісник міг охристити своїх навернених вартівих. Ні, я не галичаноїд, і ніколи ним не був, але тут мушу ствердити з усією рішучістю: відродження нашого католицизму почнеться таки з Києва, з Лаври, або принаймні з природного свого ґрунту: з форпостів Волино-Подільської височини. Бо лише наслідком історичного випадку, глупого непорозуміння, наше козацьке православ'я не пішло під знаком Риму. — Ось тут, до речі, й про авторитети.

— Так, власне, Ви хотіли — —

— Отже, коли я виступлю проти негідної поведінки «Вістей» чи якогось іншого середовища, а воно у відповідь виступить проти мене, то хтось із нас буде слушний, хтось неслушний, і це, зрештою, справа простих смертних. Але скажіть мені, будь ласка, хто повинен би втримувати пресову галайстру, всяку неподобну «кри-

тику» в таких випадках, коли йдеться про авторитети справжні? Хто повинен авторитетно вивиснювати, що можна публікувати, а що повинно — для загальної користі — затримати, обдумати, скерувати куди треба без галасу, конфіденційно? В нас немає такого осереднього органу, і ми робимо все від нас залежне, щоб нас остаточно перестали поважати. Згадане Послання це ганьба наша, а не Папи.

— Отже — лицарі, люди шляхетні?

— Ми говоримо про них увесь час.

— Так, тільки зо знаком мінус.

— Бо зо знаком плюс вони в природі не існують.

— Який же висновок. Ще раз, у двох словах: що сьогодні було б лицарством?

— У двох словах? У трьох: світова змова інтелектуалів. Особистий духовий світ і особиста відповідальність у боротьбі за ідеал. Особиста дисципліна супроти авторитету національного (Монарх) і божественного (Церква). Визнання авторитету в собі через авторитет над собою. І хвилини — насамоті з Богом.

— Але ж це ідеали лицарства взагалі.

— Маєте слухність: я говорю про лицарство відвічне.

— А щодо лицарства спеціально сьогоднішнього.

— Воно нічим би суттєвим не різнилося від лицарства взагалі. Інтелектуали — розумію під цим не тільки науковців і літераторів, а взагалі людей, що живуть шляхетними помислами й прагнуть самоусвідомлення. Молодий зубний лікар, який досяг кваліфікації на чужині тяжким трудом і який безкоштовно практикує немаєтних земляків — Ви знаєте, про кого я говорю. Власник друкарні, українець, який на власний кошт видає книгу немаєтного нашого поета. Господар кантини, в глухій закутині Альп, який підпомагає грошима немаєтного нашого бандуриста під час гостинного виступу в цій закутині — мій особистий знайомий п. Гордій Боліщук. Вони є всюди і вони щоденно вчиняють шляхетні діла. Вони повинні усвідомитись як стан — незалежно від походження, становища в суспільстві й партійної приналежності. Укласти залізний статут. Дістати кожен з рук Гетьмана — першого лицаря нації — санкціонуючу відзнаку. Щорічно звітувати про свої добрі діла, не вимагаючи за них винагороди. Підтримувати одне одного, ба навіть реклямувати одне одного. Бути всюди і вирішальним роєм впливати на наше політичне й культурне життя. Звичайно ж, це нічим не різнилося б від лицарства взагалі. Хіба що мало б на меті ще й лицарське громадянство світу. Це той парадокс, що про нього ми вже говорили: будши національним, воно було б водночас наднаціональним. І знову Ви смієтесь.

— Так, але це в мене добрий сміх. Наприклад. Якийнебудь приклад наднаціонального.

— Прошу дуже. Наприклад, особисто я люблю польську мову й культуру, в цій мові досягнуто.

Люблю ще більш, ніж російську: приміром Міцкевича незрівняно вище ціну за Пушкіна, а навіть Словацького й Красінського — вище за Жуковського й Лермонтова. В російській культурі натомість надзвичайно люблю все, створене між 1898 та 1917 і поодинокі аж до 1923—1924. Я, отже, за співпрацю звільнених національних культур. Але щоразу в розмові з поляком або росіянином мені щось шкодить. Це «щось» відомого нам усім характеру. Так от, я хочу, щоб поляки й росіяни лицарського складу стали дужчі за поляків і росіян, які мають до нас територіяльні претенсії або збираються спільно з нами керувати нашими політичними й економічними справами. Сказаного досить, як вважаєте?

— Цілком досить. Дивлюсь оце я на Вас і не виходжу з дива. ЕКО зобразив Вас колись у вигляді «мурівського Малахія». Мав рацію. Я ніколи не міг собі уявити такої неймовірної чудасії, такого протиприродного сполучення найпрогресивнішого масонства з тим, що я, мавши більш поганих настроїв, назвав би найчорнішою реакцією.

— Щодо неймовірности: стверджено вже не раз, що ми з Вами взагалі говоримо про речі неймовірні. Але щодо моїх поглядів, то тут справа знов таки в погляді. Для мене особисто не існує ані прогресу, ані реакції, лише — кожно-разовість людських дій того або того ступеня духової наснаги. Тим то я не знаю понять «ще» і «вже» *sub speciae aeternitatis*, не знаю детермінованого чергування, наприклад, суспільно-економічних формацій, в якому, нібито, за феудалізмом конче слідує капіталізм, а за цим — соціалізм. Кожний суспільний лад добрий, якщо в ньому проводять достойні особи, і в завтра буде так, як захочуть люди і як їм Господь Бог за їхнє хотіння воздасть. А що я говорю про новий світ, нову добу й нових людей, то це тільки означає, що я маю на увазі наближення до ідеалу. Ідеал же річ вічна й заздалегідь, у передчасному дана, отже найпрогресивніше в моїх міркуваннях, з погляду абсолютних категорій, є цілковитим реакціонерством і ретроградством. І якщо різні там матеріялісти, діалектичні й недіалектичні, мисливши часовими поняттями, твердять, що все навколо, а також і їхнє власне мислення, побудовано на боротьбі суперечностей, то я врочисто заявляю, що мій світогляд суцільний, монолітний і жадних протиріч не має. Сказаного досить. Смієтесь.

— Сміюся. Цілком досить. І якщо минулого разу, чотири роки тому, я не погоджувався з Вами, то тим разом, хоч це й дивно, я згоден з Вами цілком у всьому. Настільки згоден, що май ми з Вами зараз пару тисяч і ще двох-трьох фахівців, ми б відразу заклали часопис, під назвою — —

— «Громадянин Світу». Український незалежний — на перших порах: місячник — для інтелігенції. Поготів, що ми всі під цю пору таки в дійсності волею-неволею громадяни світу.

— — отож. Це був би початок — як Ви це називаєте — світової змови інтелектуалів. Але знаєте, що мені зараз спало на думку! Я таки маю при собі приблизний запис отієї нашої бесіди про монархію. Я навмисне взяв його з собою і — —

— Справді.

— Ось, перечитайте.

— Так — — Тут либонь менш-більш усе точно. Я пригадую собі — —

— Отож, візьміть його, опрацюйте і — таки опублікуйте. Разом із сьогоднішнього розмовою.

— Навіщо.

— Слово передусе ділу. Якщо за чотири роки Вам пощастило переконати мене одного, то — — за простою статистикою — за сто років може набратися до двадцять п'ять прихильників Ваших ідей. Але Ви одного разу мені писали, що статистика це псевдонаука, і я сьогодні з цим також цілковито згоден. У дійсності прихильників уже завтра може бути сто тисяч. Але якщо вони навіть з'являться щойно за сто років, і на зовсім іншому ґрунті, то й тоді буде сенс

у цій публікації: вони матимуть традицію, а це їм багато допоможе.

— Щож. Я не від того — — Але тоді наше говорення таки дістане мету, а говорення з метою, як ми вже домовилися напочатку, — має підлий відтінок.

— Нічого. Слово «підлий» потрактуймо в первісному його значенні, тобто як «такий, що нанизу». А хіба ж не варто інколи попрацювати й «нанизу», на землі, щоб розчистити дорогу для можливості прагнути щастя «нагорі»? Опублікуйте, обов'язково опублікуйте.

— Тільки — де.

— Як то, де! В «Україна і Світ». Це ж бо єдиний часопис, що його можна вважати за прообраз нашого «Громадянина Світу». Я певен, що інж. Сапіга погодиться це опублікувати.

— Добре, спробуємо. Так Ви все-таки вірите в чуда.

— Що ж поробиш — вірю.

— Я теж. Саме тому, що вони не стаються.

1952.

Але я не вірю, щоб Україну можна було сотворити голосами «плебісциту». Не вірю, щоб держава наша поставала шляхом демократичним: шляхом «свобідного виявлення волі більшості», — а не так, як поставали всі держави: шляхом завоювання чи одвоювання, при якому Українська Держава, як усяка держава, може бути сотворена для «народу», для більшості, організованим, розумним і витривалим хотінням та зусиллям меншості.

В. ЛИПИНСЬКИЙ

Яр Славутич

Епїлог

Із книги „Розстріляна муза“ *)

*Рясних вінків не клали вам,
Жалоби в горна не сурмили.
Не знати жонам і синам,
Де ваші сховано могили.*

*Чи в дикім пралісі гниють
Співних батьків шляхетні кості,
Чи їхній попіл дальню путь
Колує в синій високості.*

*Хто знає? їх вітальний дух
Не загитався перед катом,
Чи в колі нашептїв заглуж
І вправ негідним і проклятим.*

*Прости їм, Боже, як вони
Неправду чесними устами
Рекли в обладі сатани,
Що їх терпїнь слабила тами,*

*Але блаженний вічний рай
Пошли тому, хто стрїв затято
Ївотів тортури, темні екрай,
І йшов під кулю, як на свято,*

*Тому, хто гордий маєтат
Свої власної погорди
Незгнбно ніс, — і бліднув кат,
Ясні вчуваючи акорди —*

*Слова, що мислей і чуття
Коштовну, ковану окрасу
Несли над зарвами буття,
Вели над урвищами часу.*

*О, души могутні владарі!
Гряде пропам'ятна заплата.
В майбутній радісній порі,
Коли сестра віднайде брата,*

*Коли отець збере синів,
Коли людьми назвуться люди,
Висока слава щасних днів
Про вас ніколи не забуде!*

*) Книгу „Розстріляна муза“ (українські поети й письменники, заслані й розстріляні московськими більшовиками) видає енергійне видавництво М. Денисюка в Буенос-Айресі (Аргентина).

Elisabeth Kottmeier

Gedichte

Елізабет Котмаєр

Поезії

Taglied

Du schweigst.
Der Mond hat einen Hof.
Du gehst, der Weg hat dich betört.
Und ich bleibe.
Meine Tür ist noch offen.
Ich muß warten, die Schatten im Winde zu lösen.

Geschieht's —
der Mond fällt in den Fluß,
so schleicht sein Spiegelbild herauf.

Und sie zittern,
bis der andre geht unter.
Denn das Wasser wird beide ertränkend vertauschen.

Ins Glück
die Dämmerung warf ihr Netz.
Sie fängt den Tag und fischt die Nacht.

Auf der Brücke
ihre Schnäbel schon wetzen
rote Raben, die fliegenden Schatten zu schlachten.

Serena

Auf dich wart ich vorm Hause
zur großen Sendepause
und schaltete schon ab
Lautsprecher Tag den grellen,
der allen seine Wellen
flach in die Straßen warf.

Vorbei die Überstunden.
Für dich hab ich gefunden
was blank und glatt sich greift
wie runder Stein dem Knaben
in seiner Tasche: habe
ein Wochenende Zeit.

Die bunten Marmeln klickern.
Komm, die Minuten sichern
von meinem Handgelenk —
und sollten nach dir zielen,
ich wollte sie verspielen
mit dir ums Pfandgeschenk.

Пісня денна

*Мовчиш.
У місяця вже німб.
Ідеш, в запаморочну путь.*

*Я ж лишилась.
Моє вієстя ще вільне.
Мушу ждати, аж вітер всі тіні
розпустить.*

*Будь се —
щоб місяць впав в потік,
тоді спливе його слизюк.*

*Будуть тремтом,
поки другий порине.
Бо вода, їх топивши, обох переплута.*

*На - щастя
світанок кинув сіть.
Він ловить дня й рибалить ніч.*

*А на мості
вже озюби свої чистять
алі круки, для бойні літаючих тіней.*

Серена

*Тебе жду коло тати
як гам почав стизати
і виключив відтак
ієть гучномовець днину,
що шумну хвиль однину
між вулиць розкида.*

*По надгодиннім зною
тобі знайдено мною,
блискуче й замашне,
щось круле, як камінчик
в кишені хлопця: кінчик
від тижня на - вільне.*

*Стрибають бабки з жмінки.
Зву, мені мчать хвилинки
з зап'єстя ваводи —
й тебе вразять без болю,
програти я їх волю
з тобою в заклади.*

In blau und goldne Namen
tausch ich die Lichtreklamen
dir als ein Abendkleid...
Dein Bus hält im Gewühle,
und Fernschau der Gefühle
wird — grüß dich! — Wirklichkeit.

Appassionato

Oi, du meine gezackte Fledermaus,
Irrschatten vor den Birnbäumen —
April faltet sie taglich auf
unterm Herantreiben elbischer Bläue noch.

Dich aber, Neumondscherben,
hautbeflügelte Ungeduld,
spielte die Nacht schon werbend
herüber, Drudengruß
mir in die Trunkenheit.

В блакитні й злотні титла
зміню для тебе світла
як вбрання вигідне...
Твій бус став ось у тлумі,
й чуття, притомне в струмі —
щастя! — з дійсним вже в-одне.

Appassionato

Ой, ти, лилику, гострий куте мій,
щезнику поміж груш-дерев —
як день квітень їх струнчить вмить
під навіванням, що синь мавкувата шле.

Місяця скалко й провість,
спраго шкіроокрилена,
ніч тебе йняла грою
здаля, привіте тьмав,
в одур хмільний мій цей.

(Переклади Ігоря Костецького)

Василь Барка З циклу „Трояндний роман“

Wassyl Barka Aus dem Zyklus „Trojanden-Roman“

Як вірші до „Колібрі“ (I)

Вже червін - світло, злот - кривав'я:
мій смуток, люба, по тобі —
як виноградня, рясно, знов я визнаю я,
і рясно дах від голубів.

Чи ти де сонце не минеш без мене,
воно, як лебідь, по Дунаю;
без тебе ніжно сиплется в зелене
дерев печаль, — не я співаю...

Чи там, де щастя є стежинка в айстрах
ласкатися тобі до ніг,
де ластівці від шелестіння настрах
куща зірок — ставок набіг...

Це з вічності, як пил по ліліях леліє
й метелика на всім крилі —
тобі шепчу: схилися, біла мріє,
огненний шум гілок приліг.

Ніж ближча серцю пташка, вся від райдуг,
припурхне яблуці на квіт...
І не відніме грім мою віраду
до скорбі зоряній сові.

Це — соняшник, що ніч при соннім розі
серпа з-за хмар дививсь на став...
Поцілувала, грішниця, в знеможі
й світанок зір причарував.

Als Verse an «Kolibri» (I)

Schon rötet Gold sich um ins Tagen:
Mein Trauern, Liebste, so dir nach —
erfuhr ich voll, wie Reben Trauben tragen,
und Tauben, viele, trägt das Dach.

Kannst du die Sonne ohne mich noch finden,
jenen Schwan auf der Donau, Licht —
Wo du nicht bist, da streum ihr Leid die Linden
ins Grün hin, und ich singe nicht.

Kann dir im Glück sich noch zu Füßen schmiegen
der Aternpfad — die Schwalbe scheucht
ein Rascheln aus dem Sterngebüsch ins Fliegen —
das Weiherlein floß voll... vielleicht...

Dies kommt aus Ewigkeit, wie Staubes Stäuben
auf Lilienblatt und Schmetterling —
Mein weißes Luftbild, du sollst bleiben;
was heiß im Laube rauscht, verging.

Herznah das Vöglein — Regenbogenwesen —
zur Apfelblüte schwirrt,
und meine Freude kann kein Schauer lösen,
ob auch der Sternkauz klagen wird.

Dies — nachts auf den Weiher die Sonnenblume blickte,
wo im Schleier die schläfrige Sichel verschwand...
Sie küßte müde, die sündig Entrückte,
die Augen vom Morgenschein gebannt.

*Сама бджола нам догуде в світлицю,
світлиння повну квіткову
та пахошу — й завіс білолицю
й тебе, й мене, як день, живу.*

*Любов наклика на небесних пасік,
як поцілунок на коліна:
з барвінком промовля в рожевім часі,
де берег — арфа ластовина.*

Через твою без берега жорстокість...

*Через твою без берега жорстокість
лілейного німого зла,
що ти б могла і з голубом боротись,
аби лиш душу обпекла:*

*то чорний і від білих уст берези
до тебе, мов дощем, докір.
І я клянжу, що в ніч, необережний,
Тобі збирав галузки зір.*

*Тепер, під незвірним ревом жовтня
присліплена біда здогнала —
ні в квітці спомину, ні в росах жодна
не гоїть іскорка від жала...*

*Воно впилося в маківку, що серце
стеблом пісенним підняло;
і вже, і вже залізо в кров нестерпне,
з огню оковує чоло...*

*І болем руки в вічне дзвоння скуті
я й до осі не простягну:
бреду, спіткнувши камінь, і відгнати
не груди, — дорвано струну.*

*Під смерчами, що горя, гонять рядом,
як до полону ще недавно.
Негода навіть відчиня нерадо
віконний провіт: промінь дано...*

*Не так і шибіль, що невідступимо
щодня в три роки нагрозилась,
бо то війна, то бомбою розбило
і в олтарі найстаршу милість.*

*А тут же в грудях, де в'язав крицeve
зусилля проти зору смерти, —
лиш тиха нитка, що трава простеле
і квітка крильця кине в тремті.*

*Бо в берегах — біда, як птах, неждана,
річками блискавок закрила...
Але молюся, що дала страждання,
мов щастя, безкінечно мила.*

*Я йду й незлім тобі: прощай! — мовчанням
листочка в шмар не воружу...
І наче скрипка, квітка незриданна,
й мов горлиця сердечна з сну:*

Und nur die Biene in das blütenlichte
Gemach uns zusummt, in den Raum voll Hauch
und Honigruch, verweht die Zartgesichtige,
dich wie der Tag Lebend'ge, mich auch.

Die Liebe, dem Korb entrufen himmlischer Immen,
wie der Kuß auf die Knie: In der falben
noch Frührosen-Zeit zum Immergrün Stimmen...
am Ufer — die Harfe der Schwalben.

Weil du so grausam ...

Weil du so grausam, böse bis zum Rand bist,
so lilienhaft versperrt und stumm,
daß schier die Taube dir noch recht zum Kampf ist,
um die Seele zu stechen nur: drum

soll schwarz dir solcher Vorwurf, wie vom Regen
aus weißen Birkenlippen sein!
Und ich fluche, daß ich nachts verwegen
für dich das Sterngezweig bracht' ein.

Nun hæult der Oktober ohne Vertrauen,
erblindetes Elend eilte —
blüht kein Gedenken, nichts wird tauen,
was die Fünklein vom Stachel heilte...

ins Mohnhaupt eingesaugt, das mit des Singens
Stengel das Herz vordem erhob;
ynd schon, geschmiedet schon zum heißen Ringe,
sich Eisen um die Stirne schob.

In Fesseln schlägt der Schmerz die Hand und schließt sie
an, ewig unterm Wespenflug;
ich taumle, traf den Stein, — zerrissen
die Saite, Seufzen, das verzuckt.

Dort treiben Böen Jammer fort in Reihen
wie zur Gefangenschaft ehemals.
Den Ausblick fensterhaft zu öffnen, scheuen
selbst Wetter: es erschien ein Strahl.

Der Untergang war so nicht, der die Tage
umdrohend verhängte drei Jahre,
da doch der Krieg mit Bomben hat zerschlagen
das älteste Heil im Altare.

Blieb, wo ich erzne Mühn zusammenbunden
gegen des Todes Blick, im Innern, —
ein sanfter Faden, dem Halme entsunken,
ein Blümlein, dem die Flügel zittern.

Denn zwischen Ufern vogelpötzlich
die Not im Wasserstrom ertränkte...
Aber ich bete, daß Leiden sie letztlich
wie Glück, aus Gnaden, schenkte.

Ich geh: nicht gram mein Gruß dir! — nicht mit
Schweigen
beweg ich Läublein wolkennah...
Unerschluchzbare Knospe, wie Geigen,
Traumtaube, die das Herz ersah:

*листки простерла — там, де болю рана,
милує пагоцем одну;
а де отрута з жала, вже остання, —
здійма устами від огню.*

*Тоді, незборений на бурі світла,
як тінь, коліно преклоню
і край одежі поцілую з квітня
за радість від страждань ясну.*

*die Blätter breitete sie von der Wunde,
und Duft die Einz'ge lieb umwebt,
die aus den Feuergluten mit dem Munde
schon letztes Gift vom Stachel hebt.*

*Dann, unbewältigt auf dem Lichtgewitter
ich knie, ein Schatten, hin, den Rand
des Kleides küssend, weil aus all dem Bittren
die Freude wie Gestrahl erstand.*

(Aus dem Ukrainischen übertragen
von Elisabeth Kottmeier)

Андре Шеньє

(André Chénier, 1762—1794),

найвидатніший французький поет XVIII сторіччя, геніяльний засновник французького неоклasicизму і під багатьма поглядами предтеча пізнішого парнасізму та кляризму. Його напівгрецьке походження (він був син французького дипломата й грецької аристократки, а народився та частину дитинства прожив у Царгороді) не лише сповнило його найглибшим ентузіазмом перед гелленською античністю, а й уможливило йому — через безпосередній і особистий, вільний традиційного шаблону контакт з давньогрецьким письменством — поновити і незрівняно вдосконалити ліроепічну поезію французького класицизму, подібно до того, як це попереду вчинив Расін із французькою класицистичною трагедією через своє безпосереднє звернення до архитворів Евріпіда та Сенеки. Надто в галузі ідилії (чи то еклогії), елегії, античної епіграми і ліроепічної медитації та інвективи Шеньє довів французький вірш до неперевершеного артизму. Пляновані ним просторі дидактичні твори (зокрема поема «Гермес», що мала тематично охопити великі осяги європейської культури й цивілізації новітніх часів) лишилися у фрагмен-

тарному стані через його передчасну й трагічну смерть на гільотині, напередодні 9. термідору: від упав жертвою якобінського терору, тієї політично безглуздої і під усіма поглядами антикультурної диктатури Марата і, пізніше, Робесп'єра, проти якої він мужньо й гостро виступав був у віршах і прозі. Його складені у в'язниці передсмертні «Ямби» належать до загальнови-знаних шедерів віршованої політичної інвективи в цілій європейській поезії. Твори Шеньє, опубліковані, за нечисленими винятками, лише за доби Реставрації, вчинили величезний вплив на поезію старшої генерації французьких романтиків, як от Альфред де Віньї, Альфонс Лямартін, ранній Віктор Гюго (а в російській поезії — на лірику Александра Пушкіна), наскільки ті романтики намагались реалізувати в своїй поетичній творчості програмове гасло Андре Шеньє: «На теми, що нові, античний вірш складаймо!» — Ще більшою мірою героїчна тематика та артистична версифікація Шеньє відбилась — так безпосередньо, як і через лірику Теофіля Готье — на поезиці пізнішого парнасізму.

В. Д.

З поезій Андре Шеньє

ФЛЕТА

*Мене зворушує цей спомин в кожен час:
Він на коліна брав мене і звав не раз
Суперником своїм звитяжним; з сміхом*

*Він флету прикладав устам моїм невмілим
Так, щоб постати мав солодкий, чистий*

*Мої малі персти собі він брав до рук —
І руки знаючі персти мої здіймали,
Спускали, безліч раз те саме повторяли,
Науку даючи, як бігти треба їм
По круглих отворах на буксусі лункім.*

КЛІТІЯ

То Манів зов моїх: «О Клітіє, це ти?
Чи твій це любий крок зближається плити?
Це ти, о Клітіє, чи я ще маю ждати?
Ах, якщо ти щорань не сточеш тут бувати,
Щоб снити дні, коли я весь тобою жив,
Щоб чути тінь мою і ніжності порив,
Мир елісійських піль мені не буде милим
І стане нелегка земля костям зотлілим.
Щораз, як леготу відчужи ти струю,
Що горнеться устам і пестить грудь твою,
Плач, плач! Це я, душа, повік тобі віддана,
Яка з святих осель тікає, о козана,
І на твоїх устах спочин це любить свій.
Плач, обійми її, віддай цілунок їй».

МОЛОДИК

Я був дитям. Вона, красою досконала,
Мені всміхалася і на коліна брала;
По кучерях, лиці і по її груді

Невинність рук моїх снувалася тоді,
І ніжна, любляча рука її в удалий
Суворості мій вік за те карала ранній.
В приявності своїх закоханиців вона
Найбільше пестила, прегорда і ясна,
І часто (ах, не знав ціни я тим дарункам!)
Уста її мене торкались поцілунком,
І гнівні пастухи були: «Як без пуття
Марнується добро! Зацасне це дитя!»

СПЛЯЧА НІМФА

В жарячий полудень наяди прагнуть тін.
Тоді скрадаюся під скелі я пустинні —
Між річкою вогкою і посеред зела
Є стежка їх; вона веде до джерела.
Там, білу і нагу, нагоджу оком втішним
Я німфу на траві, заснула сном затишним
Під лепети води — і солодко лягло
На руку колишем увічмане чоло.

(Переклади М. Ореста)

Джон Донн

Моттом до свого роману з громадянської війни в Іспанії «Кому дзвонять дзвони» Ернест Гемінґвей узяв наступні слова:

«Нема людини, що була б острівцем, сама в собі; кожний — частина материка, кусник великої землі; дайте морю відірвати скибу, і вся Європа стане бідніша, ніби втрачено узбережну смугу або замок, що належить твоєму другові чи тобі самому; смерть кожного поменшує мене, бо я весь увібраний людством; і тому ніколи не посылайте довідатися, кому дзвонять дзвони; вони бо дзвонять тобі.»

Успіх роману популярного й любленого в усьому світі автора автоматично викликав цікавість і до автора наведеного місця, що його Гемінґвей запозичив з писань (1624) Джона Донна (John Donne), і це спричинило рикошетом літературне відродження й масове перевидання творів цього напівзабутого сучасника Шекспірового, сміливого лірика, творця любовних та релігійних поезій, бунтівного прозаїка-реаліста й несамоовитого сатирика, високообдарованої й своєрідної особистості англійського пізнього Ренесансу.

1602 р. Джон Донн був секретарем лорда Кіпера в Лондоні, перед ним відкривалися можливості значущої кар'єри. Але нерівний шлюб з молодою дочкою високого аристократа призвів

до того, що цей останній засадив Донна до в'язниці, вкупі з священником, який відбув цей таємний шлюб. Донн утратив місце, і для нього розпочалось авантурниче життя. Пізналася нужда, обсіли діти. Творчість його почала набирати дедалі нового виразу, радикальніших форм. Зрештою, король Джеймс I, з огляду на великий Доннів дар слова, спонукав його стати проповідником у соборі св. Павла. І з письменника вишого проповідника правдивий, глибокий, вразливий.

Тут подаємо Доннів сонет «Смерть» (1633) в українському перекладі І. Д.:

Не зносья пишно, смерте, звать тебе ж
Могутня та жажна, — ти справді інша;
Гадеш: знищила когось, а він же
Не вмере, бідахо; ба й й мене не вб'єш.
Нам втіха з тиші й сну — з твоїх предтеч —
Яка ж вона бо з тебе, мабуть, більша!
Тим скорше цвіт мужів дає найліпша
Свої на спочив кості й душі теж.
Ти судеб, супадків, царів раба —
Й урвиголів, отрути, прі, хвороби:
Й нам краще сні урочі мак поробить,
Ніж твій удар. Пощо ж твою хвальба?
По сні короткім вічне нам отверте,
І смерти більш нема: ти згинеш, смерте!

3 англо - американської католицької поезії

Тим часом як сьогоденні неокатолицьке красне письменство в Франції і Німеччині зосереджується головним чином у галузі прозової белетристики — і то почасти близького до натуралізму стилю (Моріак, Вернанос, Верфель та інші), — англо-американське неокатолицтво літературно виявляється, в першу чергу, у віршованій поезії, що здебільшого стилістично визначається незаперечною схильністю до наймодерніших формальних рис, зокрема до сюрреалізму. Це не дивуватиме, якщо пригадаємо, що й у французькій літературі неокатолицьке відродження розпочалося було (якщо поминути надто далекого попередника — Верлена) в дев'яностих і дев'ятсотих роках від поезії підкреслено символістичної і значиннево вельми ускладненої (Поль Кльодель), або ж, щонайменше, беззастережно новаторської щодо тематики, образности, версифікації (Шарль Пері, Франсіс Жам). — Зрештою, в поданих нижче нечисленних

зразках ліричної творчості Томеза Стернза Еліота (T. S. Eliot, народ. 1888 р.) і Езри Павнда (E. Pound, народ. 1885) — двох дуже англізованих американських поетів, в чий глибинній — а в Еліота і в свідомій — творчості переважають католицькі мотиви, ми радше орієнтувались на менш радикальні складники їх стилю: в першого з них — на настроєвий імпресіонізм, в другого — на своєрідне наближення до формального клясицизму, що виявляється між іншим і в частих у нього латинських (і давньогрецьких) заголовках, і в спорадичному вживанні античних розмірів (як от сапфічного — в поданому тут вірші „Apparuit“), що в англійській поезії взагалі править за неабияку екстраваганцію.

Українською мовою були досі опубліковані з Т. С. Еліота нечисленні віршовані переклади Ігоря Костецького, з Е. Павнда — скільки знаємо — нічого.

Т. С. Еліот

La figlia che piange¹⁾

O quam te memorem, virgo...²⁾

Стій на тераси зверхньому глянці —
спирайся на урни край —
тчи, тчи світ соняшний в косі —
тисни світ до себе з подивом смутним —
кинь додолу й зір звертай
з пролітним ресентиментом поза ним;
та тчи, тчи світ соняшний в косі.
Так він мав би геть піти,
так стояти б мала й сум нести,
так лишити б мав,
як дух лишає тіло в ранах скрут,
як тікає сенс від тіла, що зужив.
Я б одкрив
десь путь незмірною світлу й вільну пут,
путь зрозумілу для обох,
мов тиск руки, просту й безвірну, й усміх двох.
Вже зникла, та в осінніх вражень групі
тягла мою уяву много днів,
много днів, днів і політтів:
ті коси на руках і руки повні квітів.
І дивуюсь, як вони постали вкупі!
Я міг би втратить позу або жест.
Цих помислів відбиток часто скнів
в північ немирну й супокій сієст.

Езра Павнд

Satiemus³⁾

Якби я точно знав твої слова?
Якби й ти знав, що знаю все, — ти б рік?
Якби я точно знав твої слова,
і ти весь час казав, аж мовлю я:
— Бач, е, хто голову ясну схили,

тужачи, як і ти, крізь слів злот-стрій. —
Або ж, як злило сміх наш, мій і твій,
як от губам є павза здавленим,
якби мої думки йшли в центр свій,
в шемрі між себе: — Гарний мрець
зна певне мить сю, в трав занурен сні;
як сивий в головах співа чебрець

в яснощасні дні! —

Що, як низький та любий уст твоїх
ніс звук, мов струни слабші лютні гриф,
тьмяні, що сліплять, фрази, біжучи
по черзі, мов на пам'ять кажуть їх;
що, як твій слово в слово знаю сміх,
і не нове мені ті радости?

Apparuit⁴⁾

Злотний знісся дім, у порталі зрів я
чудо з чуд тебе, із тонких порід дивизну.
В лямпі згасло життя й притихло,
тате сумлінням.

Рдяні, вмиті росами, рожі гнутья,
як минувши ти в чарівному сонці,
п'єш з життя землі та повітря, ткани
злотні довкола.

Зелен шлях, зідхання полів твоє там,
впрост лежить земля, та ходу сталеву
в тьмі тобою обрано й здвоївсь етер
перед тобою.

Сміло прудкістю в золотій ти мушлі
одяг тіла кидаєш у повітря,
йдеш до льоджій прямо й підбите світло
блякне довкола.

Півплеча різьбленого, горла мерехт
в блиску кіс вмережаних, найлюбіше
всіх з речей, крихкий алябастер, горе!
прудко зникомий.

Золотавість шат, делікатна витонченість
з вітром зниклих! магічних рук твір!
Ти, слабка річ, ти, в сподіванні тями,
смієш сягнути се?

Paracelsus in excelsis¹⁾

— Не бувши більше людським я, чому б
став людськість удавать чи вдавсь
до шат крихких?

Я люди знав і люди, та ніхто
не виріс в вільну сутність, не змінився
на елемент такий простий, як я.
Зникає димка з дзеркала, і зрю.
Дивись! світ форм простягнений внизу —
видимий заколот під миром в нас,
а ми, позбувшись форми, зносимось —
флюїди вічні, що були людьми;

Ми мов ті статуї, що вколо їх
високих баз шалено мчить ріка:
в нас лиш самих спокою елемент. —

(Переклав В. Державин)

- 1) Дівчина, що плаче (італ.).
- 2) О, якою тебе пригадав би я, дівчино... (лат.).
- 3) Наситімо(ся) (лат.).
- 4) Поява сталася (лат.).
- 5) Парацельс у вишніх (лат.).

М. Орест

З записів у нотатнику

Осетинська приказка говорить, що не мож-
на вдержати в одній руці двох кавунів. Я
знаю одного нашого літератора, який нама-
гається вдержати в одній руці навіть три
кавуни: прози і критики. Наслідки — жало-
гідні.

Я дивуюся, чому письменник Леонід Пол-
тава обрав собі за псевдонім ім'я саме цього,
а не якогось іншого, більше на нього схожого
міста. Леонід Хвастів, Леонід Сквиря, Леонід
Козятин, Леонід Стара Ушиця, Леонід Хабне,
Леонід Хабне — все це звучить точніше, ніж
Леонід Полтава.

П. І. Чічков купував мертві душі, а Ю.
Шерех — письменницькі душі. Але П. І. Чічков
платив за душі готівкою, а Ю. Шерех —
фальшивкою (органічно-національного сти-
лю).

Акцентуючи ідейно-психологічний ком-
плекс А. Любченка, Ю. Шерех підніс його
до небес (стаття «Колір нестримних
палагтін», альманах «МУР», 1946), а через
кілька років, теж акцентуючи ідейно-психо-
логічний комплекс цього письменника, грун-
товно і енергійно його розвінчав (стаття
«Так було, чи так мало бути?»; журнал «Но-
ві Дні», ч. 28, 1952). Отже, про що треба ду-
мати насамперед: про недосконалість А.
Любченка чи про недосконалість Ю. Шереха?

Т. Осьмачка закинув мені, що мій доц (див.
вірш «Просьба») має чотири ноги і що тіль-
ки в цьому полягає його відмінність від есе-
ніського доцу, який має, мовляв, дві ноги. Я
можу на це сказати, що його, Т. Осьмачки,
віршовані прокльони в славнозвісному пос-
ланні до принца українського взагалі втра-
тили ноги і принципово тодішні лише на го-
лові. Такого роду оригінальності і неконійо-
вності я рідше не задрю.

На трьох китах стоїть світ Осьмаччиних
критично-літературних писань: на його
тигровикачій мегаломанії, напрочуд безтакт-
нім егоцентризмі і на самовпевненій недоос-
віті. А ті, що стимулюють Т. Осьмачку до
його літературно-критичної діяльності і
орукують його дикі еляборати, в своїм ци-

нізмі подібні до лікарів, які затирали б руки
з задоволення, що число творих у світі зрос-
тає: їм бо більші з того заробітки.

Проф. Є. Тимченко, читаючи курс українсь-
кої синтакси, давав нам, студентам, перек-
ладати відповідно дібрані російські тексти —
щоб ми практичними вправами найкраще за-
своїли ті чи інші специфічності української
синтакси. На одній із лекцій професор за-
пропонував перекласти уривок з «Бели» М.
Лермонтова: «Со всех сторон горы неприступ-
ные, красноватые скалы, обвешанные зеленым
плющем и увенчанные купами чинар, желтые
обрывы, исчерченные промоинами...» і т. о.

В числі інших був попрошений оголосити
свій переклад студент Т. Осьмачка, вже
натоді автор двох віршованих збірок. Не
знаючи, очевидно, слова водомий — українсь-
кого відповідника до російського промояна —
він з місця утворив несамотивний неологізм
струмовиння, а исчерченные переклав, за-
мість розкреслені або почеркані, словом
повикручвані.

Почувши про «жовті урвища, повикручу-
вані струмовинням», проф. Є. Тимченко не
забарився висловити свій есеці іронічний по-
див щодо останнього слова.

А я від того дня втратив — раз і назавжди
— віру в Осьмаччине відчуття української
мови і взагалі стилю.

Мені довелося чути, як під час розмови
один початкуючий композитор на провінції,
людина з листом, але без широкої освіти,
кілька раз назвав Овідія Овідієм. Я був тоді
студентом, і, може, саме тому був потря-
сений цим до глибини душі.

Є поети і критики, що протиставляють
композиційній чіткості так звані розмах і
Wucht, вважаючи їх ознакою справжньої по-
езії. Але як часто той Wucht дає в резуль-
таті тільки брут!

Підсоветська література українською мо-
вою так стосується до української націона-
льної літератури (і взагалі до нашого на-
ціонального ества), як брудно темна луска
коропи чи окуня до людського обличчя, його
вкриваючи.

Альбінос

I

«Ще шістдесят хвилин — до півночі», сказав «Аріост» і вийняв з рота тонку глиняну голландську люльку.

«Цей», — і він показав на темний портрет, що висів на брунатій від диму стіні і риси якого майже не можна було розпізнати — «якраз сто років тому цей був гросмайстром менше ніж шістдесят хвилин».

«А коли занепав наш орден? Я маю на думці — коли ми перевелися на співпитців, що ними ми тепер є, Аріосте?» спитав чийсь голос з густого тютюнового чаду, що виповняв малу старовинну залу.

Аріост заплів пальці в свою білу довгу бороду: ніби вагаючись, провів ними по краю зубчастого жабо своєї оксамитної кереї: — «Це сталося в останніх десятиліттях — мабуть — а потім пішло далі й далі».

«Ти торкнувся рани його серця, Фортунате», прошептав «Баал-Шем», архіцензор ордену, одягнений в орнат середньовічних рабинів. Він вийшов з темряви віконної ніші і наблизився до стола — до того, хто питав. «Говори про щонебудь інше!»

І голосно він продовжував: «А як звався цей гросмайстер у звичайнім житті?»

«Граф Фердінанд Парадіс», швидко відповів хтось біля Аріоста, авторитетно включаючись в тему, «так, славні імена були за тих часів — і таке ж передніше. Графи Шпорк, Норберт Врбна, Венцель Кайзерштайн, поет Фердінанд ван дер Роксас! — Всі вони урочисто відбували «Гонсля», ритуал «азійських братів» — і саме, в старому саді Ангелюса, де тепер стоїть головна пошта. Овіяні духом Петрарки і Коля Рієнцо, які теж були нашими братами.»

«Так воно є. В саді Ангелюса! Названім на честь Ангелюса де Фльоренція, ляйблікаря імператора Карла IV, в якого Рієнцо знайшов пригулок до видачі його пані», докинув з запалом «скриба» Ізмаель Гнайтінг.

«Чи відомо вам також те, що „сат-баї“, стародавні азійські брати, заснували навіть Прагу і — і — і Аллагабад, і взагалі всі ті міста, що їх назва означає «поріг»?! Милосердний Боже, які діла, які діла!»

І все, все пішло димом, розвіялось.

Як сказав Будда: «В повітряному просторі не лишається жадного сліду.» — Це були наші

предки! А ми — випиваки!! Гіп, гіп, гурра; — з цього можна сміятись.»

Баал-Шем зробив говорячому знак, щоб він замовк. — Але той не зрозумів його і говорив далі, поки Аріост не відсунув рвачко свій бокал і не лишив кімнати.

«Ти зробив йому боляче», поважно сказав Баал-Шем Ізмаелеві Гнайтінгові, «вже самі літа його мав би ти взяти під увагу».

«А, що там», пробурмотів той, «хіба я хотів його образити! А якщо навіть так!»

А втім він повернеться.

За годину починається свято з нагоди нового століття, на якому він мусить бути».

«Завжди дисонанс, як прикро», сказав один з молодших, «а пилося так затишно».

Лихий настрої наліг на товариство.

Безмовно сиділи всі вони при напівкруглому столі і смотали з своїх білих голландських люльок.

В тьмяному світлі олійних ламп, яке ледве досягало кутів кімнати і незавішених готичних вікон, вони — в середньовічних орденських мантиях, обвішані кабалістичними прикрасами — виглядали дивно і нереально, мов згромадження привидів.

«Я піду його, старого, заспокоїти», сказав на решті «Корвін», молодий музикант — і зійшов.

Фортунат нахилився до архіцензора: «Корвін має на нього вплив? — Корвін?!»

Баал-Шам пробурмотів у бороду: «Корвін заручений з Беатрісою, небогою Аріоста».

Знову забрав слово Ізмаель Гнайтінг і говорив про забуті догми ордену, який, мовляв, сягає своїми початками сивого передвіку, коли ще демони сфер навчали предків людини.

Про тяжкі і похмурі пророцтва, що всі, всі вони з часом здійснились, літера за літерою, речення за реченням, так що виникає сумнів щодо свободи волі в людей; — і про «запечатаний празький лист», останню справжню реліквію, яку сьогодні ще посідає орден. «Курйозно! Хто з надмірної цікавості схоче його відкрити, цей sealed letter from Prague, — перш, ніж прийде слушний час, — той... як там стоїть в оригіналі, „лорде Кельвін?“ — і Ізмаель Гнайтінг звернув свій питальний погляд до ветхого віком брата, що, зосереджений і нерухокий, сидів навпроти в різьбленім і позолоченім кріслі. «Той загине першим, ніж почне! Його обличчя поглине півтьма і більше не віддасть.» — — — —?»

«Рука долі сховає його риси в царстві форми до Судного Дня», повільно доповнив старий, киваючи при кожному слові лисою головою і цим ніби хотючи надати їх змістові особливої сили — «і вихопить його лице з світу обрисів. Незримим стане його обличчя: незримим на всі часи! Замкненим, подібно до зерна в орісі — — — —, подібно до зерна в орісі».

— Подібно до зерна в орісі! — брати здивовано переглянулися.

Подібно до зерна в орісі! — дивне, незрозуміле порівняння!

Двері розчинилися, і ввійшов Аріост.

За ним — молодий Корвін.

Він весело підморгнув друзям, мовляв, з старим знову все в порядку.

«Свіжого повітря! Впустімо свіжого повітря», сказав один з присутніх, пішов до вікон і відчинив одно з них.

Багато підвелось, відсунуло крісла; і вони дивились, як опалево-зелене проміння повного місяця блищало на горбастому бруку староміського ринку.

Фортунат показав на чітку синьочорну тінь, яка, покривши дім, падала від Тайнкірхе на стару і безлюдну площу і ділила її на дві половини: «Велетенський кулак тіні там внизу з двома простягненими шпильями, який вказівним пальцем і пальцем Меркурія скеровано на захід — чи не є це прадавній охоронний знак проти злого погляду?»

В залю ввійшов слуга і приніс нові пляшки з к'янті — що мали довгі шийки — і подобали на червоних флямінго — — — —

В однім кутку, біля Корвіна згромадились його молоді друзі і, сміючись, розповідали півголосом йому про «запечатаний празький лист» і про пов'язане з ним божевільне пророкування.

Корвін уважно слухав; потім в його очах блиснула пустотливість — щось веселе спало йому на думку.

І квапливим шепотом він виклав своїм друзям якусь пропозицію; ті привітали її з захватом.

А декотрі з них так розійшлися, що танцювали на одній нозі і просто не могли стримати свого шаленства.

Старі лишилися самі.

Корвін і його приятелі, в великому поспіху, попросили відпустити їх на пів години; він, Корвін, має зробити в одного скульптора гіпсовий відлив з свого обличчя, щоб здійснити один жартівливий намір — так сказав він — ще перед дванадцятою годиною, перш ніж почнеться велике свято. — — — —

— — — «Нерозумна молодь», пробурмотів лорд Кельвін. — — —

«Це чужинець, він зветься Іранак-Ессак, вони він працює так допізна», сказав хтось півголосом.

Баал-Шем грався своїм перснем з печаткою: «Це чужинець, він зветься Іранак-Ессак, вони раніше ще говорили про нього. Він працює тільки вночі, а вдень спить; — він альбінос і не зносить світла».

— — «Працює тільки вночі?» повторив розсіляно Аріост, не почувши слова альбінос.

— — — Потому всі вони довший час були безмовні.

«Я радію, що вони, молоді, пішли» — змучено урвав нарешті мовчанку Аріост.

«Ми, дванадцять старих, є ніби уламки з тих минулих часів, і ми маємо держатися разом. — Тоді наш орден, можливо, проявить іще свіжий зелений пагін. — — — —

Так! — Так, на мені лежить головна провина в його занепаді.»

Запинаючись, він продовжував: «Я охоче розповів би вам одну довгу історію; — і полегшив би своє серце, поки не повернулись ті, молодші — і поки не настало нове століття».

Лорд Кельвін у троннім кріслі підвів погляд і зробив рукою порух; всі інші схвально кивнули.

Аріост говорив далі: «Я мушу розповісти коротко, моїх сил, мабуть, стане до кінця. Отже слухайте».

Тридцять років тому, ви знаєте, гресмайстром був доктор Кассеканарі, а я — його першим архіцензором.

Стерно ордену лежало тільки в наших руках. — — Доктор Кассеканарі був фізіологом, великим ученим. Його предки походили з Тринідаду — я маю на увазі негрів — звідти його жахлива екзотична почварність! Але всі ви про це пам'ятаєте».

Ми були друзями; — проте, як гаряча кров розриває навіть найміцніші гаті, так — — Коротко, я обманув його з його дружиною Беатрісою, що була гарна як сонце і яку ми обидва любили безмірно. — —

Злочин між орденськими братами!!

— — — Двох хлопців мала Беатріса, і один з них — Паскаль — був мою дитиною.

Кассеканарі розкрив невірність своєї дружини, упорядкував свої справи і покинув Прагу з обома малими дітьми — так, що я не міг цьому перешкодити.

Мені він не сказав жадного слова, навіть не поглянув на мене.

Але те, як він на нас помстився, було жахливим. І я навіть тепер не збагну, як я міг те пережити.»

Аріост на секунду замовк і втупив очі з відсутнім поглядом у протилежну стіну. Потім провадив далі:

«Тільки мозок, що сполучив похмуру фантазію дикуна з вникливою розумовою гостротою вченого, найглибшого знавця процесів людської душі, міг вигадати плян, який спалив серце в грудях Беатріси, а мені підступно вкрав свободну

волю і повільно втягнув мене в співпровину щодо злочину, страшніший від якого ледве чи можна уявити.

Незабаром над моєю бідною Беатрісою зміло-сердилось божевілля, і я благословляю годину її визволення.» — — —

Руки говорячого трусилися наче в гарячці і розплескали вино, яке він хотів піднести до уст, щоб покріпитись.

«Далі! Кассеканарі лишився в невідомості недовго. Від нього прийшов лист з адресою, на яку можна подавати йому всі „важливі вістки” — так він висловився — і ці вістки дійдуть до нього, де б він не був.

І відразу по тому він написав, що по довгих роздумах він прийшов до переконання, що малий Мануель — моя дитина і що менший, Паскаль, є, без сумніву, його.

Тоді як справді було навпаки. —

В його словах бриліла темна загроза помсти, і я не міг побороти в собі легкого поруху егоїстичного заспокоєння, що в наслідок цього переплутання мій малий син Паскаль, що його я так чи інакше не був у стані боронити, уникне зненависти і переслідування.

Отже я змовчав і несвідомо зробив перший крок до безодні, з якої більше не було ніякого виходу.

Багато, багато пізніше це видалось мені підступством, — Кассеканарі нахилив мене повірити в переплутання тільки для того, щоб обтяжити мою душу нечуваними тортурами.

Потвора закручувала шрубку поволі.

По регулярних перервах, з точністю годинника до мене приходили його повідомлення про певні фізіологічні і вівісекційні експерименти, які він робить, — «щоб зарівняти чужу провину, а також на благо науці» — робить на малому Мануелі — який зрештою не є його дитиною, «з чим я мовчки згодився» — робить як на істоті, що далі відлежить від його серця, ніж будь-яка експериментована тварина.

І фота, що були долучені, потверджували моторошну правдивість його слів. — Коли такий лист надходив і закритим лежав передо мною, я думав, що мені треба всунути свої руки в палаючий вогонь, щоб заглушити несвітську муку, яка розривала мене на думку, що я маю знову дізнатися про нові, ще більші жахи.

Лише надія, що я можиму кінець-кінцем знайти справжнє місце перебування Кассеканарі і визволити бідну жертву, стримала мене від самоубивства.

Годинами стояв я на колінах, благаючи Бога, щоб він допоміг мені знайти силу, щоб знищити лист нечитаним.

Проте я ніколи не знайшов сили для того.

Кожного разу розкривав я листи, і кожного разу падав непритомний. Якщо я виясню йому його помилку, говорив я собі, то його зненависть упаде на мого сина, а той другий — невинний — буде вільний!

І я кидався до пера, щоб написати про все, довести.

Але мужність полишала мене — я не міг хотіти і не хотів могти — і через своє мовчання став злочинцем супроти бідного малого Мануеля, — який все ж таки теж був дитиною Беатріси.

Проте найжахливішим у всіх моїх муках було одночасне моторошне наростання в мені чужого, похмурого почуття, над яким я не мав жадної влади і яке закралося в серце, тихе і неподоланне — щось подібне до напоеного зненавистю вдоволення, що потвора скерувала своєю несамовитістю на те, що було її власною плоттю і кров'ю.»

Члені льожі підскачили і втупили очі в Аріоста, який з трудом держався прямо в своїм кріслі і радше шептав, ніж говорив.

«Роками тортурував він Мануеля —, завдаючи йому мук, опису яких я не дам — тортурував його і тортурував, поки смерть не вирвала ножа з його рук. — зробив Мануелеві переливання крові, використавши для того білих zdeгенерованих тварин — і також таких, що бояться денного світла, — видалив з його мозку частки, що за його теоріями будять у людині добрі і лагідні порухи, — і цим зробив з нього те, що він назвав «душевно померлим». І з відмерт'ям усіх почувань людського серця, всіх зерен співчуття, любови, милосердя, у бідної жертви з'явилась — до стемени так, як передбачав Кассеканарі в одному з своїх листів — також тілесне звиродніння; постав той застрашливий феномен, що його африканські народи називають «справжнім, білим негром.» — — —

По довгих, довгих роках розпачливого вистежування і шукання — справи ордену і свої власні я занедбав і пустив їх самопас — мені нарешті пощастило віднайти свого сина — уже дорослим. А Мануель зник без сліду.

І при цьому не мене упав останній удар: мій син звався Емануель Кассеканарі — — —!

Це брат «Корвін», якого всі ви знаєте в нашій ордені.

Емануель Кассеканарі.

І він непохитно твердить, що його ніколи не називали Паскалем.

Відтоді мене переслідує думка, що старий міг ошукати мене і покалічити Паскаля, а не Мануеля, — отже, що таки моя дитина впала жертвою. — На тогочасних фотах риси обличчя були такі неясні, а в житті діти так подобали одно на одного, що їх можна було сплутати. — — — — —

Але такого злочину не може, ні, не може, не може бути! Невже ці муки сумління, довгі як вічність — даремні? — Правда?» скрикнув раптом Аріост, мов божевільний; — «правда, скажіть, братове, правда, що „Корвін” є моїм сином, що він схожий не мене, як викапаній?!»

Брати боязко дивилися вниз і не пустили лжі на свої уста.

Тільки безмовно кивали.

Тихо закінчив Аріост:

«І часом у моторошних снах — я почуваю, що мою дитину переслідує огидний біловолосий каліка з червонястими очима, який — боячися світла, сповнений зненависти — чигає на нього в присмерку: Мануель, зниклий Мануель, жаклиивий — — „білий негр”».

Ніхто з братів не спромігся на слово.

— — Мертва тиша. — —

І тоді Аріост — ніби відчувши німе питання — сказав півголосом, немов з'ясовуючи самому собі: «Душевно померлий! — Білий негр — — — справжній

альбінос.»

— «Альбінос?» — — Баал-Шем похитнувся і прихилився до стіни.

«Милосердний Боже, скульптор! — Альбінос Іранак-Ессак!»

II

«Бойові лунають сурми — далечі світанняй» заспівав Корвін турнірний сигнал з «Роберта-диявола», стоячи під вікном Беатрисі, своєї нареченої, білявої небоги Аріоста, — а його друзі насвистували мелодію unisono.

Скоро по тому вікно енергійно розчинилось, і молода дівчина в білій бальовій сукні подивилася вниз, на старовинний, мерехтячий в місячній світлі Тайнгоф і спитала з сміхом, чи не думають панове здобути дім штурмом.

«А, ти ходиш на балі, Тріксі, — і без мене?» крикнув вгору Корвін, «а ми боялися, що ти вже давно спиш!»

«Отже можеш бачити, як я без тебе скучаю, коли я вдома вже перед дванадцятою годиною!

Але що значать твої сигнали? Щось сталося?» спитала Беатриса в свою чергу.

«Щось сталося? — Ми маємо до тебе вели-ике прохання. Чи знаєш ти, де лежить у батька „запечатаний празький лист”?»

Беатриса приклала до ушей обидві руки: «Що запечатане?»

«Запечатаний празький лист — старезна реліквія» — закричали всі впереміш.

«Але я не зрозумію жадного слова, якщо ви будете так ревти, messieurs» — і Тріксі зачинила вікно, «а втім почекайте, я зараз буду внизу, — я тільки пошукаю ключа від вхідних дверей і прослизну непомітно для бравої гувернантки».

За кілька хвилин вона вже була біля входу.

«Прегарно, чарівно, — в цій білій сукні, в зеленіному світлі місяця», і молодики тіснилися круг неї, щоб поцілувати її руку.

«В зеленій бальовій сукні, — в білім світлі місяця», — Беатриса зробила кокетливий кнікс і охоронно сховала свої крихітні руки в велетенській муфті, — і серед самих лише, цілком чорних суддів феми! Ні, цей високодостойний орден таки мусить мати щось божевільне!

І з цікавістю оглядала вона довге святкове убрання мужчин, їх моторошно-таємничі каптури і вишиті злогоглавом кабалістичні знаки.

«Ми побігли звідти стрімголов, тому не мали часу переодягтися, Тріксі», перепросився Корвін і ніжно поправив її шовкову мережану хустку.

Потім блискавичними словами він оповів їй про реліквію, «запечатаний празький лист», про безглузде пророцтво і про те, що вони вигадали для півночі розкішний жарт.

А саме, йому треба піти до скульптора Іранака-Ессака, дуже і дуже курйозного чоловіка, — який працює вночі, бо він альбінос, а втім зробив цінний винахід: — гіпсову масу, яка на повітрі відразу твердне і стає неподатна, мов граніт. Цей альбінос має швидко виготовити маску з його обличчя — —

«Цей портрет ми потім візьмемо з собою, розумієте, моя панно», втрутився Фортунат, «далі візьмемо „таємничий лист”, який Ви ласкаво викопасте для нас з архіву і так само ласкаво скинете вниз. Ми його, звичайна річ, негайно розпечатаємо, щоб прочитати тупу дурницю, яка там є, і потім подамося „збентежені” в льожу.

Звичайно, нас незабаром спитають, де подівся Корвін. Тоді, голосно плачучи, ми покажемо осквернену реліквію і признаємося, що він її розпечатав, і раптом серед сірчаного смороду з'явився чорт, схопив його за комір і порвав у повітря; але Корвін, передбачаючи таке, раніше ще відлив себе скоренько в незнищенному гіпсі Іранака-Ессака, для певности! Щоб моторошно-прекрасне пророцтво про „цілковите зникнення з царства обрисів” привести ad absurdum. І ось його погруддя, а хто вважає себе за щось особливе, чи хтонебудь з старших панів, чи всі разом, чи адепти, що заснували орден, чи, може, сам любий Бог, — той нехай вийде вперед і зруйнує кам'яне зображення — — якщо зможе. А втім брат Корвін просить усіх пресердечно вітати, і найдовше за десять хвилин він повернеться з Аїду.»

«Розумієш, серце, в цьому є і добре», урвав Корвін, «тим самим ми вирвемо з коренем останній забобон ордену, скоротимо порожню церемонію з нагоди нового століття і тим швидше відбудеться потім перехід до всеслого бенкету.

А тепер: adieu! добраніч! Бо час жене — раз, два, три — навальним кроком — — —»

«Ми йдемо з тобою», покликнула в захваті Беатриса і повисла на руці нареченого, — «чи далеко відси до Іранака-Ессака? — — — здається, він так зветься? І чи цілком певно, що його не спаралізує удар, коли ми вломимся до нього таким загоном?!»

«Справжніх мистців ніякий удар не спаралізує», — запрягся Сатурніл, один з молодиків. — «Брати! Гурра, гурра! Хай живе хоробра панна!»

І вони помчали Гальпопом.

Через Тайнгоф, попід середньовічними арками воріт, кривими вулицями, обминаючи роги домів з їх виступами, повз бароккові звітрілі палаци.

Потім зупинились.

«Він живе тут, номер 33», сказав задиханий Сатурніл — «номер 33, чи не так, „лицарю Кадош»? Поглянь вгору, ти маєш кращі очі».

І вже він хотів подзвонити, коли вхідні двері раптом відкрились — до середини, і відразу потому вони почули гострий голос, що, пронизливо вимовляючи слова негро-англійської мови, підіймався сходами вгору. Корвін, здивований, похитав головою: «The gentlemen already here»?! — Джентлмени вже тут, — виходить так, ніби на нас чекали!!

Отже вперед, але обережно, тут кромішня темрява; світла ми не маємо, нашим убранням у підступний спосіб бракує кишень, а разом з ними і саме тому — таких милих сірників.»

Мала громадка крок за кроком посувалася вперед — на чолі Сатурніл, за ним Беатріса, потім Корвін і інші молодики: лицар Кадош, Геронім, Фортунат, Ферекід, Кама і Гіларіон Термаксім.

Покручені сходи, то ліворуч, то праворуч, вздовж і впоперек.

Вони брели напوماцки, крізь відчинені двері і порожніми кімнатами без вікон, вслід за голосом, що, незримий, плив попереду, здавалось, на досить великій відстані від них і кидав короткі вказівки, як їм йти.

Нарешті вони причалили до кімнати, в якій, очевидно, їм треба було почекати, бо голос за тих і ніхто на їх питання вже не відповідав.

Ніщо не рухалось.

«Це, здається, дуже давня будова, з багатьма виходами, як лисяча нора, — один з тих дивних лабіринтів, які стоять у цій кварталі ще з 17 століття», півголосом сказав нарешті Фортунат, «вікно виходить на двір, але зовсім не дає світла!? — Хіба тільки те, що рама виділяється як щось темніше —»

«Я думаю, що високий мур, стоячи впритул до нього, забирає все світло» — відповів Сатурніл — «який морок тут, — навіть руки не видно перед очима».

Тільки підлога трохи ясніша. Правда?»

Беатріса вцепилася в руку свого нареченого. «Мені невимовно страшно в цій моторошній темряві. — Чому не несуть світла —»

«Ш-ш, мовчїть», прошептав Корвін, «ш-ш! Ви нічого не чуєте!? — Щось тихо наближається. Здається, воно вже в кімнаті!»

— — — «Там! Там хтось стоїть», підскочив раптом голос Ферекіда, «он там, — за яких десять кроків від мене, — я бачу тепер цілком ясно».

«Гей, Ви!» — покликав він підвищеним тоном, і було знати, як тремтів його голос від збудження і стримуваної боязні. — — —

— «Я — скульптор Паскаль Іранак-Ессак», сказав хтось голосом, який не звучав хрипко і проте був дивно афонічним.

«Ви хочете мати відлив з своєї голови! — Я припускаю!»

«Не я, тут наш друг Кассеканарі, музика і ком-

позитор», зробив Ферекід спробу представити в темряві Корвіна.

Кілька секунд тиші.

«Я не можу вас бачити, пане Іранак Ессак, де ви стоїте?» спитав Корвін.

«Невже вам не досить ясно?» глузливо спитав альбінос. «Зробіть сміливо пару кроків ліворуч — там є обклесні шпалерами, розчинені двері, ви маєте пройти крізь них —, чи бачите, я вже йду вам назустріч».

При останніх словах беззвучний голос ніби підплив ближче, і раптом друзям видалося, що вони побачили, як на стіні замерехтіла білясто-сіра розпливчаста пара — невизначні контури людини.

«Не йди, не йди, на ласку Богу, якщо ти мене любиш, не йди», зашептала Беатріса і хотіла спинити Корвіна. Він тихо відсунувся: «Але, Тріксі, я не можу так осоромити себе, він певно вже думає, що всі ми боїмось його.»

І рішуче пішов він до білястої маси. І за мить зник разом з нею — в пїтьмі за дверима.

— Беатріса, сповнена страхом, лементувала, і молодики намагалися зробити все, щоб додати їй мужности.

«Абсолютно не турбуйтеся, любя панно», потішав Сатурніл, «йому нічого не буде».

І якби ви могли побачити відливання, воно вас дуже зацікавило б і заінтригувало. Спершу, уявіть собі, на волосся, віі і брови кладеться намащений жиром папір. — Обличчя маститься олією, щоб нічого не прилипло, — а потім задню частину голови людини, яка лежить на спині, занурюють по край ушей в миску з мокрим гіпсом. Коли маса затвердне, непокрита ще частина обличчя — величиною з кулак — знову обливається рідким гіпсом, так що вся голова виглядає втисненою в брилу. Після затвердження місця з'єднання розрізаються долітцем, і в результаті — порожня всередині форма для чудових портретних відливів».

«Але ж людина конче має задихнутися», зойкнула молода дівчина.

Сатурніл засміявся: «Звичайно — якби спеціально для дихання не вкладалися в рот і ніздрі соломинки, що стоять вище від гіпсу, людина задихнулася би.»

І, щоб заспокоїти Беатрісу, він голосно крикнув в напрямі до сусідньої кімнати:

«Маестро Іранак-Ессак, чи довго це триває і чи спричиняє це біль?»

Одну секунду панувала глибока тиша, потім почувалася здалека відповідь беззвучного голосу, — ніби з третьої, четвертої кімнати або крізь товсті коци.

«Мені це напевно не спричинить болю! І пан Корвін ледве чи буде скаржитись, — так, так! Чи довго триває?! Інколи це триває до двох-трьох хвилин.»

Щось нез'ясовно збуджуюче, ягась неописана злорадість пролунали в цих словах і в притиску, з яким альбінос їх вимовив — і слухачів опав сковуючий жах.

Ферекід корчіно стиснув руку свого сусіда: «Як дивно він говорить! Ти чув? — я довше не витримаю цього божевільного страху. Звідки йому раптом стало відоме ім'я Кассеканарі в льожі — „Корвін“? І вже з самого початку він знав, для чого ми прийшли?! Ні, ні; — я мушу піти до них. Я мушу довідатися, що там діється.»

В ту саму мить Беатріса закричала. «Там, — там вгорі, там вгорі, — що за білі і круглі плями там, на стіні! —»

«Гіпсові розети, тільки білі гіпсові розети», хотів заспокоїти її Сатурніл, «я вже їх бачив, тепер уже стало куди ясніше — і наші очі більше привычалися до темряви — —»

сильний струс, що перебіг домом, наче від падіння чогось важкого, перетяв йому мову.

Стіни сколихнулись, і білі диски впали на підлогу з дзвенючим звуком, наче були вони з глянурованої глини, відкотилися на крок і лягли.

Гіпсові відливи спотворених людських облич і маски з мертвих.

Непорушно лежали і вискірялись порожніми білими очима в стелю.

З ательє донісся шум. Стукіт, падання столів і стільців.

Грюкіт — —.

Тріск, немов від ламаних на шматки дверей, ніби хтось несамовитий борсався в смертельній боротьбі і розпачливо пробивав собі дорогу на волю.

Гулаючий біг, потім сильний удар — — і за мить тонку стіну з матерії проламала біла безформна кам'яна брила — загіпсована голова Корвіна! — І світілася — з трудом рухаючись — ясна і примарна — в присмерках. Тіло і плечі не пустили навхрест розташовані рейки і планки.

Одним поштовхом Фортунат, Сатурніл і Ферекід видавили обклеєні шпалерами двері, щоб прискочити на допомогу Корвінові: але переслідувача не було.

Корвін, заклинений по груди в стіну, звивався в конвульсіях.

Його нігті, в смертельних корчах, вп'ялися в руки друзів, які, майже неприємні від жаху, хотіли йому пособити.

«Інструментів! Заліза!» вив Фортунат, «принесіть залізні штаби, розбийте гіпс, — він задихається! Потвора витягла соломинки — — і залила йому рот гіпсом!»

Мов шалені, метались одні, щоб подати рятунок; частини крісел, планки, все, що знайшлося в сліпим поспіху, розбилось об кам'яну масу.

Даремно!

Швидше розколовся б шматок граніту.

Інші кинулися в темні кімнати і кричали і намарно шукали альбіноса, потроцюли все, що трапилось на дорозі; проклинали його ім'я; падали в темряві і побились до крові.

— — — — — Тіло Корвіна вже не рухалось.

В розпачі, безмовні, стояли круг нього «брати».

Душозриваючі крики Беатріси розтиналися в домі і будили жажливу лулу, а свої пальці вона скривавила об камінь, що замкнув у собі голуву її коханого.

— — — — —
Уже давно, давно минула північ, коли вони знайшли нарешті вихід з похмурого і моторошного лабіринту і, німотні і зламані, понесли через ніч мертво тіло з камінною головою.

Ніяка сталь, ніяке долото не були спроможні розбити жажливу шкаралуцу, і так і поховали Корвіна — в орнаті ордену,

«з незримим обличчям, замкненням подібно до зерна в орісі».

(Переклав з нім. М. Орест)

Звернення

Видавши в минулому році дві збірки віршів М. Ореста („Гість і господа“ і „Держава слова“), прихильники його творчості мають намір видрукувати в 1953 р. „АНТОЛОГІЮ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПОЕЗІЇ“ в його, М. Ореста, перекладах і закликають любителів поетичного слова ставати пайовиками цього видання. Один пай становить 25 дол., пів паю — 12 1/2 дол. На повний пай припадає мінімум 30 прим. книги (об'ємом до 100 стор.)

Просимо також передплачувати „Антологію французької поезії“. Висота передплати на неї — 1 долар.

Крім того, рекомендуємо придбати книги М. Ореста: „Держава слова“ (ціна — 1 дол. 50 ц.), „Гість і господа“ (ціна — 1 дол. 25 ц.) і „Вибрані поезії“ С. Георге в перекладах М. Ореста (ціна — 1 дол. 10 ц.).

Зголошення і замовлення слати на адресу: Friends of Orest, 1323 W. Eleanor st., Philadelphia 41, Pa., U. S. A.

Емма Андiєвська

ВЕЧОРІЄ

*Падає сніг на шосе
Холодно, зовсім без болю:
Вітер за мною поволі
Ранене листя несе,
Але підійти не поєміє.*

*Квіти сніжинок небало
Дороги стрункі накривали,
Що в простір чорний упали
І там приросли до нього,
Відчули, що вже вечоріє.*

1949

В. Державин

Поезія Емми Андiєвської

Я в камені згубив своє обличчя
Колись. Та камінь часом ожива
Колись. А ніч до себе кличе —
На жнива.

Е. Андiєвська

Поетична творчість Емми Андiєвської, що народилась 1931 р. в м. Сталіно (кол. Юзівка, в Донецькому Басені), від 1943 р. перебуває на еміграції в Німеччині і від 1949 р. друкувалась у цілій низці більш або й менш поважних органів нашої преси, а 1951 року опублікувала також кількаканадцять віршів мініятурним окремим виданням («Поезії», вид. «Україна», ст. 26) — це не зазнала в українській пресі на еміграції скількикинебудь однозначної, або й хоча б поділеної, проте виразної й ясної оцінки; і це — не зважаючи на той цілком очевидний факт, що поезія Емми Андiєвської вперше започаткувала і, власне, єдина провадить далі в українському письменстві загальновідомий в сучасній європейській літературі сюрреалістичний стиль. Повторюється немов та сама історично-літературна ситуація, що й за дев'яťсотих років, коли С. Єфремов та інші проміненти українського ново- та напів-народництва змушені були визнати фактичне існування символізму та всякого іншого роду — як вони казали — «модернізму» в тогочасному українському письменстві, проте ревно благали Провидіння — «хай мине нас чаша сія».

Повторення цієї культурно-історичної помилки народників, що легковажили засадничу єдність західноєвропейського і українського літературного процесу, було б для дальшого розвитку української національної культури ні під яким кутом зору не бажане; а здається, що ми все ж таки її

повторюємо. Сюрреалізму ми боїмося — це факт. Менш культурні члени та речники наших літературних кіл уперто удають, начебто сюрреалізм нашу національну справу взагалі не обходить (мовляв, хай собі «гнилі європейці» роблять, що їм заманеться!); культурніші прекрасно розуміють, що сюрреалізму в українській поезії не обминути, як не обминув її свого часу ні символізм, ні футуризм, ні т. зв. імажинізм (Б. І. Антонич!), проте воліють покищо відмовчуватись: мовляв, нехай воно радше без нас станеться, якщо взагалі станеться. Гадаємо, що цій струсєвій літературній політиці час уже покласти край.

Доречі, досить значущим явищем є те, що здебільшого стримані й обережні, проте чи не скрізь позитивні, критичні оцінки поезії Андiєвської, друковані в нашій пресі на еміграції, супроводяться в тій самій пресі пародійними проти неї виступами, подеколи аж диспропорційного масштабу; отак, наприклад, український літературний журнал у Буенос-Айресі «Пороги», що ніколи не надрукував був ані жадного рядка з поезії Андiєвської, ані жадного серйозного рядка про неї, присвятив проте аж півтори сторінки великого формату пародіюванню тієї поезії та гротесковим — в манірі Порфирія Горотака або Ждана Криці — вигадам з її біографії (під прибраним ad hoc ім'ям «Ельми Андiєвської»). Пародії, на жаль, не мають з віршами Емми Андiєвської геть нічого спільного і тим самим випадають із поля зору пристойної літературної критики; тому ні їх, ні вміщеного там само («Пороги», ч. 25-27, 1951) псевдобіографічного скалозубства узгляднювати в цій статті не маємо причин і не будемо; але самі факти публікації подібних проявів комплексу літературної меншовартости виразно свідчать про те, що вірші

Е. Андiєвської викликають (аж в Аргентині!) значно більше пристрасних емоцій в той чи той бік, аніж гідних солідної літературної дискусії аргументів. Постараємось, щоб в оцінці нашій розвідці було саме навпаки.

Відповідно до сказаного вище, нас уже не повинен вражати той характеристичний факт, що в переважній більшості критичних опінії про поезію Андiєвської саме сюрреалістичний стиль тієї поезії старанно обминається. Щоправда, це не дивує нас, приміром, в дуже прихильній рецензії Б. Подоляка («Двері відчинено» — «Сучасна Україна», 1951, ч. 22), де, з одного боку, говориться про «великі творчі можливості і перспективи» поетки, про «вірші філософського заглиблення й багатопляногообразного напластування», а з другого боку, трохи несподівано констатується: «Тематика збірки — вузенька. Нічні пейзажі, суб'єктивні філософські медитації, образи пори року, і все. Для поетки з такими даними це надто мало». — Як же це римує до купи: «філософське заглиблення» і разом «вузенька тематика»? Проте нам зрозуміло, що Б. Подолякові йдеться в поезії не про «суб'єктивні (який жах! адже за доби колективізму живемо — В.Д.), філософські медитації», а про національно-соціально та чисто соціальну тематику — відомо, якого саме політичного напрямку — а її в поезії Андiєвської, дійсно, немає.

Але що сказати про критика далеко компетентнішого — про польського поета й публіциста Юзефа Лободовського (зрештою, великого прихильника української державної самостійності, аби вона не сягала на захід від Збруча), що він у своєму огляді «Українська література» (перекладеному в «Сучасній Україні», 1952, ч. ч. 10—11) визнає Е. Андiєвській «сміливість образів, делікатність почуттів, справжню поетичну атмосферу» — тільки, мовляв, «трохи тяжать не надто щасливі ремінісценції запізненого імажинізму і символізму, дещо непорядні наївності». А сюрреалізм куди подівся? — Вже значно ліпше характеризує поезію Андiєвської І. Костецький у своїй стислій статті в «Обрії» (ч. 5/6, 1951 — «Про Е. Андiєвську»), бо він, принаймні, згадувати й називати сюрреалізм не соромиться, тільки ж зовсім недоречно пов'язує його з поезією Далекого Сходу, на якій він, очевидно, жадною мірою не розуміється і яка насправді абсолютно нічого спільного з західноєвропейським сюрреалізмом ніколи не мала, будучи від початку до кінця збудована на суто літературних і часом мітологічних (отже, в останньому рахунку, теж літературних) алюзіях та натяках. Якби вже треба було шукати якоїсь «екзотичної» аналогії до модерного європейського сюрреалізму в інших добах і культурних циклах, то ті аналогії виявилися б не лише екзотичними, а й засадниче позалітературними: гльосолялія та інші різновиди «позарозумової» мови в усякого роду мистиків і екстатичних сектантів, алогічні народні та ритуальні приспиви, безпосередні записи снів і т. інш. Але все це були б лише аналогії, тимчасом як модерний сюрреалістичний стиль, за літературною структурою своєю, характеризується, як ми вже зазначили в іншому

місці, тим, що він «вимагає саме такої яскравої — і несподіваної — образности, щоб із самого вже безпосереднього зіставлення поодиноких образів випливало (для літературно обізнаного читача) те, що в інших стилях зветься композицією, сюжетом і ідеєю твору; інакше кажучи, це є символізм, доведений до крайніх меж засадничої зрозумілості тексту» («Фенікс», 1952, ч. 3, ст. 23). Оцим, до речі, сюрреалізм принципово відрізняється від т. зв. експресіонізму (в романських країнах його воліють називати футуризмом, дадаїзмом, інтуїтивізмом та багатьма іншими іменами), який оту крайню межу засадничої — хоч і утрудненої — зрозумілості систематично й навмисне порушує.

Отже розгляньмо саме під цим поетикальним кутом зору те, що в поезії Андiєвської структурально далеко найбільше важить — її пребагату і скрізь дуже виразну (хоч не скрізь по-мистецькому влучну) образність.

Як і всяке відгалуження символізму, сюрреалістичний стиль аж ніякою мірою не цурається т. зв. персоніфікації (чи то уособлення), себто надання певних рис людської психіки силам і явищам природи (антропоморфізація); і тому зовсім не розуміємо, з яких мотивів Г. Лещинський у своєму російською мовою опублікованому огляді «Сучасні українські модерністи» («Современные украинские модернисты» — «Голос Народа», 1951, ч. 32) намагається наявність антропоморфізації в поезії Андiєвської категорично заперечити: мовляв, «це, звичайно ж, аж ніяк не так зване олюднення природи, а власний, побачений уві сні або свідомо винайдений світ молоді поетки, світ фантазмагоричних зчеплень найбуденніших речей — яскравий приклад високого мистецтва сюрреалізму». А в чому ж тут, власне кажучи, протиставлення? Хіба що критик вважає, що сюрреалістів взагалі не до лиця вживати персоніфікації, а тому треба в нього дотичне явище аби як інакше називати! Насправді ж, поезія Андiєвської є літерально переповнена саме персоніфікаціями (що, зрозуміла річ, аж ніяк не виключає ані «свідомого вигаду», ані «фантазмагоричного зчеплення найбуденніших речей»):

З камінної радості камінь
Тіні на квітах накреслив.
А місто в садах, як в кріслі,
Аж крин розвів руками.

Або ж: «Ніч, як скупа господиня, Лічить прибутки свої». Або ще: «І відчуваєш небезпечну цяцьку В розсміяних руках століть». Наколи вже це не персоніфікації, то що ж взагалі розуміти під цим терміном? І це однаковою мірою стосується й до тих образів, де йдеться не про «олюднення» в літеральному сенсі, а загальніше — про той чи той ступінь оживлення явищ неживої природи:

Терпне в камені кров століть,
В місяці мак по жилах шумить,
Небо на гілці зріє.

Саме в цій галузі знаходимо в Андiєвській образи неперевіршеної виразистості, напр.: «У ліжка всі кості нили На ранок» — отже, така втома, що вона охоплює не лише того, хто на ліжку лежить, але й само ліжко; порівн. в Т. Осьмачки («Плян

до двору», розд. 3): «Від утоми все його (Івана Нерадька — В. Д.) тіло так сердечно прилипло до лави, що здавалося, що лава стала теж Нерадьком.»

Ще менш можна зрозуміти твердження Б. Подоляка про «ясність образу» в Е. Андіївської, про «отой французький кляртизм (мабуть, кляртизм — В. Д.), що в найскладнішій асоціативною багатопляновістю поезії робить її мистецьки відчутною». Ні, образність Андіївської засадниче не прагне ясности. Звичайно ж, трапляються в неї поодинокі зовсім ясні образи, як от, приміром, в поезії «Осінь», в зображенні побляклої рослинности, з її жовто-червоно-чорною світлотінню:

Леопард розцвітає в кутку;
Тіні мовчки лежать, мов квітки.

Але це ще нічого не доводить і ні до чого не зобов'язує, бо далеко поширенішими є в Андіївської такі образи, які хіба за допомогою суб'єктивних асоціацій та символічного розуміння зорових вражень надаються якоюсь мірою до напівемоційного і лише напівінтелектуального сприймання, напр.:

Укропом від зірок, не всіх,
А тих, що з зеленої тверді.
Від них обгорілий сніг
Цвіте через двері — до смерти,
Під відблиск чорних світил...

Проте й це не скрізь допомагає, і ми без ніякого фальшивого сорому визнаємо, що, приміром, в сонеті «Безрадний Христос» («Українські Вісті», 1952, ч. 75, — заголовков, доречі, належить редакції «Українських Вістей», і сама авторка вважає його за невідповідний) ще й досі не розуміємо образної структури терцетів (попри надзвичайно елегантний лексично-синтактичний паралелізм у дужках):

Дотик

Жучка розчавить м'ясом люстр
Свідомість. (Чути кожен лист.)
У птаства (Чути кожен подих)
Ростуть на місці крил човни...

Очевидно, що все це можна розглядати не як недоліки поетичної образности, а як недотягнення з боку самого читача, який ще не «вчитався» належною мірою в гіперсимволічне значення тексту й контексту. Зрештою, в імажиніста-імпресіоніста Б. І. Антонича чимало можна знайти образів, не меншою мірою важких для безпосереднього розуміння, аніж в Е. Андіївської (щоправда, за дещо іншим типом збудованих), і це не заваджає Б. І. Антоничеві бути одним із найталановитіших майстрів сучасного українського віршу. А все ж таки вважаємо за артистично найдосконаліші ті поетичні твори Е. Андіївської, де виразність емоційного забарвлення значно сприяє безпосередньому естетичному сприйманню не самої лише ліричної теми, а й цілого образного вислову. Як певною мірою зразковий щодо цього вірш — а також щодо високомистецького застосування т. зв. консонансів (замість нормальних рим) і щодо вийнято майстерного емоційного фіналу, наведемо тут «Пісню», що становить у поезії Е. Андіївської

сливе такий самий кульмінаційний пункт, як і славетна «Вечірня пісня» в поезії О. Теліги:

Спів засніжений
День у круках
Міст ображено
Плеще в кроках
Лікоть вулиці
Свічку дику
Гне до палиці
Мертвий дотик
Дим від криги
Хмільні руки
Тінь дороги
Зраджують роки
Може в вітрі
Може в хмарах
Може роджуся
Я не похмурим

Чи загрожує Е. Андіївській негативна перспектива занадто суб'єктивно-довільного, занадто примхливого вживання та надуживання образної символіки? Не думаємо: скрізь, навіть там, де не ручимось за правильність нашого розуміння тексту, відчуваємо якщо не скрізь прозору, то сливе скрізь відчутну систематичність своєрідного образного мислення, і оця своєрідність не перетворюється — принаймні, досі не перетворювалась — в поезії Андіївської на порожню маніру. Небезпека для неї полягає в іншому чомусь — в недостатній стилістичній погодженості між окремими, власне кажучи, не образами, а словами, що висловлюють ті образи і, на жаль, незрідка належать до несполучних (поза гротеском) жанрів поетичної дикції. Отак, приміром, вірш «Над столом», що починається бездоганно:

Тишу ножицями наріжу
Між тютюни на стіл.
Не яснішу і не темнішу,
Як відблиск чорних світил...

— є досить ґрунтовно зіпсований в дальшому через неслухне застосування таких дизгармонійних — супроти всього попереднього — лексем, як «еполети» і «сатана» (що вони, зрештою, рівно ж і взаємно між собою несполучні). Те саме відчуваємо, наприклад, і в таких словосполученнях, як от: «Увага. На зорі зиркають Рожі шипів носи...» і — в тому самому вірші — «Крякне бузок — на коліна, Під обстрілом гам солов'їв...», і навіть у прегарній поезії «Середньовічне», де в останній строфі:

Царствує бубликом пломінь,
Свічі з білого грому.
Тіло, як свіжа пляма,
Вставлене в смерть, як в раму

— патетичні образи останніх трьох рядків лишаются засадниче неспівзвучними з отим «бубликом».

В нашому огляді «Українська молода поезія» («Фенікс», ч. 3, 1952), складеному майже рік тому, ми, подібно до цитованого вище Б. Подоляка, добачали в поезії Е. Андіївської, між іншим, «надзвичайно вузьку тематику творчости, що приму-

шує авторку обмежуватись, суттю, імпресіоністично-описовим жанром (явища природи, міський пейзаж, інтер'єр і т. п.), далеко не скрізь синтезованим в глибшому або витонченішому рефлексі. Натепер з неабиякою приємністю констатуємо ґрунтовну помилковість цієї оцінки. Правда, про «філософічні» елементи в поезії Андіївської говорити ще рано: в ній ідеться не про філософію як таку, а про «світогляд» в основному й правдивому значенні цього надзвичайно надуживаного слова — про певний «погляд» на світ, погляд, що перемагає емпіричні границі між світом зовнішнім і внутрішнім. Це, в основному, та сама тематика світовідчуження, що й у раннього Антонича, лише не з пантеїстичним, як в Антонича, емоційним забарвленням, а радше з магічним. Це не є «обмеженість» тематики, а скорше її інтроспективна концентрація, що й личить у стадії опанування власного поетичного стилю; і вимагати від авторки вже тепер іншої тематики — конкретнішої та ідеологічно визначенішої — це річ дуже ризикована: саме на прикладі останніх книг Антонича бачимо, до яких трагізмів і навіть прозаїзмів можуть призвести передчасні тематичні зсуви, ще не викликані органічним розвитком індивідуального поетичного стилю. Показовими, щодо цього, є сонети Е. Андіївської, як зразки складнішої тематично-композиційної структури: з чотирьох нам відомих лише один — «Плач по Офелії» — сполучає в собі артистичну досконалість із цілковитою оригінальністю, і то саме тому, що він не виходить поза межі суто імпресіоністичного трактування теми. Два інші, що задумані саме в площині «філософічного поглиблення» теми — «Народження ідола» і «Безрадний Христос» — хибують на надмірну туманність і розпливчастість: ще один — «Стілець» — що під суто артистичним кутом зору є найдосконаліший з усіх, становить очевидне стилістичне наслідування лірики Райнера Марії Рільке.

Щоправда, в розробленні такого поетикально неозначеного і такого артистично небезпечного літературного стилю, як саме сюрреалізм, передчасне прагнення цілковитої індивідуальної оригінальності могло б призвести до таких самих катастрофальних наслідків, як і передчасне прагнення конкретної та «філософічно поглибленої» тематики. Під обома кутами зору — і під ідейно-тематичним, і під стилістично-образним — поетичне самовизначення Е. Андіївської ще перебуває «ін статус насценді», і ми — протилежно до фанатичних прихильників оригінальності абиякою ціною — рішуче радили б поетці не надто форсувати та прискорювати цей дуже делікатний і небезпечний процес. Зрештою наслідування Рільке не позбавляє поезію Е. Андіївської певних самобутніх рис; воно бо лише зрідка виявляється в ізолюваному вигляді (як от у сонеті «Стілець», або ж у ліричній мініятурі «Старіюча»), а здебільшого комбінується з іншими складниками стилю, як оригінальними, так і засвоєними, проте взятими з інших джерел. Як це конкретно виглядає — може показати поезія «Час»:

Від злоти перегнутий ріг
Змагається за першість з далечінню,
Як і його змагалось покоління.
Ще він її на цей раз переміг,
А старість вже болотом по коліна.

Від неба сіллю в горлі віддає.
Сідлає вітер трави — і за обрій.
На зміну рогу місяць робить обмір —
Розділить, множить, потім додає.
Але і в нім вже назрівають тіні.

Тут образність 1. строфи є цілком оригінальна, 2. строфа починається з наслідування лірики Б. Пастернака (зокрема — «сідлає вітер трави»), а закінчується зовсім по-рількеанському, аж до характеристичного для Рільке «прикінцевого застереження»: «Але і в нім вже назрівають тіні». А в цілому — прекрасний вірш, в усьому дотеперішньому доріжку Е. Андіївської один із стилістично найгармонійніших!

Отже, на нашу думку, Е. Андіївській абсолютно нема чого боятись браку стилістичної оригінальності (вже радше навпаки), а вже якнайменше — з боку рількеанського впливу, який, саме навпаки, благотворче врівноважує інші складники її стилю, зокрема — неабиякий вплив Б. Пастернака, до якого ми схильні ставитись значно застережливіше. Від Пастернака, щоправда, походять і деякі позитивні елементи в поезії Е. Андіївської, зокрема, її здатність до, сказати б, «побутової конкретизації» первісного образу:

Тхне від місяця сіркою,
З цигаркою тут не носись...

— — — — —
Промінь студентом по яблука...

Проте від Пастернака — і загальне надуживання вигуків та ексклямативних конструкцій, що часом звучать не надто природньо, і захоплення лексичними повторами, що ніби мають надати цілій дикції особливої динамічності, проте далеко не скрізь є стилістично виправдані:

Нахлинули кани до парт —
На руки, на зошити, гуму.
І тут же за партою порт,
Де ґами, і ґами, і ґами
На пам'ять...

Якою мірою вплив Пастернака загрожував уповні абсорбувати поетичну творчість Е. Андіївської і тим закрити їй шляхи до мистецької своєрідності — про це промовисто свідчить ранній вірш «Одного разу була така весна» (не пам'ятаємо — і сама авторка не пам'ятає — чи будь-де вже надрукований):

Сніг розтає від сухот.
Народжує землю в смерті.
Весна розбишакою впертим
Без родичів, грошей, турбот
По вулицях, дроті, дахах.

Усе неповажне стало:
Сороки, дерева, квартали.
Вітром хмільним розвівало
Мокрі хмаринки і кроки
За місто в херсонські степи.

Дуже добра імітація Пастернака, нема чого й казати; але ж сама лише імітація! Для іншого поета-початківця це було б неабияке досягнення; але поетичний хист Е. Андіївської вже натоді вимагав від неї більшого.

Проте можна з деякою певністю твердити, що надмірне захоплення Пастернаком становить вже перейдений етап — так само, як і попереднє захоплення російським поетом т. зв. одеської школи Е. Багріцьким (в ранніх віршах «Нічна пригода», «Уленшпігель» та інших, що взагалі не потрапили до друку, хоч об'єктивно були того варті, та й нашу літературну критику напевне зачарували б своєю сюжетністю). Інші зовнішні впливи в поезії Е. Андіївської — сливе відсутні. Надзвичайна подібність віршу «Я в камені згубив своє обличчя...» (що його 1. строфу використано в характері мотто до цієї статті) до лірики П. Филиповича — мабуть, все ж таки лише випадковий збіг, так само, як і спорадично де-не-де наявна стилістично-образна близькість до Б. І. Антоновича, напр.:

В камінній біблії років
Лишився слід, глибокий, темний...

Відзначити доводиться ще деякі не переборені остаточно рудименти імпресіоністичної «жіночої романсовості» — наївної, сентиментальної і цілком безособової. На жаль, дещо з такого потрапило й до збірки «Поезії», як от вірш «Увечорі», з таким мериторично недолугим закінченням:

Переповнені долоні ласк
Виливаються в чийсь свідомість.
Не витримує дитячих рук.
Під годин біжучу нерухомість
Дограю свою останню гру.

Але й це, сподіваємось, вже остаточно перейдений етап.

Так само, як щодо безоглядного шукання «абсолютної» оригінальності стилю — застерігаємо авторку й щодо надуживання поодиноких «гіпермодерних» формально-технічних поетикальних засобів, зокрема — т. зв. консонансів (себто рим з відмінними наголошеними голосними). Щоправда, вона їх, суттю кажучи, і не надуживає: з 19 віршів у збірці «Поезії» лише чотири збудовані на самих лише консонансах, і ще два — на комбінуванні консонансів з більш-менш нормальними римами. Цей останній факт є особливо значущий і свідчить про великий формально-артистичний такт поетки. Дійсно, консонанс — протилежно до асонансу — не є і не може бути справжнім еквівалентом рими, бо в ньому спільна (приголосна) частина закінчення звучить далеко слабше за відмінну (голосну) частину; і саме тому артистична функція консонансів вповні реалізується лише в чергуванні з нормальними римами та, скажати б, на звуковому тлі цих останніх. Отак у передостанній строфі наведеної вище «Пісні» особлива звукова елегантність полягає в тому, що закінчення 3. рядка «дороги» становить не лише консонанс до попереднього «крити», але й неточну риму до наступного «роки». Висунена декима із компетентних критиків вимога «суворої системи консонансів» є чистою «контрадикцією ін ад'екто»:

консонанс становить лише наймінімальніший на-тяк на риму і, за природою своєю, не надається ні до якої системи.

Спорадичні експерименти щодо врізноманітнення ритму не мають у віршах Е. Андіївської серйозного значення, і поетка краще зробила б, відмовившись від них зовсім: вони або справляють непереконливе враження (як от зовсім невірне вставлення метрично зайвого вигука «о» всередині правильних ямбів: «Нехай тремтять в руках старечих Зірки. О, вони не знають болю»), або ж занадто легко призводять до непорозуміння, як от у поезії «Кайн», де сливе кожен читач буде певний, що авторка вживає слів «срібний» і «другу» з недопущеним наголосом на останньому складі — тимчасом як насправді це лише особливо шорстко застосовані хоріямби всередині ямбічного рядка. Зрештою не доводиться заперечувати, що Е. Андіївській слід уважніше ставитись до суто мовної сторони своїх віршів, а зокрема — до нормативного наголосу: такі форми, як «вартувий» з наголосом на *о*, або ж «самітня» (замість «самотня» або «самітна»), не мають виправдання. Поетка безперечно вже виробила собі певний композиційно-тематичний жанр ліричної мініятури, дещо подібний до далекохідної поезії, зокрема до японської «танки», з нагромадженням образно-описових складників і з несподіваним поворотом до суб'єктивної емоції та «прозаїчного» вислову в самому фіналі. Ми вже бачили це на прикладі закінчення «Пісні»; так само й у властивих мініятурах на 6-8 рядків:

Охмелілий розвішую віск
І думаю тільки про Вас.
(«Осінь»).

Шакали під вікнами танули.
— Ви відійшли. —

(«На ранок»).

Дальше розроблення та тематичне застосування цього елегантного й рафінованого ліричного жанру безперечно становить одно з головних поетичних завдань Е. Андіївської. Проте найважливішим у цілій її поезії лишається все ж таки сама поетична образність — такі свіжі й своєрідні зіставлення абстрактного з конкретним, як от у порівняннях: «А простір падає на плечі Поволі, Мов зачарований падінням», або ж: «А він її шука, як в словнику — В ліщинах, в недоспіваній корі» — і так само в розгорнутих метафорах:

Проріже простір кроком
Лиш тінь стільця, самітня і висока,
Де з місяця пливе на стіл зима.
(«Стілець»).

З природи вирізано спокій.
І звірям бракувало лап
Підвестися.
(«Народження ідола»).

Із черева розчиненої брами
Дорога плігнула у темін на Брабант,
Несучи Уленшпігеля недбало.
(«Уленшпігель»).

Поряд із цими правдивими зразками сюрреалістичної образності, натрапляємо, звичайно ж, на

чимало чого занадто туманного або й недороблено-го. Емма Андіївська взяла на себе завдання почесне й вельми відповідальне — стати першим в історії українського письменства поетом-сюрреалістом. Вона має щодо цього надзвичайно серйозні, ба навіть блискучі можливості. Вже не кажучи про її формально-мистецьку обдарованість і велику здатність артистично використовувати поетичні осяги своїх попередників, Е. Андіївська посідає ще й ту властивість, що вона геть нічим ні ідеологічно, ні формально-технічно не пов'язана з українською підсоветською літературою останнього двадцятиріччя, себто вчинений московськими большевиками та їхніми українськими

поплентачами тотальний розгром української національної культури і спричинене цим катастрофальне зниження мистецького й морального рівня українського письменства та цілого культурного життя — його «пролетаризація» та деградація — фактично пройшли мимо неї. Дрібне політиканство, що під нього так часто підпадають молоді письменники на еміграції, рівно ж її не спокушає. Небезпечна спокуса полягає в іншому чомусь — в евентуальному передчасному прагненні надто вирішних осягів або надто епатантних формально-технічних екстраваганцій. Можливість уникнути цієї небезпеки залежить від самої поетки.

З ПАРОДІЙ

„Українські Вісті“ (в Ульмі), як літературний орган

*Насамперед тут вождь УРДП Багрянний
Свій демонструє стиль, розхристаний і драний;
Тут, на очах у всіх, О. Рань олію, сталь
І пуд ніску украв у пані Г. Містраль,
І тут же буйзолем ревуть і мчать навскачки
Мегаломанія і варварство Осьмачки.*

Зорехват Тріумфич

Право до свободи народів, як і право до свободи скитальців у границях чужих держав — мусить бути визнано всіма милуючими волю державами. Це наблизило б нас до реалізації світового об'єднання всіх національних суспільств.

I. С.

Photo: Liselotte Strelow
„Смеркання богів“ (Байройт 1952)
Зіґфрід — Макс Льоренц

Одним з найтяжчих забобонів, що його дощенту зруйнувало наше прекрасне сторіччя, була віра в прогрес, який, якщо йому дано пошттовх, діятиме, мовляв, уже сам-собою, автоматично. З кожною видатною подією наша загострена свідомість переконається, що поступ і розвиток будь-якого явища, раз вродженого, постійно й безнастанно відновлюється, коли вони дослівно щосекунди готові до самовідмолоджування, коли вони новонароджуються невпорторно й індивідуально. Щойно тоді можемо говорити про розвиток явища, про його тривання в часі, завжди самосвідоме й себе гідне — і про його вічне буття, з погляду ідеї, що його породила. Так усюди. Так і в мистецтві.

З цього можна бодай частинно збагнути, яка тяжка й солодка водночас відповідальність лежала на Вілянді Ваґнері, сучасному «духові Байройту», мистецькому керівникові й просторовому оформникові вродистих вистав на Зеленому Холмі, коли він минулого року вперше виступив перед світовою інтелектуальною елітою з демонстрацією своїх задумів оновленого «в дусі часу» Байройту. Слава Байройту — ось що не менш, не більш лежало на його добре ще молодих плечах. Слава не злободенного ажіотажу на голлівудський кшталт, не сенсації навколо дорого проданого бокс-метчу, лише слава генія, від кого прийшла ідея об'єднувати людей, «даючих»

Культурно - мистецьке життя світу

Байройт 1952 і наші околиці

і «сприймаючих», в єдиному творчому акті, в єдиному певному місці й часі звисочених вродистих вистав.

Те, що робить під цю пору Вілянд Ваґнер, — від чого, моїм глибоким переконанням, почнеться потужний рух на оновлення світового театру, — стверджує нас іще міцніше в думці про істотну слушність видимого парадоксу: що кожна мистецька революція, кожна «музика майбутнього» і «поезія завтрашнього дня» — це тільки сміливий, рішучий, безкомпромісовий поворот назад, до відвічномистецького. Так було з геніальним Адольфом Аппія, звітовником нового ваґнерівського стилю на кону. Я недурно питався минулого року про долю його сценічних проєктів у Вольфганґа Ваґнера, брата Віляндового й його вірного помічника. Творене від Вілянда є з духу Аппія, і жадний також випадок у тому, що його зіткані зі світла й темряви просторові візії інколи (прикладом, на самому початку другої дії «Валькюри») разюче нагадують, так само принципово дематеріалізовані, шкіци Гордонові Креґові до «Гамлета» та інших шекепірівських вистав. Про ці Креґові начерки судили пізніші «реалісти» в мистецтві, мовляв, вони «нежиттьові», як «нежиттьовою даниною моді» називають вони сьогодні доглибне мистецтво Сальвадора Далі й Макса Ернста. Тим часом, яке показове це тяжіння Віляндове до «відповідної духові часу» сюрреалістичної візії (фінал «Райн-золота», райдуга над нерухомим трупом першого в мітологічному чергуванні убієнного) — воно з тієї ж підсвідомої, але усвідомлюваної жаги міту в Ріхарда Ваґнера, який так наполегливо прагнув Арнольдової Беклінової співпраці і який, на жаль, досяг від нього лише самого шкіца до гриму Фафнера. І недурно Віляндова

сцена Ерди в тому ж «Райн-золоті» є настільки «макс-ернстівська», наскільки водночас і «бек-лінська» чи «годлерівська».

Так, за всіма неповторними діями (невторність бо — єдине виправдання людського існування взагалі), за всіма цими «новаціями» Аппія, Крега, Райнгардта, Баті, Копо, Меерхольда, Таїрова, Вахтангова, Грановського, Курбаса й Ахметелі, а в наші дні Лоренса Олів'є, Жана Люї Барро й Еїлянда Вагнера — стоїть відвічно-театральне, за відвічно-театральним — відвічно-естетичне, за відвічно-естетичним — відвічне Боже.

Існує пласке прислів'я, мовляв, «усе геніяльне — просте». Я в це не вірив, не вірю й досі, бо геніяльне це чейже вічне в людині, тобто: найскладніше, найскомплікованіше. Все ж таки я готовий тим разом — уперше на житті — погодитися з цією приповідкою, сказати б, з другого боку: що елементарно-просте інколи дійсно може бути геніяльним. Елементарно-просте бо визначає стиль Віляндового «нового Байройту».

Не говоривши тут докладно про ідейний комплекс вагнерівського «Кільця Нібелюнга», нагадаємо про нього лише з того погляду, як він збігається з нашою (в даному разі — позамистецькою) концепцією. Ґрунтовна проблема «Кільця» — вилом особистості з зачарованого кола природи, насильство над природою, порушення природної закономірності. Це порушення, як прапричина (те, що Нібелюнг Альберіх обернув природний мінерал на символ гвалтовної влади, а бог Вотан спокусився й перейняв кільце на себе), тягне за собою, як неминучий наслідок, кару: загибель усім втягненим у «круг кільця».

Але в «Кільці» прочуто й інший вихід із магичного кола, саме, що кару суджено порушникам лише етичних законів та норм, сама ж собою природа це байдужа й нетвора матерія, це тільки сировий матеріял, що його людина, як іскра Божа, не то що покликана, але й зобов'язана формувати за своєю подобою й вподобою. Коротше кажучи: в «Кільці» діють поганські боги й герої. Трагедія Зіґфріда й Брунгільди це трагедія несвідомості, трагедія невідання добра й зла, першою мірою — невідання особистої відповідальності за долю цілого. Тут бракує ще остаточного метафізичного висновку: концепції християнського Бога, єдиного Творця всього, який є водночас сумою свобідних і свідомих воль окремих індивідуальностей. До цієї концепції Вагнер прийшов пізніше, створивши в «Парсіфалі» образ ідеальної християнської людини, що через ідею співчуття стає активним носієм добра.

У кожному разі, після вистави «Смеркання богів» 1952 я сходив з Зеленого Холма з почуттям, діаметрально протилежним тій безнадії Ромена Ролляна, що її французький пацифіст-комунофіл свідчив у спогадах про подібні відвідини. Створений Віляндом образ прасонця, сповитого предковичною сугою, панівною в кінці всіх кінців, по самоспаленні Вальгалли і поверненні золота додому в райнські надри, над первісно чи-

стою землею, я сприйняв як звітування приходу нової людини, консеквентно ідеальної, вже мудрої досвідом півідеальних Зіґфріда й Брунгільди.

Але труднощі перед Віляндом Вагнером в його новому сценічному розв'язанні «Кільця» лежали не стільки в світоглядній площині (в наші бо постекзистенціалістичні часи Вагнерів ідейний комплекс либонь сприймається з задоволенням так вагнеріанцем «старого» типу, як і «нового»), — скільки в чисто естетичній. І тут, звичайно ж, мова не про скасування «борід», зглядно цілого тяжненого реквізиту восьмидесятих років, а про щось більш істотне, про мистецтво театру, про театр як такий. Театральне, як вихідний пункт поставило режисера Вілянда перед двома первинними проблемами: синтетичний актор і його рух у просторі.

На шляху боротьби за вагнерівського актора як всеоб'ємного творця сценічного характеру Вілянд досяг дуже великих успіхів. Еріх Вітте (Льогє), Гра Маланюк (Фріка) у «Райн-золоті», Гюнтер Трептов (Зіґмунд) у «Валькюрі», Йозеф Грайндль (Гаєн) у «Смерканні богів» — це справжні успіхи акторського мистецтва. Акторської повнокровності «Кільця» Вілянд досяг не тільки прямою працею з акторами, але й певним переміщенням традиційних акцентів у зіставленні ролів і виконавців. Так, партії богів Фро і Доннера, в самого Ріхарда Вагнера слабо обрисовані і через те на сцені звичайно безпомічні, передано акторам першої ранги, і вони тепер, особливо другий (Вернер Фавльгабер), добре лишаються в пам'яті. Дуже виразні й обидва Велетні (в мюнхенській новій виставі «Райн-золота», вони, щоправда, не менш оригінальні, але на те й існує тисячекратність кожного твору, де, як кажуть, «драматор умирає на порозі театру»; з цього з повним правом виходив і Вілянд Вагнер, ґрунтовно умертвивши численні, докладні, вичерпні сценічні ремарки свого великого діда!). Переміщення акцентів либонь спричинило й те, що глибока й велика індивідуальність Зіґлінди Інґе Борк переважила, відсунула на другий план Брунгільду (звичайно буває навпаки).

Відразу застерігаюся: сказане щодо Брунгільди стосується лише до «Валькюри», бо виконавицю цієї партії, Астрід Варней, американську співачку шведського походження, я відношу до найвищих акторських появ сьогорічної тетралогії, поруч із Гансом Готтером — Мандрівником у «Зіґфріді» (Вотан у «Валькюрі» був дещо блідший) і, особливо, Павлем Куеном — Міме. Сцена пробудження Брунгільди в «Зіґфріді» незабутня у виконанні Астрід Варней, як незабутня й уся її Брунгільда в «Смерканні богів».

Через згубне панування голлівудського штампу наш час позначений тяжким занепадом акторського мистецтва, і тому те, що в добу Моїссі, Шільдкравта, Вегенера, Асти Нільсен і Михайла Чехова здавалось би пересічним добрим виконанням, сьгодні видається шедевром. І тому така неймовірно тяжка до розв'язання сценічна

проблема основного Вагнерового персонажу: Зіґфріда. Макс Льоренц (у «Смеркнні богів») робив усе від нього залежне, щоб поєднати натуралістично зображуване парубоцтво наївного героя з монументальним стилем вистави, водночас консеквентно переборюючи усталений оперовий штамп, — і, дійсно, такі його сцени, як з Доньками Райну, особливо ж оповідь і смерть у цій же третій дії, я відношу до найкращих з акторського погляду в цілій тетралогії. Але що робити, коли сценічна концепція Зіґфріда ще неясна, ще перебуває в стадії шукання в самого Вілянда! Цією останньою обставиною, мабуть, і слід пояснити те, що Бернда Альденгофа, виконавця заголовної партії в «Зіґфріді», Вілянд просто лишив напризволяще. Цей бо дуже добрий співак геть випадає як актор із цілого стилю вистави. Його безпорадна метушня і водночас шабляново-оперова поведінка на кону справляла особливо прикрий контраст у сцені пробудження Брунгільди, яку Астрід Варней

Photo: Fritz Ramme, München

„Кільце Нібелюнга“ (Байройт 1952)

Брунгільда — Астрід Варней

грає засобами найщирішого, найзвисоченішого, найістотнішого театру.

* * *

Мимохідні зауваження про голосову, загалом звукову сторону тетралогії. В Астрід Варней і Ганса Готтера, двох висхідних зірок оперових сцен світу, при загалом чудових голосах, звук не завжди рівний: у другого верхи розрихлені,

несконцентровані, в першій місцями звучання здавлене і слідна неправильна манера шукати опори перед крещендо, отже, справляється враження, наче звук в'їжджає, не відразу втрапивши, на рейки. Чи це вади органічні, чи технічні, нехай судять фахівці. Щодо оркестри, то, всупереч деяким відомим мені закидам на адресу Йозефа Кайльберта, я оцінюю його працю дуже позитивно. Його музичний задум тетралогії наскрізь ясний, ясний у «найтемніших» деталях, і якщо, приміром, особисто мені хотілося б інших, виразніших акцентів у певних місцях (поява золота в останній відслоні «Райн-золота», тема Зіґфріда-Вельзунга у фіналі «Валькюри», деякі місця райнської подорожі й жалобного маршу в «Смеркнні богів» тощо), то це, зрештою, справа смаку й особистих уподобань. Хори в «Смеркнні богів», керовані Вільгельмом Піцом, звучать вище всякої хвали.

* * *

Театр споконвіку має два гирла: трагедія і комедія. В первісному європейському театрі є ще проміжна течія, сатирівська драма, прообраз модерної психологічної драми в її численних градаціях, аж до експресіоністичного гротеску, і в цій площині театр досягає чудової барвистості, барокового нагромадження деталей, строкатої поземости. Проте, чисто трагедійне завжди монументальне, завжди вертикальне. Вроджено чи свідомо — правдоподібно, тут і те і те разом — Вілянд Вагнер відчуває це надзвичайним робом. Але він також не менш гостро відчуває, що монументальне на сцені досягається не якимсь раз назавжди даним загальником, а щоразу власним ракурсом, тобто — кожноразовим особистим кутом бачення не тільки цілого образу вистави, а й кожної найдетальнішої мізансцени. І говоривши про надзвичайне мистецтво Вілянда як режисера й образотворця кону, я маю на увазі саме його надзвичайні ракурси.

Монументальности мізансцен Вілянд досягає їх разочою, несподіваною індивідуалізацією. Він раз-у-раз порушує злежало-типове, акцентує на тому, що проходило повз увагу шерехи вагнерівських режисерів. Повен глибокої значущости рівнобіжний порух богів наперед на слова Льюге про Альберіхове золото («Райн-золото»). Повне глибокої значущости й ціле креслення руху персонажів у палаці Гібихунгів: акцентованого світлом Гаґена, Гунтера, Гудруни, і далі, з приходом Зіґфріда, у сцені пиття трунку («Смеркання богів»); руху Гаґена й вояків (там само); появи Гунтера з Брунгільдою, значуща рухова павза останньої на тлі ласого на новину оточення (там само). Дуже цікаві й ті постановні ефекти, де природне, натуральне явище подано лише як естетизований, символізований натяк: луна вогню з вогнища на стелі хижі Гундінґової і, пізніше, світло місяця крізь шпари дверей там же («Валькюра»). Взагалі світляні ефекти багатющої на техніку байройтської сцени впроваджено в дію з незрівняним художнім смаком (виринання з темряви й зникання лосарок у сцені з Альбері-

хом у «Райн-золоті», перетворення Альберіха там само, фінали «Валькюри» й «Смеркнанні богів», сцена Мандрівника з Ердоу в «Зігфріді» тощо), а блискавичну масову сцену Нібелюнгів навколо Альберіха в «Райн-золоті» з її синтезом світла, звуку та руху я вважаю за шедевр режисерського мистецтва взагалі.

* * *

«Кільце Нібелюнга», «Парсіфаль» та «Майстерзингери» йшли тим роком у минулорічних поставах: перші дві, Віляндові, лише де в чому в деталях змінені, більш витончені, а третя — в неторкнуто-традиційному натуралістичному мізансценуванні й просторовому оформленні (Р. О. Гартман—Г. К. Райссінг). Новою Віляндовою постановою Байройту 1952, що ще є тепер у всіх на устах, була «Трістан та Ізольда».

Я знаю цю річ значно слабше, ніж інші, і вона, найінтимніша, найліричніша з Вагнерових опер, не належить до моїх найулюбленіших, при мені особистою нахилі до епічного. Тим то обмежується лише на згадці, — поготів, що «Трістан» є річ переважно музична, з огляду на бідність зовнішньої сценічної дії зближена до ораторії, при циклічному ж виставленні Вагнерових музичних драм з кожним разом на весь зріст постає проблема оперової вистави як цілісного звуковидовища, і ця проблема затіює, приглушує, відсуває на другий план сприймання опери як твору тільки музичного. Навіть — якщо провід її лежить у таких чародійських руках, які посідає Герберт фон Караян.

Але якщо сценічне розв'язання «Трістана» зводиться так чи так до ораторійного виконання, то й тут Вілянд Вагнер відкрив несподівану сторінку. Його режисерське планування, розв'язання проблеми простору й опрацювання акторських образів у цьому музично-сценічному міті пракохання може служити ключем взагалі до модерної інсценізації опери-ораторії, від Глюкового «Орфея» до „Oedipus rex“ Стравінського, до «Орестей» Мільо й «Іванни на вогнищі» Онеггера. Монументально-статичний принцип доведено тут до межової майстерности (коли гостя сьогорічних вчочистих вистав, французька співачка Жермен Любен, байройтська Ізольда 1939, назвала в приватній розмові Вілянда геніяльною людиною, і це було опубліковано в пресі, мені мимохіть пригадалося твердження декого в наших українсько-мурівських суперечках, мовляв, «на Заході» не прийнято говорити про живих мистців як про геніїв), — а співаки-виконавці явили собою оживлені барельєфні фігури в цій дії світлого й темного, в цій наскрізь духовій, наскрізь ідеальній дії: Астрід Варней (Ізольда), що у фіналі досягає просто якихось неймовірних вершин мистецького, чілійський співак Рамон Віней (Трістан), з його феноменальним героїчним тенором, Іра Маланюк (вразливе драматичне виконання партії Брангени), Людвіг Вебер (король Марк). Я дуже шкодую, що мені не довелося почути іншої Ізольди, що її на прем'єрі (отже, й на відкритті сьогорічних вчочистих вистав) співала

гамбурзька солістка Марта Медль: цю талановиту співачку й акторку я бачив лише яко Кундрі в «Парсіфалі», цього й минулого року — єдина в своєму роді креація, поруч із Клінгсором Германа Уде й Амфортасом американця Джорджа Лондона (хоч мушу признатися, в іншій площині, проте не менше враження справила на мене Кундрі Елізабет Шертель у регенсбурзькій виставі 1947).

До вихідного пункту: мистецьке явище та особистість. Якщо Ріхард Вагнер це праїдея байройтських вистав, то кожноразового її виявлення, конкретизації можна досягти тільки через постійне відбігання, відхилення від норми, через неповторну індивідуальність кожноразового носія ідеї, через його, так би мовити, випадок і виняток. Тут так само, як і в загальній метафізичній концепції, конечність вічного складається з сум абсолютних індивідуальних свобод. З цього погляду я від усього серця вітаю кожне починання Вілянда Вагнера, сильної й незвичайної режисерської індивідуальности, так гостро назначенованої чуттям відвічно-театрального, високотворчої в успіхах і неспіхах, у безнастанній боротьбі за майстерність і в служенні культурі естетичної досконалости. Індивідуальности, яка здатна була знову повернути Байройтові значення того пункту, де сходиться все творчентузіастичне, мистецьки-спрагле, де кожна думка й кожен порив, учасників і присутніх, пройняті щирим патосом відвічно-естетичного.

Вразливий деталь: коли по «Смеркнанні богів», тобто, по закінченні першого циклу вистав «Кільця Нібелюнга», розсунулася завіса і в колі виконавців, на надпоривні оплески присутніх, з'явився сам Вілянд, мені — можливо завдяки випадковій освітленню — впала в око надзвичайна фізична його подібність з його дідом. Престолонаслідник, династ: вродилася думка сама собою.

* * *

До цього дещо репортажу. З Байройтом у мене не перша зустріч: так на полі літературно-організаційному (1946 тут відбулася конференція МУР-у, присвячена питанням критики), як і в особистому житті (крім минулорічних вагнерівських вчочистих вистав мені довелося ще пережити 1947 виставу «Фігарового весілля» в Маркграфському театрі, в автентичній обставі XVIII сторіччя).

Цікаве спостереження: попри свою світову славу, мимо всього, що про нього написано, сказано і в ньому засвітлено, найблискупішими умами оцінено і на всесвітньому інтелектуальному форумі стверджено, — Байройт досьгодні с наскрізь провінційне місто. Готель «Пост» проти двірця (головного й єдиного), що в ньому під час вчочистого сезону мешкають різні проміненти, міністри, князі, мало не королі, по-домаліньому перепоясаний фризами квітів — по бальконах і вікнах. І мешканці настільки одне одного добре знають, що, наприклад, поліція, яка дбайливо стежить за порядком при підходах до Дому вчочистих вистав на холмі, безпомільно

відрізняє місцевих від гостей, хоч серед цих останніх далеко не всі вбрані в вечірні сукні й смокінги і далеко не всі мають у руках програму чи двогляд. Місцеві бо не в праві змішуватися з приїжджими, не в праві переступати магичне коло руху гостей, вони оточують це коло, з одвертою цікавістю роздивляються на убрання, вголос судять і показують пальцями — і ніколи самі не відвідують вистав.

У мене невідступно тримається внутрішнє враження, що культ Вагнера серед байройтського населення є радше явищем експортним, щось як славнозвісні різнобарвні самаркандські так звані тюбетейки, що їх місцеве узбецьке населення масово виробляє, але само ніколи не носить (бо носить чорні). Звичайно ж, ім'я Вагнера знає в Байройті старе й мале, його театр і його тиху могилу покаже кожен, у місті повно місць, книгарень, антикварних крамниць і світлин, назнаменованих духом великого блукальничка, проте, все це є ніби наносне, ніби штучно створене, — ніби для супокійного франконського містечка великий блукальничка навечно лишився великим чужинцем, прийшлим з іншого, цілком відмінного, шумливого й невірноваженого світу. Зовні берізки в невеличкому парку, і вони ніби зрослися з пейзажем Дому врочистих вистав, але вийшовши в павзі на повітря, коли вже ponoчі і коли ще не продунали сурми з балкону, закликаючи до наступної дії, ви можете відразу ж, кількадесять кроків від театру, переступити по-мистецькому створене вагнерівське коло і опинитися в вечірньому краєвиді десь над Сяном, Горинню чи Ворсклою. Поруч із поштовим пунктом при театрі, звідки в павзах розсилається вістки в усі кінці світу, і залюдненою площиною перед фасадом, звідки видно в нічних світлах весь Байройт, ви можете відшукати місця найбільшого інтиму. І вдень, при прогулянці за межою міста, вас огорне з усіх сторін байдужий краєвид баварських жнив. Ось тоді то Вагнер остаточно перестає бути місцевим німецьким, а стає вищим; померши в Байройті — стає вселюдським. Можливо, що це чисто суб'єктивне враження, але мені весь час здаються доглибно самотніми в їхній осамітненій віллі «Ванфрід» обидва онуки Вагнерові, з їхніми шляхетними, не-байройтської породи обличчями, так, як і їхня мати Вініфред, із зовнішністю левиці, як відомо — походженням англійка.

Але чужість між Байройтом-містом і Вагнерами жадною мірою не є ворожість. Взаємини між ними коректні, благородні, і місто, зо свого боку, є також дуже шляхетне. Дух Байройту це жадною мірою не дух Зальцбургу, навіть не дух Обераммергау. Поняття «сенсація» тут не існує взагалі. Нікому з байройтців не спаде на думку заробляти на чужинця іменем Вагнера, і якщо вам доводиться натрапити на якийсь раритет, то він буде вам завжди солідно поданий і — при вашому бажанні — не менш солідно й сумлінно проданий. За Вагнерів автограф, я за-

платив, наприклад, усього 26 марок. І славетна гостинність байройтців також нічого спільного не має з показовою театральністю, вона бо органічна, істотно-німецька. Моя господиня під час десятиденного побуту, панна Етта Зайбольд, з її старенькими батьками, яка сама востаннє відвідувала врочисті вистави аж 1944, була для мене втіленням зразком цієї гостинності, привітна, розважна, наскрізь домашня. Такі бо навіть і ті «блакитні дівчата», уодностроєні порт'єрки в Домі врочистих вистав, що вказують місця, продають програми, а в павзах походжають навколо театру разом з публікою, тихі й скромні, побравшись за руки двійками.

Два Байройти. Байройт милих, позитивних, уґрунтованих, казкових бюргерів — і Байройт титана, поривчастого й суперечного, гнаного з місця на місце злою долею, а ще більше пристрастями власного творчого демона, титана, що закорінився під кінець життя на випадковому виступі скелі, щоб здвигнути тут видимий храм і увічнити в ньому містерію свого життя, передати її на-тривало нащадкам — кривим і духовим. Три острови його духу в Байройті: «Ванфрід», театр на Зеленому Холмі і щолітня виставка «Вагнер у світі». І в останній, у двох великих світлицях, де з неймовірною докладністю зібрано рукописи, портрети (серед яких, між прихильниками Вагнеровими, дивним робом бракує чомусь тільки портрету Маллярме!) і світлини з вистав, — яка ж бо шкода, що там немає світлин з вагнерівських вистав на українській сцені! Подаючи минулого року для Вольфганга Вагнера відомості про ці вистави, я не міг, на жаль, додати фот: світлин з київських «Майстерзингерів» та «Льоенґріна», що гідно могли б посісти місце поруч з мадярськими й хорватськими Вагнер-експонатами.

* * *

Однією з найприємніших моїх байройтських зустрічей була зустріч з Ірою Маланюк, нашою висхідною зіркою оперових сцен світу. Минулого року, коли вона вперше виступала в Байройті, і я чув її в «Майстерзингерах», я ще не знав, що вона українка, бо прізвище — що ж, зрештою прізвище людина може носити випадково, думав я, і не киче походити мусить із наших галицьких Маланюків або бути родичкою великого нашого поета з Херсонщини. Але тепер сумнів розвіявся відразу, як тільки я попросив у неї інтерв'ю, зустрівши її при бічному виході з-за лаштунків, там, де по денних пробах гудучим гуртом юрмляться ловці автограм, — і то навіть не з демонстративно української відповіді на мою німецьку саморекомендацію, а ще перед тим, у ту коротку секунду, коли людина скидає очима на іншу людину, їй незнайому і до неї звернену.

Пані Маланюк — українка з кости й крові, і поготів приємно, що виходить вона у світ не в образі рокованої більшості наших молодих співачок Наталки-Полтавки, а включена в траге-

дію, у високий театр ідей, близьких і своїх усьому культурному людству. Її Фріка в «Райн-золоті», як і решта богів та героїв у Ріхарда-Вільянда Вагнерів, належить не тільки до самого германського пантеону, це бо міг вічно-людського, яке змагається за особисту долю. І в її Брангені («Трістан та Ізольда»), — найкращій її креації цього року, про яку німецька преса, схильна завжди карбувати точну й суху налічку, писала як про щось, що «мало формат і велич», — криється зерно щирого музично-сценічного драматизму, яке, особливо в другій дії, плекане чародійною рукою Вільяндовою, видало на світ таку пишну парость. Дехто з моїх колег у відвідинах вистав закидав їй технічний недолік: заголосне вдихання. Я це помітив також, але сприйняв як явище чисто емоційне, як специфічну нашу манеру співати, що її так точно окреслює німецький прикметник «leidenschaftlich» і так невідразно характеризує українське «пристрасний».

Навчителькою Іри Маланюк була славетна свого часу Ізольда й Кундрі байройтського кону, професорка співу Анна Бар-Мільденбург, дружина Германа Бара, перу якої належить, між іншим, спеціальна праця про Вагнерового «Трістана». Але вона навчалася також якийсь час в Адама Дідурі, нашого земляка, що походить з Богородчан на Станиславівщині і що його справжнє прізвище було Дідух. Тепер пані Маланюк заміжем за швайцарцем, лікарем у Цюріху, і, як співачка-гастролерка, має вже за плечима оперові сцени Швайцарії, Німеччини, Іспанії, Бельгії, Італії... «Метрополітен», — питаю я з кулькописом в руці. «Ще ні», — всміхається вона своєю непідробною усмішкою. До нас підбігає двоє дівчаток. «Це Вільяндові діти», — каже пані Маланюк, пестячи їх. Ага, добре, — що пані, до речі, можуть сказати про працю Вільянда з акторами. «О, надзвичайно, — каже вона. — Він працює завжди індивідуально, виникає в акторі його істотне. Дас зарис, наштовхує на образ, але багато віддає й акторській творчій сваволі». Спокійний, розважний у праці? «Так, але водночас і дуже темпераментний». Я нотую це з приємністю.

Мюнхенські українці можуть у сезоні 1952—1953 досить часто мати приємність слухати талановиту землячку, бо вона зобов'язана на виступи на кону баварської столиці в партіях леді Макбет в опері Верді (у грудні), Амнеріс, Іродіяди, у вагнерівському репертуарі тощо. Але чи цікавляться наші земляки її мистецькою долею, чи інтерв'ював її вже хтось із українських журналістів. «Ні, — каже вона, знову всміхаючись, — коло моїх українських знайомих обмежене до двох-трьох. Решта не цікавиться, я й не нав'язуюся. Ви з українців інтерв'юєте перший». Нотую це, рівночасно пишаючись і уболіваючи.

* * *

Уболівачи, бо, зрештою, те взаємовідштовхування, що відбувається в нас між тими, хто «ви-

Photo: Liselotte Strelow
 „Райн - золото“ (Байройт 1952)
 Фріка — Іра Маланюк

ходить у люди». і тими, хто лишається в «національному гетто», це двосторонній негативний процес. З одного боку, не маючи опертя в традиційно-державницькій назві, наші талановиті мистці у світі інтернаціоналізуються відразу, без того кінцевого для нації в цілому перехідного ступня, який підтримує її добре ім'я в співпраці світових культур. У фактичних довідках про цих мистців по різних програмах і проспектах говориться, що вони походять «з Південної Росії», «з Польщі», «з Румунії». Мистці йдуть за цією інерцією, звикають до неї. Але, з другого боку, доглибна вина лежить на цілому суспільстві. В сьогоденних умовах маю на увазі вільне, тобто — еміграційне суспільство.

Бо — не закриваймо очей: для репрезентації національної культури у світі можна зробити вирішально багато і не мавши держави. Важко не доцінювати світового значення жидівської культури, культури народу до останнього моменту бездержавного. Та й хвалена російська культура набула такого розголосу й авторитету в світі зовсім не завдяки тристалітному існуванню громіздкої романовської імперії, лише завдяки невтомній діяльності таких надзвичайних мистецьких особистостей, як Сергій Дягілев, як Федір Шаляпін, як Олександр Бенуа, Ігор

Стравінський, Сергій Лифар і Федір Степун. Ми ж поборюємо впливи «москалів» — чим? — низькопробною лайкою, газетними фельетонами рівня Остапа Вишні і подібними засобами в стилі баби-Палажки, не усвідомлюючи того, що йдеться про велетенське змагання двох відмінних культурних екзистенцій, де мають право на участь лише титани, не пігмеї.

Бракує ж нам титанів? О ні, жадною мірою. Тріщать голови від нездійснених задумів у наших інтелектуалів, і тріщать їхні обшарпані валізи, напхані з виспою плодами їхнього пульсуючого, постійно діючого роз'ятреного мозку. Маємо з півдесятка справжніх поетів, маємо й двох-трьох компоністів європейського виміру. Маємо кількадесят першокласних акторів, кількадесят співаків і музик, кількадесят малярів і різьбярів, що їх не соромно було б показати обличчям до світу. Знайшлися б і організатори, знайшлися б і ентузіясти-видавці. А тим часом — який вислід? Чим могли б наші мистці, ті, що вже мають світову славу, і ті, що заслуговують її мати, чим вони могли б репрезентувати українську культуру, якби навіть ми через ніч опинились у нашій відновленій державі? Знов тією ж «Наталкою-Полтавкою»? Чи може, «органічно-національним» Чапленком, з його «світового» значення комедією «Гетьманська спадщина»? Де наш міт, утілений у слові, музиці й образі, модерними засобами, для всього світу? Де наш високий героїчний театр, де трагедія, «народжена з духу музики», що стала б вселюдською, «байройтською»? Де мистецькі видання формату «Жар-птиці» і вистави виміру дягілевського «російського балету»?

І якщо відречуть: нема засобів, — противідречу: є засоби. Дев'ять десятих кошторису незчисленних наших громадських установ і політичних організацій, за всіма Божими й людськими законами, повинні б йти на цю священну мету. Звільнення наших поетів, компоністів, ми-

стців від обов'язку фізичної праці, перекладання, видання й рекламування їхніх творів — за кошти з партійних кас! Систематичні видання «ХОРСА» світовими мовами — замість сухоребрих брошурок, видаваних УНРадою! Великий універсальний щоденний часопис світовими мовами — замість недолугих, неграмотних, переповнених коректорськими похибками «тижневиків» і «неперіодиків»! І замість нікому непотрібного «будинка Українських Вістей» у Німеччині — будинок української культури, поставлений на горі, десь в Америці, з великим у його центрі театром для щорічних вродистих вистав, де, поруч з Евріпідом, Шекспіром, Вагнером, Стравінським і Бергом українською мовою, йшли б непокладені ще на музику лібрета: Євгена Маланюка про Ярослава Осмомисла і Михайла Ореста про невидиме місто на Дніпровім дні, про український «град Китеж»!

Я писав про це все не раз. За один із своїх нарисів на подібну тему заслугував навіть від одного партійного мистця назву «літературного дегенерата». На жаль, це єдина покищо відома мені реакція на висловлені вголос думки, що так болять далеко не самого мене. Але, якщо навіть поминути образу, я гостро свідомий того, які брили нашої громадської енергії витрачаються на речі нічого не варті і яка байдужість муром стоїть перед речами істотними, сказати б національно-екзистенціальними. Бо що це, про що я тут пишу і здійснення чого так пекуче бажаю — є дійсно істотним, — я переконаний абсолютно. Переконання, яке дістає кожен, хто хоч раз побував у сьогоднішньому Байройті, — переконання в тому, що є дійсно істотне в інтегральному житті нації, репрезентованому через напружену, шукальну, самосвідому й самовідповідальну особистість її культурних діячів.

Ігор Костецький

Альфред Кубін

(До 75. річниці з дня народження)

У добу великого далекосхідного заклоту китайські революціонери — їм же ність числа — використали для своєї пропаганди (не знаю точно, чи тільки проти імперіалізму, чи проти війни взагалі) рисунок одного європейського рисівника. Рисунок зображав неймовірну потвору, півлюдину, півмарсіанина, як його собі уявляють автори утопічно-фантастичних романів. Потвора з невеличкою ящуроподібною головою і з ятаганового типу мечем у руці, зі щитом у другій, занесла в кроці високо ногу — не ногу, а властиво, слонову лапу, тяжчену, всерозтоптуючу. Щось було в загальному образі від механічного робота, щось також від Муссоліні, як

його звичайно зображували численні антифашистські карикатуристи. Образ був дуже сильний і, водночас, якийсь гумористично-неправдоподібний.

Оригінальний рисунок називався «Війна» і походив з рук Альфреда Кубіна, геніального майстра гротеску, одного з найбільших живих сьогодні образотворців Західної Європи. Зрештою, рисунок цей був широко відомий перед другою світовою війною, відомий як неперевершений зразок мистецтва трагічного гротеску, і треба було справді того антиестетичного чуття, яким позначено майже всіх без винятку політичних революціонерів, що для них, приміром,

Альфред Кубін

поезії над «Варшав'янку» не існує, — щоб використати для плякату (звичайно ж, схематизувавши оригінал, підрубавши його сокирою) те, що задумано було як що завгодно, лише не як плякат.

Альфред Кубін рисує самотній пейзаж, на тлі якого, контрастом, відбувається глибокодумна зустріч довгодзьобого птаха з животоастим ідолом. Ідол ніколи ніде не існував, лише в гарячому мозку старого байкаря з австрійського замку Цвікледт. Але гарячизна цього мозку раз-у-раз зрівноважується зимним чуттям гумору, і гумор от-от межує з цинізмом. Цілі серії, розсипані по папері тушевим пером і протягнені де-не-де похапцем акварелею, сцени масові, сцени життєвого ярмарку, із стихії уленшпігелівського духу, але ще гостріші, ще трагічніші в своїй хитро робленій широті: пристрасті, що їх прийнято називати низькими, худі, потворні тіла осіб тієї статі, що її прийнято називати прекрасною, спазма насолоди на гостроносих обличчях, суперники, вбивці й вояки-грабіжники, ніби з доби Тридцятьрічної війни, і якісь злодійкуваті птахи, і перелякані коти, і вовки-перевертні, і ще й останній, майже домовлений образ: бочка без дна, з якої безсоромно виставлено чотири худючі ноги.

Я мав нагоду двічі бути присутнім на цих бенкетах графічного буйства: в Регенсбурзі 1947, на виставці з приводу 70-річчя Кубіна, і тепер у Мюнхені, на честь його 75-річчя. Смішно? О так. Як ото сміються мимовільно в першу хвилину, коли падає стара людина, послизнув-

шись на мокрому асфальті: безжалісно смішно. Але чи й справді трагічно? О так. Бо те, що я називаю гротеском, це й є комічне, ярмаркове, арістофанівське, через надперебільшення й перерозвиток якихось захованих істотних ліній раптово прочуте як вселенська трагедія. Одна з вразливих літографій Кубінових, із ранніх його серій: клешня велетенського краба вихоплює дитину з якоїсь підземної річки, з непрозорого пра-плину, і кидає її в світ. Година народження. Так з нічого розкривається на мить тайна життя, щоб уже наступної миті над нею знову замкнулося склепіння темряви. Вільгельм Гавзенштайн у зв'язку з творчістю Кубіна («Merkur», I, 1948) говорить про «дослівно апокаліптичний знак» — у розумінні «розбирати, розкривати, виявляти таємне, найприхованіше».

Але водночас — і казка. Тиха, гарна, дзвінка казка лісу, казка ночі під Івана Купала, шепотіння зачарованих квітів, що цвітуть раз на сім років, кучеряві мініатюри золотої доби середньовіччя, ілюстрації до споконвічних прагнень людської істоти — порушивши межі розумного часу й простору, вплисти в країну інших вимірів та інших швидкостей. Король духів і квітковий ельф. Паломництво в землі, де на вербі грушки ростуть. Фантазії в Богемському лісі та милі побрехеньки барона Мюнхгавзена. Тут, на цих світлих острівцях кубінського радісного лютування зчезає на часинку те вічне відчуття тягару абсолютної порожнечі, якого сповнісна «нічна сторона» душі людської. Тут — ні, тут ніби людина, що перед тим у вранішньому півні так божевільно болоче бачила себе в тій майбутній позиції, коли її, людини, вже не буде, раптом змінила положення в ліжку і тим знову переступила якийсь ступінь свідомості. Це ще не повне пробудження до так званої реальності, але це вже маріння зовсім іншої царини. Людська свідомість гейби дістає щось на зразок утіхи.

Чи переступає Кубін колинебудь ще один ступінь далі, туди, куди силус мистця переступити так званий реалістичний світогляд, коли він, на нещастя, дістає над мистцем владу ззовні, і куди силоміць втягнули Кубінів рисунок, вирівнявши його сокирою, китайські революціонери: чи приходить Кубін колинебудь в країну, осяяну рівним і вузьким сонцем чистого розуму? «Zeichner zwischen Sinn und Wahnsinn» — половинчасто визначив його в цьому напрямі Фрідріх Г. Шванк. Але Гельмут фон Кубе, у своєму ювілейному звіті з відвідин у Цвікледті («Die Neue Zeitung», 9. квітня 1952), говорить виразніше: «Людина, яка має фантазію як ніхто інший і служить фантастичному як ніхто інший, у своїй творчості спорудила величезний пам'ятник дійсності.»

Мосою думкою, цей останній вислів лише в тому випадкові чинний, якщо дійсністю в мистецькому творі вважати відтворення дійсності мозку мистця. Насамперед треба пам'ятати, що Кубін мистець з голови до ніг. «— — йому було

його мистецьке царство яснішою даністю, ніж хаотичне нагромадження фактів, що їх звать твердим, що з них, проте, поставало завжди лише прохідне», — писав Ганс Каросса у своїх спогадах про зустріч із Кубіном під час знаменних австрійських подій весни 1938 («Deutsche Beiträge», 3, 1947). Ці точні слова можна поширити на визначення взагалі становища мистця супроти дійсності, що оточує його ззовні, але до Кубіна воно стосується особливо. Мистець завжди є випадок з дійсності. Дійсність Кубіна це суцільний ланцюг випадків, йому одному

Альфред Кубін: Уклін

притаманних і ним одним адорованих. Якщо при цьому глядач і ззовні може так багато брати, так багато черпати з феноменального доробку Кубіна, то це лише тому, що майстер вмів секрету надати своїм візіям подобу реальності. Отже — реальності штриха на папері, і тут, властиво, якраз зворотний процес: не дійсності здвигається пам'ятник, а ілюзії, яка знає стати дійсністю. Істотна, найістотніша мистецькість.

У Макса Ернста є композиція, що носить назву «Портрет Іва Тонгі» і складається з трьох плянів: 1) «бачений від Макса Ернста», 2) «бачений від самого себе» і 3) «який він є справді». Щось подібне можна вивести для кожного справді великого мистця, творча особистість якого також завжди щонайменше триплянова. Ці три пляни: обмеженість часова («стиль доби»), істотність із погляду вічності певного типу стилевідчуття і, нарешті — неповторне людське мистця.

Альфред Кубін часово обмежений в експресіонізмі, романтичній відміні ХХ сторіччя, вірно пов'язаний з ним в усіх його високостях і в усіх його крайнощах, на всім своїм творчій шляху — від учасника пробоевих виставок «Блакитного Вершника» до дивакуватого старого пана на

Цвікледті, зачарованого «професора», дорогу до романтичного осідку якого мандрівникові пужалом покаже селянин з околиць. Звичайно, як у кожного правдивого експресіоніста, було (і є) в нього досить від пустотливих кпин зі збірного «бюргера» («революційність» експресіонізму!), від умисного страхання його, «бюргера», апокаліптичними образами бездонної наготи буття. Але коли, приміром, д-р Ебергард Гельшер пише, що в «Кубіновій одноразовій творчості з жахливою точністю віддзеркалюються весь зблідлий блиск і невідкличний занепад нашого часу», то він має тільки частину правди.

Бо Кубін іншим пляном, іншою частиною своєї істоти належить до одного з кількох основних мистецьких світоглядів, які супроводять людство з дня його естетичного народження. Саме — до того, що я вище окреслив як мистецький гротеск. Характеризуючи творчість Кубіна, називають звичайно ряд установлених історичних імен у цьому напрямі: Босх, Брейгель ст., Гойя, Енсор. Я б кочче додав ще сюди надзвичайного Жака Калльо, так пристрасно адорованого від літературного майстра цього ж напрямку, Е. Т. А. Гофмана. У красному письменстві, зрештою, можна так само встановити шеругу блискучих імен літераторів спорідненого стилю, що з них найхарактеристичнішими в німецькій мові були Тік (п'єси, спеціально «Кіт у чоботях») і Арнім («Ізабелла Єгипетська»), а в найновіших часах — Кафка («Перетворення»). Гротеск, мистецтво зміщених плянів, скошених кутів і зумисне ускладнених ритмів, нерозривно пов'язаний з тим відвічно-романтичним відчуттям, дію й атмосферу якого так прекрасно відтворено в романі Вольфганга Геца «Чудо Граалю», у сцені в артистичній кнайпі, де гурт мистців захоплено розглядає стару картину, належну пензлеві, як вони гадають, Калльо. Тут — проста лінія від свідомості ХХ сторіччя, яку всі ми вважаємо найгострішою, до печерних малюнків, до гротескових креслень первісного австралійця на стінах свого житла.

А Кубін-особистість — це, як завжди, неповторність. Поруч із дочасним і позачасовим існує ще виняток, окрема людина як одноразовий Божий витвір. Він надзвичайно свій, надзвичайно своєрідний і свавільний, Альфред Кубін. Він обирає сам свої теми і ілюструє тільки ті книжки, що йому подобаються. Про це сам він пише: «На щастя, я мав завжди до діла лише з тим матеріалом, який лежав у моїй природі, бо або мені було надавано вільний вибір, або ж я міг принаймні робити пропозиції, які в більшості знаходили успіх у замовників.» Але подобається йому багато чого — і з дуже різноманітних сторін. Тут, поза самозрозумілим Бюргеровим «Мюнхгаузеном» і самозрозумілим Е. Т. А. Гофманом («Синьйор Форміка»), і «Найстарша річ світу» Віллі Зайделя, і «Вежі Бег Бегуйя» Оскара Мавруса Фонтани, і ще численні книжки старих і модерних мистців слова, включно з ілюстраціями до власних літературних витворів,

позначених тією ж гостротою й своєрідністю, що нею позначено його вмічене в туш перо.

Це трагічний жарт, який витівається з дитячомилою, невинною міною. Жах і сміх злиті, показані як такі, як певна органічна сукупність, без жадних профетичних вказівок на якісь шляхи виходу, без жадного моралізування взагалі. Кубін — тільки мистець, і він живе в атмосфері чистого мистецтва. Його надзвичайний внутрішній зір і надзвичайні витворчі руки — скарб для себе. Його могутня, чародійська лінія, що іманентними шляхами розвивалася від своєрідного патетичного монументалізму ранніх робіт до абсолютної штриховості, до примхливо-ритмічних, мовити б, штрихових заклят, це показник майстерності як такої, ніколи й ніде не затьмареної ні злободенністю, ні політикою, ні шкільною філософією. Це зростання вітальної майстерності самої з себе, і цілковито слухний д-р Вільгельм Гавзенштайн, коли (у вище цитованому опусі), стежачи внутрішній розвиток майстра, зазначає, що «з Кубінових найновіших робіт бачити, що він належить до тих нечисленних надзвичайних обдаровань, які найбільшою мірою виявляють себе тим, що вони в старості мають у себе не тільки розважання, але й до цього ще майже очманілу повноту, в якій також переживається й кипуче повстання їхньої юности».

І в тому, що Кубін, як щирий мистець із крові й крові, нічого не повчає і нікого не виховує, лежить відвічний конфлікт естетичного й етичного. Цей конфлікт розв'язується хіба що лише в праїдеї, у стіп Божих, де ідеальна форма Красного й ідеальна форма Доброго єдині суть. Про це нам нічого не дано знати, це бо сфера чистої віри.

Але, звичайно ж, і тут, на землі, при бажанні можна з цієї феноменальної творчості вивести висновок. Не заспокоюйся, людино, на здобутках дня: спадає на думку по тому, як вийдеш з виставки Кубінових праць і ще раз переживеш їх у душі: не заспокоюйся, пам'ятай про вічні безодні. Кожної хвили свого буття будь свідомий того, що на тебе чигає вибух, насамперед вибух у тобі самому, вибух сміху або вибух темного жаху. Вважай. Готуйсь. Не втікай. Зостанься. Подолуй. І католичний світогляд може з цього багато, дуже багато почерпнути. Амінь.

Альфред Кубін: Король духів та квітковий ельф
(Оригінал у приватній збірці І. Костецького)

Сонетом Зіґґріда фон Фегезака, дуже пересічним щодо задуму, але написаним, зрештою, в добрій вірі, закінчимо цей наш невеличкий розгляд:

Цвікледтський чарівник

(Альфредові Кубінові)

В який то світ нас вроджено черговий.
Із цвілі й багн, де випарів колони
й зорять віпери з темрявої зони,
кістяк видряпується безголовий.

На цвинтарі, між древні мертві жони
і гробарі, крізь вхід позачасовий
кажан вухастий виліта на ялови
й жує вампір в тіні: жахіття гони...

Що ж то за лихомань, що за потік
розгнуданих видінь, що линуць в мандри
і перед Твій юрмляться зрячий лик!

Та твердо до руки оливчик звик,
дідьків змагаєш, змії й саламандри
ним на папір женеш як чарівник!

Ігор Костецький

Немає гіршого злочинця від того, який право народу свого до суверенного життя продає іншому народові. Зречення якихось українців здобутків 1917–1920 років позбавляє таких українців права називати себе українцями.

І. С.

Проф. Д-р В. Щербаківський

Зв'язки між Україною й Середземномор'ям

Передісторична археологія показує нам дуже ранні впливи середземноморських культур на територію України. Перші ясні впливи середземноморської області приходять до нас у Мезоліті. Ці впливи відкриті були вперше нашим визначним археологом М. Рудинським, у формі т. зв. мікролітів, зроблених з кременю. М. Рудинський назвав цю культуру Тарденуазьєн, французькою назвою (= *tardenoisien*), а знайшов він її на ліскових дюнах в Полтавській губернії, а також у Чернігівщині, в області р. Десни, на деснянських дюнах. Він вважав, що ця культура прийшла до нас із Франції через Німеччину й Польщу, а у Францію вона прийшла з Африки. Мені здається, що ця культура могла прийти не тільки цим одним, довгим і складним, шляхом, а могла прийти також і іншою дорогою, простішою, через Егейщину; але покищо на півдні України ще не знайдено слідів таких мікролітів.

Друга культура з полудня прийшла трохи пізніше, в добі неолітичній; це культура т. зв. мальованої кераміки. Вона прийшла на Україну двома шляхами і принесена була двома різними етнічними групами. Одна етнічна група була довгоголова, низькоросла, правдоподібно середземноморської раси, яка головним чином розширилася на Північних Балканах, по Дунаю та його дотоках і по Дністру вгору на північ, а також по Дніпру і скрізь між Дністром і Дніпром, доходячи на півночі приблизно до 50° північн. широти, і навіть може трохи переходила далі на північ на якихнебудь $1/2^{\circ}$. Довгоголові черепи при мальованій придністрянській кераміці знайдені в Східній Галичині.

Але між Дністром і Дніпром, в області т. зв. Трипільської мальованої кераміки, скелетових останків в цій культурі не знайдено, бо тут застосовувалося тілопалення (на так званих точках-черенях, тобто на спеціальних культових місцях і на спеціальних глиняних спорудах, у формі утрамбованих глиняних випалених площадок), а попел від трупів збирався в розмальовані глиняні урни і приміщався в сусідстві на подібних же глиняних точках; в них були зроблені спеціальні ямки, куди і ставлено урни з попелом. На цих точках вони і зберігались. На просторі між Дністром і Дніпром знайдено вже понад триста великих старовинних селищ з такими похоронами з мальованою керамікою і з останками глиняних хат, теж розмальованих.

Люди цієї мальованої кераміки жили в гарних глиняних хатах, у середині і ззовні розмальова-

них, в яких була піч для варення страви. В хаті було вікно на схід або на південь, а під вікном — дуже інтересна формою, виліплена з глини річ, правдоподібно жертвник. Її форма нагадує досить точно грецький рівнораменний хрест, з трохи розширеними і заокругленими кінцями. Коли ми собі пригадаємо, що літ двадцять тому на о. Креті, на горі Іді, була відкрита печера, в якій була святина богині (мабуть, богині землі Реї), в якій були дві хризоелефантинні статуетки богині з зміями, а при ній мармуровий рівнораменний чотирикінцевий хрест, то, мабуть, не буде великою помилкою вважати, що глиняний хрестовидий жертвник в хатах трипільської культури належав тій самій богині, що й мармуровий хрест на горі Іді. Такий жертвник в неолітичних хатах трипільської культури не є жадним винятком: такої самої форми жертвники бачимо і в модельках хаток з глини, знайдених у похоронних точках Козловською біля села Сушківки Гуманського пов. Київської губ. і Гімнером біля села Попудні того ж повіту. В хаті мусів бути такий жертвник і на ньому, мабуть, спаловано якісь жертви для богині землі, правдоподібно, що зерна пашні. В хаті попід стіною стояли звичайно великі глиняні горшки-пітоси, в яких зберігалась, мабуть, мука. В модельках хат, окрім пітосів, виліплено з глини жіночу постать, іноді ще й дітей, при чім жінка стоїть на колінах і тре на жорнах зерно на муку. Теж траплялися глиняні жіночі статуетки, правдоподібно зображення самої богині. Ці статуетки мали великий ніс і брахіцефальну голову. Ця особливість може вказувати на те, що тут переважала брахіцефальна людність. Це можна легко пояснити тим, що, окрім довгоголової середземноморської людности, сюди прийшла через Кавказ передньоазійська брахіцефальна людність, теж хліборобська. Це підтверджується ще й тим, що в самім Трипільлі разом з мальованим посудом знайдено кістки верблюда, який на Україні не водився і мусів прийти з Закавказзя разом з людьми. Серед мальованої кераміки часто знаходжено теж перепалені зерна пшениці. Далі на схід за Дніпром ця кераміка була знайдена тільки в Переяславському повіті Полтавської губернії та в сусіднім біля Дніпра селі Вишеньках Чернігівської губернії. Далі на схід мальованої кераміки покищо не знайдено. Її покищо не знайдено між р. Дніпром і р. Дінцем. Але присутність хліборобства сконстатована і тут, і воно відноситься до неолітичного періоду. Знову появляється ма-

льована кераміка в області нинішнього Дону і особливо гоїно виступає в області р. Кубані, на північних схилах Кавказу. — Тут, завдяки незвичайній урожайності землі, розвинулася незвичайно багата князівська культура дуже мішаного характеру. Тут ясно виступають культурні складники — як північні нордійські, так і закавказько-месопотамські.

Сюди, очевидно, приходила з Закавказзя (з передньої Азії) культура хліборобська, власно її *фацієс*, який *Ria Laviola Zambotti**) зве демократичним, але який, завдяки незвичайній урожайності ґрунту, дуже скоро багатів і притягав до себе з верхньої Месопотамії культуру аристократичну. А, з другого боку, це багатство притягало з півночі авантюристів нордійської раси. Причому сюди приходили як племена бойових топірців, що ховали покійників у скорченім стані, посипаючи їх червоною фарбою і обводячи місце похорону валом з каменів у формі кола, так і племена нордійські з типовими нордійськими амфорами і з похованням у дольменах або, точніше, в кам'яних великих скринях. Перший тип похорону відкрито в станиці Майкопі, а другий тип — в станиці Царевській. Поховання обох типів містили в собі дорогоцінні скарби месопотамського металевого мистецтва, які щодо якості виробу не поступаються відкритим Вуллесом в Урі. В Майкопській могилі знайдені були срібні миски, на шії одної з яких були вибиті кавказькі гори, перший у світі пейзаж, і представлений різні звірі, в тім числі гепард (звір пантерової породи) з нашийником на шії, тобто приручений, що ясно вказує на месопотамський звичай. А в станиці Царевській між іншими мідними речами знайдені були мідні трирогі бойові вила, на двох рогах яких були вироблені скульптурно (*en rond boss*) людські фігури, чого не було знайдено навіть у Месопотамії. Таким чином зв'язок Кубанської області з Месопотамією був дуже сильний. На жаль, керівник розкопів Веселовський не розумів значення знахідок і не опублікував їх так, як слід. Тому про них за границею Росії знають тільки вузькі спеціалісти-археологи.

Після неолітичної доби, в періоді мідної доби і потім бронзової, люди мальованої кераміки лишалися на своїх місцях на Україні. І в той час ми бачимо, що на Україну приходять речі з Малої Азії, напр., ідоли з мармуру скрипкової форми. Але ще важніше, що прийшов і новий спосіб похорону покійників у так званих катакомбах. Цей тип похорону добре відомий в Егейщині. Катакомбою в цім випадку зветься печера в землі, до якої веде вертикальний хід з гори вглиб метрів на три або й на чотири, а потім при дні вузький, горизонтальний і невисокий (метрів з 1½ і менше) коридор, який уже приводив до печери або катакомби; він бував довжиною на більше 2 метрів, а катакомба звичайно мала розміри 2×2 метри при висоті до 1½; рідко бувала висота 1,80 м. Покійники в них звичайно були довгоголові, але типу радше середземноморського, ніж нордійського, лежали і скорчено, і випроста-

но. Кераміка при них не була подібна до нордійської або шнурової, а носила свій відмінний характер. Багато середземноморських впливів мусить бути між Дніпром і Дністром, але там якраз було зроблено найменше розкопів, а вони мусять дати цікаві результати, бо в херсонських степах розкидана маса могил, і то дуже великих. В другій половині бронзової доби виявляється ясний вплив з боку Малої Азії; власне тут з'являються різні бронзові статуетки з гітитськими фігурками. Тоді ж на кам'яних скелях Херсонської губернії з'являються висічені знаки, зовсім подібні до гітитських т. зв. гієрогліфічних знаків. На жаль, їх ніхто систематично не збирав. Очевидно, що на території України відбувалися рухи в різних напрямках: з півночі на південь і, навпаки, з півдня на північ. Очевидно, що подорож грецького героя Ясона за золотим руном могла відбуватися вздовж українського побережжя Чорного моря, і він міг спинятись на чорноморських берегах.

Перша залізна доба почалася мандрівкою дорян десь біля 1100 р.

Очевидно, що подорож Ясона мусила відбутися раніше. І ця подорож говорить нам взагалі про експедиції різних підприємців з області Егейського моря на Кавказ за золотом вздовж обох берегів Чорного моря. Можна думати, що вже тоді могли засновуватись невеликі колонії на берегах Чорного моря, але вони були замалі, щоб могли лишити по собі ясні сліди для археології. У всякім разі зв'язки північного побережжя Чорного моря з Малою Азією та Егейщиною були жваві. На переході від II до I тисячоліття перед Р. Хр. з Сибіру в область р. Волги насунули східні фіни (монголоїдні племена). Правдоподібно, що вони потіснили ті індоєвропейські (сатемові) племена, що були в басейні Волги далі на захід, до басейну Дніпра, а в результаті цього тиску і руху тракійські племена перейшли з Балкан у Малу Азію і заснували там Фрігійську державу. В Греції тоді панував дилілонський стиль з меандровим орнаментом. Примітивний меандровий орнамент, видряпаний на шії глиняного горшка, мені самому пощастило знайти в Кременчуцькім повіті Полтавської губернії в одній могилі разом з шматками ржавого заліза. Залізо вживалося на Україні значно раніше приходу скітів, які появилися тут не раніше початку VII віку, а може навіть у другій половині цього віку. А залізо йшло на Україну з двох сторін: з Кавказу і з Закарпаття, мабуть, з Семигороду. Румунський вчений Нестор досить ясно доказав існування окремого культурного кола, що обіймав у першій половині першого тисячеліття перед Р. Хр. Семигород (Трансильванію), Румунію і Україну по Дніпро. Мені здається, що якраз ця область і мав на увазі Геродот, називаючи її Гіпербореєю, а жителів її — гіперборейцями. Цікаво те, що він зберіг нам грецький народний переказ про культурний зв'язок гіперборейців з Грецією. Геродот каже, що про гіперборейців згадує Гесіод і Гомер. Але найбільше оповідають жителі о. Делосу, а власне, що на о. Делос приходили

*) Італійська вчена, археолог.

від гіпербореїв дари для святині Деметри. Ці дари були загорнені в **пшеничну** солому; гіпербореї їх передавали іншим народам в напрямку на захід, і вони йшли від народу до народу аж до Адріатицького моря. Звідтіль вони передавались на південь, спочатку до грецьких **додонців**; від них вони йшли до Малійської затоки і через море передавались на о. Евбею, а по Евбеї переходили від города до города аж до города Каріста. Звідтіль дари потрапляли на о. Тенос, а тенійці передавали їх на о. Делос. Потім делосці оповідали, що ніби давніше ці дари приносилися двома дівчатами з іменами Гіпероха і Лаодіка, яких супроводила сторожа з п'ятьох мужчин. Перед ними приносили дари на о. Делос інші дівчата, а власне **Арга і Опіса**, які теж походили з Гіпербореїської землі. Не важно те, чи ці особи були реальні, чи, як думав Wilamovitz, мітологічні, а важно те, що цим переказом висловлюється погляд і Геродота і делоського народу на глибокий духовий, культурний зв'язок між населенням північної країни гіпербореїв-хліборобів, які сіяли **пшеницю**, і між греками. Цікаво і те, що в переказі указані і північні границі землі гіпербореїв. А указані ці границі згадкою про **пшеницю**, яка росла у гіпербореїв: пшениця і тепер не родить на півночі далі від 50—51° північної широти, причім північна границя нинішньої України місцями переступає цю широту. Отже, т. зв. гіпербореї становили тодішнє хліборобське населення української території, яке було мішане з середземноморської та передньоазійсько раси і яке зберігало традиційні культові зв'язки з Грецією і взагалі з егейською культурою. Окрім цього факту, на зв'язки з півднем вказує згадка Геродота, що в Ольвії, грецькій колонії, були побудовані храми Діонісові і деяким іншим богам грецького Олімпу. Особливо цікава вказівка Геродота на дерев'яний город Гелонос, в яким були дерев'яні храми Діоніса та інших гелленських богів з статуями і де на честь бога Діоніса відбувалися що два роки свята з оргіями. Беручи на увагу всі дані про цей город, наведені Геродотом, і порівнявши їх з даними археологічних розкопів, ми можемо прийняти т. зв. Більське городище за останки города Гелона. Це городище лежить над рікою Ворсклою, на північній границі Полтавської губернії, за 25 кілометрів на захід від міста Охтирки. Населення його, за словами Геродота, було мішане і складалося з аборигенів і грецьких колоністів. І за цим містом уже починалися ліси, які правили за північну границю хліборобських областей.

На берегах Чорного моря було багато грецьких колоній, в руїнах яких знаходять тепер багато написів на каменях, особливо в північно-східнім кутку Чорного моря біля міст Керчі, Анапи та інших. В цих написах згадуються різні боги, напр., Кібела, малоазійська богиня, що відповідає грецькій Реї. Культ її так глибоко закоренився на Україні і на Кавказі, що і тепер ще справляється свято Копала на Кавказі і свято **Купали** на Україні. Це свято святкується 24 червня старого стилю. Церква в цей день святкує пам'ять

Івана. Тому почали звати цього Івана Купайлом — ніби це не свято богині Купали (Кібели), а свято Івана Купайла. Але в народних піснях в цей день співається: «Купала на Івана»; з того виходить, що вшановується Купала, богиня-жінка Купала-Кібела, а не Іван, і що її свято припадає на день Івана. За новим стилем 24 червня — це літній поворот сонця. І, очевидно, це було колісь поганське свято повороту сонця, присвячене **Кібелі** або зв'язане з Кібелою.

Відомо, що грецька колонія Пантікапея поступово зорганізувала навколо себе цілу державу, до якої належали як грецькі колоністи, так і тубільчі племена синдів, меотів, дандаріїв, псессів, дзюгів, керкетів (= черкесів) і т. д. Ці племена постачали грекам пшеницю (до сотні тисяч тонн на рік), а греки зорганізували охорону цих племен від нападів з боку скітів. Це ясно видно з розписів на стінах похоронних склепів у Керчі і в околицях. Правда, грецькі письменники любили вживати назви «скіти» і для дійсних скітів, і для населення зовсім не скітського. У всякім разі грецькі колонії зробили дуже сильні культурні впливи на сусіднє хліборобське населення, яке треба відрізнити від скітського номадського і від усіх інших номадів, які прийшли в українські степи після скітів: сарматів, аланів, роксаланів. Ці всі номади були ірано-арійського походження. Потім, уже в II віці по Р. Хр., прийшли готи, а після них — гуни, уже монголоїди (починаючи з V віку по Р. Хр.).

Але треба сказати, що номади здебільшого кочували в степах і мало непокоїли населення на північ від степів. Номади кочували звичайно між 45° і 48° північної широти і тільки заскакували далі на північ в тих частинах України, які лежали між Дніпром і Доном. Треба сказати, що на Україні твердо держався переказ, що християнство на Україну було принесене апостолом Андрієм. Ми знаємо, що в грецьких колоніях були невеликі громади жидів, до яких міг приїхати на проповідь апостол Андрій. Традиційний переказ переносить його проповідь і далі на північ — по Дніпру аж до Києва; на Київських горах він ніби поставив свій хрест. Як би там не було, але на перших вселенських соборах були представники з чорноморського побережжя. Ми знаємо, що кримські готи мали свого єпископа **Унілу**, якого висвятив Григорій Ніський. Відомий теж у IV віці вестготський єпископ Ульфїла, приналежний до аріанської схизми, який переклав Святе Письмо на готську мову. Отже в Криму і на північній березі Чорного моря грецькі культурні традиції держалися міцно, а з приходом християнства тут загіздилися також і греко-християнські, візантійські традиції. А в IV віці по Р. Хр. прийняла християнство Грузія і почала впливати і на північний Кавказ. На східній березі Чорного моря в гирлах ріки Кубані стає відома візантійська колонія Таматарха. В Криму особливо виділяється Херсонес. Греція не перестає мати найтісніші зносини з старими колоніями. В цій області населення було дуже мішане, особливо в Криму і на Кубані. Але воно мало ще

перед Р. Хр. познайомитися з грецькою літературою. І, дійсно, ще Діон Хрїзостом колись був навідав Ольвію, і в однім фрагменті його промов. що дійшов до нас, зберігся опис того, що він бачив в Ольвії. Він оповідає, що населення Ольвії, хоч і мішане, добре було знайоме з історією грецьких героїв, особливо Геракла. Отже північне побережжя Чорного моря весь час мало дуже сильний культурний струмінь, що плів з Греції, з півдня, з середземноморського культурного кругу. І цей тодішній вплив відбився на фольклорному матеріалі українського народу і зберігся і до наших днів. На жаль, московська адміністрація дуже сильно перешкоджала збереженню фольклористичного матеріалу. Все ж таки дещо пощастило зберегти. Так, напр., в деяких наших колядках відбилися сліди ще передхристиянських впливів грецьких колоній і особливо впливи Боспорської (Пантікапейської) держави. Боспорська держава святкувала новий рік на весняне рівнодення, і одна українська щедрівка задокументувала це. Вона, очевидно, була складена ще тоді, коли новий рік офіційно справлявся навесні. Ця щедрівка має такі слова: «Щедрик-ведрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка». Очевидно, що ця щедрівка співалася тоді, коли дійсно вже прилетіла ластівка, бо інакше щедрівка тратила б і омисл і ту свою магічну силу, яку мала в уяві колишніх українців. А як щедрівки співалися тільки на новий рік, то вона мусіла постати тоді, коли цей новий рік справлявся — навесні. Існують і інші колядки і щедрівки, які прийшли до нас з дуже давніх часів, мабуть ще з сарматських. Напр., коляда «Ой рано-рано кури запіли, ой Даж-Боже!». Сама назва «коляда» викликає досить складні міркування. Якби коляда, як річ зв'язана з Різдом Христовим, була принесена до нас з Візантії разом з християнством, то вона б мала якусь іншу назву, грецьку. Бо назва «коляда» є словом римським, а не грецьким. У римлян календами звався початок кожного місяця. А у греків такої назви не було. Отже очевидно, що ця назва мусіла прийти якимсь чином з Риму. А це значить, що на Україну приходили впливи не тільки з Греції, але і з Риму. Ці впливи могли початися з того моменту, коли римські границі прийшли до стику з українською територією, отже коли римські війська заняли Дакію. У всякім разі ім'я імператора Траяна збереглося на Україні в назві «Троянові вали» (в Подільській та Київській губерніях). Провінційальні римські впливи констатуються і археологічно, а саме знахідками римських монет в Київській, Подільській і Полтавській губерніях. А в Київщині знайдено також у тілопальних гробах і горшки типового провінційального римського типу, чорні, з блискучою поверхнею. (Але ні само слово коляда, ані пісні відповідного змісту не прийшли на територію типової Московщини, тобто в басейн р. Волги. Так само не збереглося в народі московським ніякої пам'яті і про грецькі впливи, — вони туди не доходили. В області Московщини жили зовсім інші і расово і етнічно племена, а власне угрофінські або урало-алтай-

ські, вони там творили основну масу населення. В наслідок цього психіка українського народу незвичайно чітко відрізняється від психіки московського народу).

Прийшовши в III віці по Р. Хр., готи не внесли нічого нового в культуру української території, навпаки, стоявши на нижчій щаблі культури, вони підлягли впливові Понтідської чорноморської культури, і ми бачимо на їхніх бронзових, срібних і золотих фібулах ясний вплив керченського (пантікапейського) мистецтва, яке потім було рознесене вестготами далеко по Європі і дало почин різним локальним галузям стосованого мистецтва, особливо в металевім промислі, в яким відтоді почав дужче виступати звіринний орнамент. Часи мандрівки народів на якийсь час перервали ближчі контакти України з півднем, але пізніше вони відновились.

В VI віці вступає в історію нова етнічна назва, а саме назва анти, яка стоїть поруч з назвою слов'яни. Ця назва відносилася до народу, що населяв у VI віці причорноморські степи і нападав на пограничні візантійські городи. Філологи старалися пояснити ім'я анти з слов'янської мовної групи, але їм не пощастило довести це переконливо. Здається, що більше рації має словінський етнолог **Н. Жупаніч** (з Любляни), який виводить це слово з черкеської мови, бо черкеси, які самі себе звать тепер адиге, в старі часи звали себе антами. Подібної думки держиться і скандинавський вчений Ольрік (Olgrik). Найправдоподібніше припустити, що над мішаниною різних народів, що блукали в степах, загорувала черкеська група анти, яка, мабуть, займала нижню Кубань і простір до Озівського моря і до Дону. А потім частина антив просунулася далі до Дніпра, може навіть до Дністра і там була слов'янізована українцями. Степова ж мішанина, щоб більше імпонувати грекам, звала себе теж антами. Так анти ввійшли в історію України і в історію взагалі. Через тисячу років московський уряд XVII і XVIII віків завжди звав українців не антами, а просто черкасами, тобто антами, тільки з сучасною йому назвою (яка є одначе стара, бо була відома ще й перед Р. Хр.).

Отже ми бачимо, що на Україні до старого етнічного сумеро-алародійського елемента постійно прибуває новий алародійський елемент в кавказько-черкеській трансформації. При чім треба сказати, що елементи хліборобські виділялися з тих нових племен і осідали на землях урожайних і придатних до оброблення, а неспокійні номадські елементи йшли далі в степи, щоб жити життям грабіжників. Ці елементи здебільшого гинули в боях і давали місце таким самим грабіжникам інших номадських рас.

Після антив прийшли на Балкани болгари, на Дін — хозари і потім авари, пізніше прийшли мадари. Болгари зайняли Балкани, мадари — Дунайську область Паннонію. Авари теж були там, де пізніше були мадари, а почасти доскакували і до Волині (до дулібів) і до Чехо-Словащини. Ще пізніше прийшли печеніги (тюркське плем'я), потім торки, берендії та половці, все тюркські племена-

на, і аж потім прийшли вже справжні монголоїди — татари. Але після всіх цих пересувань, які відбулися здебільшого стедами, хлібороби і далі лишалися сидіти на своїх місцях, далі орали свою землю і зберігали традиційну психіку. У нас на Україні відбувся процес, зовсім аналогічний до того, що мав місце в Месопотамії і в Малій Азії. В Месопотамії та в Ірані еламський етнічний елемент (круглоголовий) був завойований семітами ще в середині III тисячоліття, але де зацілів цей еламський етнічний елемент, там збереглося хліборобство і стара месопотамсько-матріярхальна психіка. Де цей етнічний елемент не залишився, там не залишилось і хліборобство: квітучі колись городи зникли, на їх місці залишилися тільки городища, властиво горби, що зветься там «телі»; на тих горбах тепер пасуться тільки бедуїнські стари овець, а степом їздять групи бедуїнів. Аналогічне відбулось у наших степах. В неолітичній періоді і в першій половині бронзової доби хліборобами і хліборобством були зайняті всі причорноморські і подунайські степи. Існування між ними слабких порівняно ловецьких індоевропейських племінних груп мало міняло відносини. Але в кінці другого тисячеліття сталися якісь події, покищо не зовсім вияснені, які відбулися і в Малій Азії та й на Балканах (в Греції) появою нових племінних або й державних організацій (фрігійська держава в Малій Азії, дорійсько-спартанська в Пелопонесі). Пізніше, з приходом скітів, степове пасмо порожніє від хліборобів, які витісняються на північ в лісостепове пасмо, а номади бродять в степах. І аж до самого XIX віку ми бачимо в степах флюктуації то хліборобів, то номадів, і в зв'язку з тим — зміну психіки у степового населення.

Після прийняття християнства Володимиром Великим і офіційного охрищення київського населення вплив Візантії стає помічатися дужче і дужче, але треба сказати, що в Криму починає дуже сильно впливати Італія і Рим — через колишню грецьку колонію Пантікапею, яку взяла в свою владу Генуя, надавши їй ім'я Кафа.

Генуезькі впливи, очевидно, йшли з Кафи далі на північ — до Києва і особливо на р. Дін. Генуезькі архіви того часу, коли Генуя держала Кафу в своїх руках, безперечно містять у собі чимало документів, цікавих для української історії, і слід було б пошукати таких документів не тільки в Генуї, а також і в Венеції, яка, маючи сильну левантську флотилію, мусіла, мабуть, посылати свої кораблі і в Чорне море. В таких документах українці можуть фігурувати під ім'ям черкесів або черкасів. Цього тим більше треба чекати в Італії, бо значно пізніше, в кінці XVI в.

а особливо в XVII і XVIII віках, московські джерела знають українців майже виключно під ім'ям «черкасів». Українські городи зуть москвини «черкаськими городами». Само з себе зрозуміло, що з завоюванням Візантії турками Генуя мусіла відступити Кафу туркам. А коли татари, зайнявши степи, відрізали Крим від України, вплив Егейщини і Середземного моря мусіли зменшуватись; проте не були перервані зовсім. Справа в тім, що в наслідок воєн з турками та кримськими татарами маса українців попадала в турецький полон. І от тут, в турецькійolonі, українці мали стики з середземноморським світом, середземноморською культурою. Після кількالكітнього перебування вolonі вони поверталися додому і часто приносили з собою знання не тільки турецької мови, але й інших, напр., грецької та італійської, а також знайомство з архітектурою, образотворчим церковним мистецтвом, з технікою вишивок і т. п. Так, напр., Лев Мажарський у вселинськiм городі Слущку відкрив після полону виробництво славнозвісних слущьких золотоканних поясів. Інші знайомилися з малоазійським килимарством і, повернувшись додому, відкривали майстерні часом і на ширшій скалі. Часом полонені верталися додому вже старшими, знесиленими людьми. Такі козаки вступали в монастирі і ставши ченцями, приносили сюди набуті в Туреччині знання як технічного типу, так і в різних галузях мистецтва (в різьбярстві, в малярстві, в співах).

Наше церковне будівництво знало всі європейські стилі: і готику, і ренесанс, і барокко, і ампір, часто в дуже високій виконанні. Навіть чимало збереглося і візантійського та романо-візантійського. Було дещо і молдавського. Італо-кретська школа малярства мусіла теж мати свої впливи. На жаль, мистецькі студії почалися на Україні тільки на початку XX віку, і дослідники не встигли зібрати фотографічного матеріалу. Студії були перервані війною та революцією. Сумна доля церков на Україні під большевицькою окупацією є загально відома... Італійські та еспанські впливи приходили до нас рідко безпосередньо, а звичайно через німців або чехів. У наших церквах часто можна було бачити копії Богоматері Мурільо (Murillo), Рафаеля та інших відомих авторів. Також відбивалась італійська школа і в церковних співах. Досить згадати, що киянин Березовський, відомий і рано померлий український церковний композитор, учився в Болонії. Так само — це відоміший композитор Бортнянський. Оригінальний композитор Ведель, теж киянин, учився в італійця Сарті.

З надісланих видань

„Відомості Ген. Церк. Управл. УАПЦ на В. Британію“, грудень 1952, Лондон.

„Давін“ — Єпархіяльні відомості УАПЦ у Півд Америці, жовтень 1952, Буенос Айрес.

„Український Вістник“ — єпархіяльний орган дкр. Правосл. Церкви в Америці, ч. 3. 1952 р. Нью-Йорк.

„Українське Православне Слово“ — Церковно-народний журнал для правосл. українців, листопад 1952 р. Нью-Йорк.

Русский Католический Вестник — Лювен, Бельгія.

„Gatholica Unio“ — Freiburg, Швейцарія

„Наша Культура“ — жовтень 1952, Вінніпег

Бюлетень Української Вільної Академії Наук у США, ч. 5. 1952 р.

„Kultura“ — місячник літератури, публіцистики, критики, ч. 12/62-1952, Франція (польськ. мовою)

„Євангельська Правда“, ч. 10-II, 1952 р. для українців протестантів у Торонто.

„Християнський Вістник“ — орган союзу євангельських християн баптистів, Вінніпег.

„Визвольний Шлях“ — суспільно-політичний місячник, ч. 12/63-1952, Лондон.

„Пороги“ — Літературно-мистецький журнал ч. 34/35-1952. Буенос Айрес.

„Мій Приятель“ — журнал для дітей, листопад 1952, Вінніпег

Стефан Георге — „Вибрані поезії“. Переклади М. Ореста.

„Социалистический Вестник“ — Центр. орган рос. с. д. партії, ч. 11-12, 1952, Нью-Йорк — Париж

Александр Уралов — „Народоубийство в СССР“ Мюнхен 1952.

„The Ukrainian Quarterly“, 1952 г. New York 7, N. Y.

*

В місячнику „Oriente Cristiano“ (Мадрид) за грудень 1952 з'явилася в іспанській мові стаття І. Саліги „Церковна Єдність“.

Різне

У справі відклику Митрополитом Полікарпом благословення для журналу «Україна і Світ»

Митрополит Української Автокефальної Православної Церкви

25. вересня 1952 р.

До Редакції Часопису «Україна і Світ»

22. 12. 1949 я дав своє благословення редакції часопису «Україна і Світ» на ім'я тодішнього редактора п. Кокота і висловив свою надію, що часопис піде на користь та славу Українського Народу і Української Церкви. Зі змісту дальших чисел журналу «Україна і Світ» я з великим жалем вбачаю, що замість сподіваної користі, часопис провадить пропаганду проти Української Православної Церкви, намовляє до зради Православної Віри і вносить шкоду нашому віруючому православному народові, тому благословення своє я відкликаю.

Митрополит ПОЛІКАРП.

Від Редакції:

Ми не забирали б голосу в справі відкликання благословення для «Україна і Світ», коли б це відкликання перед опублікуванням у нашому журналі не було розповсюджене в інших часописах і коли б редакція цього відкликання торкалася лише церковних справ і не вмінувала цілком не на місці українського народу.

Розповсюдження так агітаційно спрепарованого «відкликання» робиться, певно, для того, щоб зашкодити журналові «Україна і Світ», бо сам автор цього «відкликання», мабуть, не є певний, що Господь Бог після відкликання благословення опустить нас.

Редакція ж цього «відкликання» є образливою не тільки для редактора, але й для всіх спів-

робітників журналу «Україна і Світ», і є, без сумніву, дальшим продовженням у свій час розпочатої бомбастично-наклепницької акції.

Обговорюючи справу Православних Церков (бо їх таки є багато), ми ніколи не порушили догм і канонів Православної Церкви, навпаки — завжди ставали в обороні їх. Далекі були ми і від нападів на Православну Церкву, а тим паче не можемо пригадати, що ми в будь-якій статті виступали на шкоду українському народові.

Більше того, ми завжди уникали особистих образ або понижувань кого-будь з православних духовних.

Бажаючи врятувати хоч решту вірних Православної Церкви і звернути увагу самим ієрархам на нелад в УАПЦ, ми і піднялися цього тяжкого і прикрого завдання. Ми мали надію, що Православні Церкви, які улягали такій страшній диференціації, зрозуміють потребу часу і тому на сторінках нашого журналу перепроводили скорочену аналізу російсько-візантійського духу Православної Церкви і вказали шляхи направи. Ми б вважали наше завдання закінченим, наколи б постав один авторитетний Український Церковний Православний Центр, який міг би далі й з успіхом провадити працю в напрямі об'єднання Вселенських Християнських Церков.

У нашій праці нам завжди присвічували імена таких організаторів Православної Церкви, як Єлисей Плетенецький, Петро Могила і Йосиф Нелюбович-Тукальський. Невинні ми, коли творці «рідної церкви» проголошують, що УАПЦ існує вже 30 років і ніяких визнань від патріархів не потребує («Відомості ген. церк. управ-

ління на В. Британію», ч. 10, 1952 р.). Таким проголошенням УАПЦ перестає фактично бути Православною Церквою (Православна Церква завжди Вселенська і до Вселенського Патріархату приналежна), а стає звичайно сектою, яку називають «рідною церквою» або просто «українською церквою», або, як у Канаді, «греко-православною церквою», — так, ніби йдеться про утворення чергової політичної партії.

Ніколи ми не думали перекопувати наших читачів на користь чужих догм, тільки хотіли спонукати читача думати про речі, які для українського народу, а головне, для його державного буття, мають першорядне значення.

Треба не забувати, що на кожному поколінні тяжить обов'язок перегляду попередньо усталених Істин, усунення перестарілого і заняття становища в стосунку до нової дійсності. Але ми не шукали нових Правд, ми лише намагалися здефініювати стару правду і пов'язати її з сучасністю. Для нас український народ завжди був народом, який у серці своїм носить Божу Правду, народом, до якого ми належимо і чие ім'я для нас завжди було і буде **святе**. Тому закид нам, що нібито ми працюємо не на користь українському народові, є просто ні на чому не опертий і демагогічний, хоч, на жаль, і проголошений церковним ієрархом. Наше ставлення до Риму не всі наші співробітники поділяють, як не

всі співробітники є симпатиками українського монархізму. Ми живемо, на щастя, в демократичних державах, де думка людська не переслідується, і тому заборони, подібні до надрукованих у гетьманському офіціозі «Ранок», проявляти свої симпатії до тих або тих нам видаються занайменше дивними і незрозумілими.

Церква є достоянням усіх вірних, і кожний вірний має право забирати в ній голос. Якщо цей голос скеровується на оздоровлення певних сторін Церкви, то його тільки треба вітати. «Україна і Світ» стало керувалася засадою справедливості і любови до свого ближнього без огляду на обряд і політичну приналежність.

Коли б в УАПЦ були правдиві духовні наставники, які боліли б за своїх вірних, вони не дозволили б своїм борзописцям виписувати різні нісенітниці про нас і про «Енциклопедію Українознавства». Навпаки, коли б вони зауважили, що ми стали на фальшиву дорогу, то не закидали б нас анатемами, а старалися б вказати нам правдиву путь. Могли ж ми це зробити через помилку чи несвідомість, і тоді їх незлобиве слово зробило б куди більше, ніж їх ненависть.

Мимоволі згадуються слова з Апокаліпси: «Знаю твої діла, ти носиш ім'я, ніби ти живий, але ти мертвий.»

Редакція «УІС»

М. Колонко

Шпаргуни

Так уже мабуть склалося, що українці не можуть обійтися без шпаргунів, що всюди їх повно, що готові служити і нашим і вашим, що вихвалюють Україну Сталіна і «рідну» Церкву, що редагують бруковці, називаючи їх «православними словами», і паплюжать українське ім'я.

Ці шпаргуни служать завжди лише «рідній» церкві, але кому вона «рідна» — про це мовчать. Їм головне ідеться про те, щоб під назвою «рідна» Церква огундяковлювати свої нещасні жертви, які повірили в «рідну» церкву.

Про одного з цих шпаргунів і будемо говорити словами «Українського Вістника» — єпархіяльного органу Української Православної Церкви в Америці, ч. 3, 1952. Цей «Вістник» видає Високопреосвященніший Архієпископ Богдан, єдиний з українських православних владик, що належить до Вселенського Патріархату в Царгороді і тому репрезентує дійсну Православну Церкву. В цьому органі рівно ж можна було довідатися про заслужених для Української Православної Церкви владик, як то: Високопреосвященнішого Ігоря Губу, Архієпископа Палладія та Архієпископа Геннадія, яких наші шпаргуни, що

працюють у різних рідних та ще й українських церквах, знеславлюють.

Сторінка 8 «Українського Вістника», ч. 3: Урядова заява арх. Богдана: «Оцим заявляю, що твердження суспендованого мною священника Івана Гундяка в „УПСлові“ (Українське православне слово) за серпень ц. р., буцімто я давав йому мою згоду на вітання й переговори з большевиками, які приїжджали до Америки на мирову конференцію, є вповні неправдиві. О. Гундяк ніколи не радився зі мною про подібні справи, а їх самовільно ініціював і виконував, будучи супроти мене некультурним у своїй поведінці.»

Ст. 9 «Українського Вістника»: «Консисторія Української Православної Церкви в Америці офіційно й прилюдно протестує проти наклепів на арх. Палладія, які появилися двічі з авторства суспендованого прот. Івана Гундяка. Напевно ці пашквілі мають глибшу причину, бо впадає в вічі спільність нападів на Владичку Палладія й з боку явних ворогів Української Православної Церкви в Америці. Неправдою є, наче б «пересвячений» єп. В'ячеслав був поєднався з нашою церквою чи її єпископом. Правдою є, що він сослужив один раз у нас, виказавшись грамотою хіротонії,

виставлено йому єпископами митрополита Полікарпа. Ми уважали, що це є достаточне для співслуження. Це його справа особистого уподобання, визнавати чи не визнавати пізніше цю хіротонію. Нам дивно, що якраз «УПСлово», орган і сп. Скрипника, який святився разом з тим «пересвяченим» о. Лісіцьким, вважає потрібним подавати в сумнів важність хіротонії останнього. Нам ще більше дивно й незрозуміло, що митр. Полікарп, в якого юрисдикції цей пересвят находився, — не запротестував й перед російським митрополитом Леонтієм проти такого, досі нечужаного, порушення 68 Апостольського Правил: «Коли єпископ або священник або диякон прийме від когось друге рукоположення, — хай буде зложений зі священничого сану і він і рукоположений, хіба що є достовірний доказ, що він має рукоположення від еретиків.» Отже, за браком офіційного протесту митр. Полікарпа і його єпископського собору — виходить, що друга частина цього правила остається досі в згоді. Консистерія стверджує, що т. зв. поєднана Церква в США на протязі двох років свого існування не сповнила надій православних людей, що йшли щиро в це поєднання. Обіцянки й шумні заклики ініціаторів «поєднання» осталися пустим звуком, і загальне враження є, що в рядах тієї Церкви зачався процес розкладу. Приходимо до висновку: якщо ті люди остануться далі на верху Української Православної Церкви, — то за кілька років не багато українських православних парафій буде в США» (від складача: те саме буде з тією Церквою і в інших країнах світу).

Ст. 12 «Українського Вістника»: «Українське Православне Слово», офіційний орган митрополії митр. Теодоровича, завдяки своєму редактору та його канцлерові, зійшов на вуличну газетку, переповнену лайками, фальшуваннями церковних подій, простацькими словами, оббріхуваннями й найбруднішими нападами на всіх, хто не годиться з «журналістичною етикою» його редактора. Доказ цьому — ним зрадоване число 8 «УПСлова» за серпень цр., ст. 17—20. В ньому Гундяк показався в повній своїй наготі. Деякий час здавалося, що він «поправився», ввійшовши під провід того ієрарха, якого він «бив» безпощадно 20 років. Гундяк бився прилюдно в груди, що більше не буде писати того «болота», в якому він купався весь час своєї «журналістичної» праці, через 25 років своєї «роз'єднаної» акції в рядах різних Церков. Та сталося інакше. Гундяк пінився, злоститься й на нас, а ми йому відповімо спокійно, речево, доказово.

Ніде ми не читали, начебто Гундяк вітав Вишинського (від складача: таких, як Гундяк, Вишинський не приймає сам, він каже своїм хололям гундяків приймати, і то з заднього ходу), але ми писали й твердимо, що він вітав висланців большевицького кривавого режиму. Знаємо, що під хатою Гундяка була голосна демонстрація понад 300 православних українців, які кричали до Гундяка: «Вишинський, вийди сюди...»

Гундяк пише: «Я підкреслюю, що зустрічі з большевицькими агентами енкаведистами, які відбулися в Нью-Йорку, я не шкодую!» «В промові з нагоди тієї зустрічі я підкреслив: ми свідомі того, що Україна піде своїм шляхом, що його для себе вибере (в оригіналі промови, друкованої в пресі, було: **вибрав!**) народ України; ми віримо, що на цьому шляху Україна дійде до повного розквіту і краси...»

Ясно, що Гундяк вітав щиро тоді тих представників, а нині пише, що він ці слова інакше розумів... «що український народ може вибрати свій шлях до самостійности і розквіту». Отже, Гундяк не шкодує зустрічі і щиро вітає большевиків, а разом... звивас через них український народ... до боротьби проти червоного московського імперіялізму!... **Це такий блеф редактора УПСлова, що від нього (вибачте за слово) аж вонає брехнею.** Бож перші слова промови Гундяка до большевиків були: «Дорогі наші гості, шановні зібрані! Радісно, мило і честь небуденна вітати вас на цьому святі, а в особах ваших вітати рідний народ український і його радянську державу.» Зрештою, Гундяк після цього привітання пише радянофільські статті на церковні теми, переплітаючи їх своїми політичними думками. Далі Гундяк з розмов з делегатами Сталіна «багато дечого навчився» (віримо цьому), бо делегати «були заінтересовані кожною церквою і кожною громадською установою» (на те їх висилають закордон). «Щодо УПЦеркви в Америці, — пише далі Гундяк в обтягаючій себе оброні, — вони навіть про те подумали, хто повинен бути її єпископом, а хто митрополитом.» Знаємо дещо, чого Гундяк не договорює, а саме: в Пітсбургу була спільна конференція з делегатами, на якій були й представники московської патріархії та дієцезії в США, що визнає юрисдикцію московського патріарха. На цій конференції нараджуваалося, як підчинити собі й інші православні парафії й Церкви. Знаємо також, що большевицькі делегати пропонували арх. Теодоровичу «возглавити» «воз'єднану» греко-католицьку Церкву в Галичині. Нам цікава була би щиріша сповідь Гундяка, що й чому він радив щиро тим сталінським шпигунам. Дивним збігом обставин Гундяк далі «громив» безпощадно арх. Теодоровича, якого, як єпископа-могікана церкви 1921 р., пересвятою морально здискредитував... Дивним збігом обставин Гундяк і далі веде вповні **деструктивну** роботу на українській православній ниві.»

Ст. 17 «Українського Вістника»: «Американська влада почала вже переслухувати низових членів відомого большевицького Міжнародного Робітничого Ордену, який під покринкою різних нібито гуманітарних акцій, допомоги, тощо, — провадив підричну роботу серед американців, особливо східноєвропейського походження. Була й «українська секція» Ордену, що мала свої філії. Живу акцію провадив у ній нинішній редактор «Українського Православного Слова» в Нью-Йорку Гундяк.»

INHALT

	Seite
Bischof Johann Butschko — Hirtenbrief	1
Prof. A. M. Ammann S. J. — Apostolischer Brief „An alle Völker Rußlands“	2
Illja Sapiha — „Oriëntales Ecclesias“ und unsere Stellungnahme	4
Newfryingpan — Aus dem Tagebuche eines Menschen	5
Eaghor Kostetzky — Gespräche über unwahrscheinliche Sachen	7
Yar Slawutytsch — Epilog	19
Elisabeth Kottmeier — Drei Gedichte und deren Übersetzungen	20
Wassyl Barka — Aus dem Zyklus „Trojanden-Roman“ (Übertragungen von Elisabeth Kottmeier)	21
Aus den Gedichten von André Chénier	23
Über John Donne	24
Aus der anglo-amerikanischen katholischen Poesie (Wolodimir Deržawin)	25
Michael Orest — Aus dem Notizbuch	26
Gustav Meyrink — Albinos	27
Emma Andiyewska — Es kommt Abend	33
Wolodimir Deržawin — Über die Dichtung der Emma Andiyewska	33
Eine Parodie	38
Aus dem Kultur- und Kunstleben:	
Bayreuth 1952 (Eaghor Kostetzky)	39
Alfred Kubin (Eaghor Kostetzky)	45
Prof. Dr. Wadim Schtscherbakiwskyj — Zusammenhänge zwischen der Ukraine und den Mittelmeervölkern	49
Bibliographie	54
Metropolit UAPZ Polikarp widerruft seinen Segen für die „Ukraine und die Welt“	54
M. Kolonko — „Schparhuny“ („Wichte“)	55

Справлення недоліків у зошиті шостому з сьомому «Україна і Світ»

На стор. 10 (сонет Малярме), в останньому рядку, надруковано «слів» замість «сліз».

На стор. 20 (цитата з Липинського), в третьому рядку згори, надруковано «инстинктів» замість «інстинктів».

На стор. 24, 2 шпальта, ряд. 30 згори, надруковано «Виборний» замість «Возний».

Ціна числа (подвійного):

В Німеччині – 2 НМ; в США – 0,50 ам. доляра; в Британії – 3 англ. шилінги.

Редаґує Колегія. Видає Видавництво „УКРАЇНА І СВІТ“, Hannover, Schierholzstr. 41.

Druck: «LOGOS», Buchdruckerei u. Verlag, München 8, Rosenheimerstr. 46a.
